

C. R. Bibl. Univ. Leop.

4n. 66759

II

PERIOD.

PR

КУПІВ ВЕСИ
ЗСРЯ
ПІВДНЯ
ПОВІСТЬ.

на українськѣ мовѣ

переклад
Мирослав Капій.

Ч. 166. ВИДАНЕ УКРАЇНСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА.

ЮЛІЙ ВЕРН.

ЗОРЯ ПІВДНЯ

ПОВІСТЬ

ПЕРЕКЛАВ

МИРОСЛАВ КАПІЙ.

У ЛЬВОВІ — 1913.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

Велика стіна одної з доріг, зарисувалась через середину, tworючи глибоку щілину (стор. 49).

Палкі Французи.

-- Говоріть, прошу, слухаю вас!

— Пане, маю честь просити о руку вашої дочки.

— Так. Дивує вас моя просьба? Чи вільно однак мені знати, що бачите в ній так незвичайного? Маю 26 літ і називаю ся Кипріян Мерé. Скінчив я політехніку й одержав диплом гірничого інженера. Родина моя тішить ся загальною пошаною, помимо сього, що не зачисляєть ся до багатих. Конзуль французький в Капштаті може, якщо ви сього забажаєте, потвердити правду моїх слів, як також, звісний вам та цілій околиці, відважний стрілець, а мій приятель, Фарамон Барт.

Приїхав я тут висланий академією наук та французьким правительством.

Минувшого року я здобув нагороду імени Гюдарта, за працю про хемічний склад вулканічних скель Овернії. Розвідка про діамантові поля в Уелю, яку кінчу, буде мабуть добре принята науковим світом; якщо поверну ся до Парижа, жде мене становище при школі гірничій; замовив я вже навіть помешканє при Університетській вулиці під ч. 104 на третьому поверсі. Доходи мої виносять 4,800 франків, не є се багато, можу однак легко сю суму подвоїти: приватними лекціями, конкурсними нагородами та співробітництвом в наукових журналах. Додам ще, що

маючи малі потреби, буду почувати ся в тих умовах цілковито щасливим. Повторяю отже просьбу о руку вашої дочки.

Рішучість, з якою говорив, доказувала, що Кипріян Мерé привик все іти просто до мети, не перебираючи в середниках.

Вираз лица молодого чоловіка не перечив його словам. Було се поважне лице ученого, при звичаєне до абстрактних думок а не віддаюче багато часу дрібницям сього світа. Темне волося, коротко обстрижена, мала, ясна борідка, звичайна, подорожня одежа з сірого сукна, солом'яний капелюх за 10 су, всьо те говорило про поважний настрій інженера, який мабуть не дбав про елегантність свого вигляду, а ясний його погляд казав догадуватись чистого серця й сумління.

Мусимо ще додати, що молодий інженер говорив так поправно по англійськи, неначе би довший час перебував в Велико-британськiм королівстві.

Пускаючи клуби диму з великої люльки, пан Веткінс спокійно слухав мови інженера. Сидячи на дерев'яному фотелі, з простягнутою лівою ногою на солом'яному кріслі, спертий ліктями на простому столі, мав проти себе пан Веткінс збанок з джіном, з якого наливав доволі часто до стоячої побіч склянки, любуючись міцним напитком.

Був він одягнений в білі сподні, камізельку з грубого, синього сукна і в флянелеву сорочку без ковніра. З під великого, повстяного капелюха, який здавав ся був прирослим до сивіючого волося, виринало лице набряскле, червоне, де-не-де заросле, а черти його ніяк не зраджували доброти ані виrozumілости. На оправданє пана Веткінса треба сказати, що саме в тій хвилі мучить його гостець і приневолює до держання ноги прямо, а напади гостця, так само в південній Африці, як і в інших краях, цілком не причиняють ся до лагідности вдачі своїх жертв. Сказане вище, відбувало ся в партеровій кімнаті, дому фермера

п. Веткінса. Ферма його находила ся під 29° південної ширини і 25° східної довготи від Грінїч с. є в середині південної голяндсько-англійської Африки. Край сей, який на півдні граничить з великою пустинею Калякарі, та з правим берегом ріки Оранжу, представлений є на старих мапах назвою Griqualand, однак від десяти років більше знаний є під назвою „Diamonds-Field“, себто Діамантових піль.

Кімната, в якій велась висше згадана розмова, заставлена була дивною мішаниною дорогих заграничних меблів із звичайними столами та кріслами місцевого витвору. Долівка вкрита була тут і там гарним килимом або дорогою шкірою. На голій стіні, на якій ніколи не було оббитя, яснів гарний годинник з вигладженої міді, та дорога збруя різного рода; не бракувало також вартістних англійських ритовин в богатих рамах.

Оксамітна канапа стояла біля стола із звичайних дощок, який виглядав так, начеб був призначений до кухонного вжитку. З Європи спроваджені вигідні фотелі даремно простягали рамена, бо п. Веткінс волів деревляний столець, який колись сам зробив. Вигляд стелі вказував виразно, що дім сей не має поверха і так само, як всі в тім краю партерові будинки, збудований був з простих дощок, в части з глини, а вкритий цинковим дахом. Легко рівнож пізнати, що дім сей від недавна дперва був замешкуваний. Виглянувши вікном, можна було спостерегти пять до шість почорнілих будинків, однаково збудованих, однак не однакових вікон. Будинки сі, своїм опущенєм, наглядно доказували, що були засуджені на знищенє. Зростаюче майно п. Веткінса, який їх по черзі замешкував, так і надавало їм характеристичні черти. Перший з черги будинок, побудований з землі, ледви й заслугував на імя хати; слідуочий вже з глини, третій вже з глини й дощок; четвертий з глини і бляхи.

Як бачимо, зростаюча заможність п. Веткінса дозволяла йому на поступенне поліпшуванє своїх помешкань. Всі отті будинки занимали горбок, що находив ся при зливі рік Валї та Моддери, головних допливів ріки Оранж.

Околиця, так в північній сторонї, як в південній, уявляла з себе сумну рівнину, позбавлену рістні. Поле, як там кажуть, є се суха, червона, неродюча земля, де-не-де тільки вкрита нужденною травою або корчами тернини.

Цілковита недостача дерев є характеристичною чертою тієї околиці. Дочисливши ще недостачу камяного вугля та трудність перевозу, не задивує нас, що недостача опалу приневолює тамошне населенє до уживаня навозу домашних звірат, яко топлива.

На оттїй то одноманїтній, навіваючій мелянхолїю площинї, простягали ся дві ріки, так плиткі, що важко зрозуміти, чому не заливали цілої рівнини. Тільки в північній сторонї перетинають овид верхи двох гір Плятберга і Падерберга, а у підніжа їх чоловік, наділений виїмково сильним зором, мігби розпізнати хмарки диму, невеликі шатра та муравлище працюючих людий. На оттім то полі находять ся експльоатувані саме, копальні діамантів: *Дю Тоа Паст. Нью-Рурі* і найбогатша з них *Вендерсарт-копальня*.

Копальні дали від 1870 року діамантів та інших дорогоцінних каменїв на суму біля 4 міліонів.

Копальні є розміщені в невеликій від себе віддалї, а з вікон ферми п. Веткінса, яка є віддалена від них о чотири англійські милї, легко можна їх розпізнати при помочи доброго далевида.

Назва ферми в тім краю не відповідає дійсному значіню сього слова, бо фермери не займають ся управою рілі. Всі, так звані фермери південної Аффрики, є се властиво годівельники і властителї численних стад волів, кіз та овець.

Пан Веткінс не спішив ся з відповідю на просьбу чемну, однак рішучу, Кипріяна.

Вкінці, по довгій надумі, вийняв люльку з рота і сказав реченє, яке дуже мало вязалось з порушеним питанєм.

— Здасть ся мені, що буде зміна погоди, дорогий пане, бо ще ніколи не доскулював мені так гостець, як сьогодні від ранку.

Розчароване відняло на хвилину мову молодому чоловікові, однак незабаром поборов зворушенє, прояснив зморщене мимовільно чоло і по хвили ніхто не пізнав би по нім ненадійно одержаного удару.

— Добре зробилиб ви, вирікаючись джину — сказав Кипріян коротко, вказуючи при тім на збанок з паленої глини, з якого напитоє скоро зменшував ся.

— Виректи ся джину? Пробіг! гарну раду даєте мені! — кликнув фармер. — Чи джін пошкодив коли небудь порядній людині? Ага, вже знаю до чого ви прямуєте; хочете мені пригадати припис даний одному льордови-майорови славним лікарем Абернетай'ом, чи як він там називав ся.

„Хочете виздоровіти — говорила ся знаменитість до терплячого на гостець льорда — так не видавайте більше над одного шілінга денно, а і сей здобудьте фізичною працею.“

Так, без сумніву, се гарно сказано, та якщо мені не має бути вільно видати більше над шілінг денно, отже пощо до біса працюю ціле житє над зібранєм майна? Ні, такі дурниці негідні є інтелігентного чоловіка, пане Мерє. Прошу, не згадуйте мені більше про здержливість, бо волів би я сейчас покласти ся в могилу, ніж накладати на себе такі окови. Нема у мене інших приємностей, як добре їсти, добре пити і курити, скільки мені захочеть ся, а ви хочете мене і тих позбавити?

— Не маю цілком того наміру, впевняю вас — відповів Кипріян — згадав я тільки про умовини гігієни, які здають ся мені є умотивовані, якщо однак ви собі бажаєте, можемо більше про се не говорити, повернімо краще до річі, яка привела мене до вас сьогодні.

Так балакливий перед хвилиною п. Веткінс, почувши ті слова, замовк відразу і, закривши очі, віддав ся цілий своїй люльці. Нараз відчинили ся двері і молода дівчина увійшла крізь них, несучи на срібній підставі повну склянку якогось напиту.

Мила дівчина, найбільше 19-літня, одягнена була дуже просто в полотнянну суконку в дрібні квітки, а великий чіпочок, ношений загально в тій околиці, вкривав її гарне, ясне волосся. З під чіпочка визирали великі, сині, усміхнені очі, а від білого, правильного личка, так і тхнуло житєм і молодістю.

— Добрийдень, пане Мерé — сказала по французьки, з легким англійським наголосом.

— Добрийдень, панно Алісо — відповів кланяючись Кипріян, який встав при її приході.

— Я бачила, як ви надходили, пане Мерé — говорила дальше панна Веткінс — а знаючи, що ваш смак до того поганого джину не такий, як у мого татка, зладила для вас склянку оранжади.

— Дякую за пам'ять, панно Алісо.

— Уявіть собі, що мій струс, моя Дада, сьогодні в ранці зробила. Ні менше, ні більше, тільки проковтнула кулю із слоневої кости, якої вживала я при нараві панчо-х. А куля ся чимала, як вам звісно, дістала я її прямо з білярду в Нью-Руш. А ся пажерлива Дада проковтнула її, як ніщо. Се погане сотворіне зажене ще мене колись в могилу. — Кажучи сі слова, очі Аліси зберегли цілу свою веселість, яка ні трохи не лицювала з повагою тону її слів та сумним змістом віщування.

З ніжною інтуїцією жінчини завважала однак мовчанку і нійковий настрій обох панів.

— Здасть ся мені, що я тут зайва — сказала Аліса — якщо так, то вийду в сій хвилині, не цікава я тайн не для мене призначених. А остаточно нема в мене часу, мушу ще попрацювати над сонатою, а потім забрати ся до обіду.

Ах, які ви сьогодні мовчазні! Прощайте, утікаю, полишаючи вас з вашими чорними намірами.

З тими словами Аліса вийшла, по хвили однак вернула, говорячи весело до Кипріяна.

— Пане Мерé, я до вашої розпорядимости, якщо схочете мене випитати про кисень. Переказала я собі також тричі завданий уступ з хемії і отсей газ без запаху, смаку і краски, не є вже для мене тайною.—Ще раз уклонившись, панна Веткінс зникла, як метеор. По хвили відозвалися в одній з дальших кімнат звуки роялю, доказуючи, що панна Аліса забралася з усею охотою до своїх музичних вправ.

— Отже, пане Веткінс — почав знов Кипріян, якому миле явище додаю нової заохоти — будьте ласкаві відповісти мені на питанє, яке завдав я вам перед хвилиєю.

Пан Веткінс вийняв повагом люльку з уст, плюнуv на долівку і, відкинувши в зад голову, з під ока приглядався пильно молодому чоловікови.

— Чи случайно не говорили ви вже з нею про се, пане Мерé?

— З ким? про що?

— Алеж про се, про що ви перед хвилиєю згадували, а з ким? з моєю дочкою!

— За кого-ж ви мене вважаєте, пане Веткінс — відповів живо інжинер. — Я Француз, мій пане, і ніколи не позволив би я собі говорити з дочкою про одруженє, без попередної згоди батька.

Погляд пана Веткінса злагодився, почувши ті слова і черти його лица втратили дещо із свого немилого вигляду.

— Так, се добре! Чесно поступили ви. Маю тепер до вас довіре і прошу, дайте мені слово чести, що й на будуче з моєю дочкою про се не будете говорити.

— А се чому, мій пане?

— Тому, що сей проєкт є неможливий до здійснення і найкраще зробіте, якщо будете старати ся про него забути. Не маю нічого проти вас, знаю, що ви чесна людина, скінчений джентельмен, добрий хемік, маєте будущину перед собою — однак помимо тих прикмет, не дістанете моєї дочки, з тої простої причини, що я вже инакше постановив зглядом її будущини.

— Однакож, пане Веткінс?...

— Не говоріть вже більше про се, се даремно — перебив ф'армер — колиб ви були навіть мером англійським і тоді булиб ви не відповідні до моїх плянів. А міжтим не є ви навіть англійським горожанином, а як признали ся наївно, не маєте також майна.

Говорімо широко. Чи вам здаєть ся, що я на се так добре дочку виховував, спроваджуючи дорогих учителів з Вікторії, Блемфонтену, щоби її ще перед укінченням двайцяти літ вислати з дому до Парижа на Університетську вулицю, на третій поверх, щоби жила там з чоловіком, якого мови я навіть не розумію? Подумайте над тим і відійдіть, прошу, в моє положенє.

Уявіть собі, що ви є тим ф'армером Джоном Веткінсом, властителем Вендергарт-копальні, а я є Кипріян Мерé, молодий французький учений, висланий на досліди на Ріг Доброї Надії. Уявіть собі, що сидите в тій отсе кімнаті, на фотелі, попиваючи джін і покурюючи знаменитий гамбурський тютюн і чи моглиб ви тоді хоч би на хвилю подумати про відданє своєї дочки заміж в таких условинах?

— Дійсно, пане Веткінс — відповів Кипріян — я не вагав би ся ні хвилини, колиб вдача молодого чоловіка давала мені запоруку щастя дитини.

— Так, тільки не дуже мудро поступилиб ви мій пане — сказав п. Веткінс. — Поступилиб ви тоді, як чоловік не гідний посідати Вендергарт-копальню, а мабуть не малиб ви її цілком. Бо чи думаєте, що копальня сама злетіла мені до уст? Чи думаєте, що не треба було великої інте-

лігенції і залізної витривалости при заснованню копальні а передовсім в задержанню її для себе виключно?

Отже тими вказівками кермую ся все і буду вміти приноровити їх що до будущини моєї дочки. Тому повторю вам, вичеркніть сей плян з свого життя, моя дочка не для вас!

По тих, тріюмфуючим тоном сказаних' словах, пан Веткінс взяв склянку з джином і сильно потягнув з неї.

Молодий інженер, оголомшений, неначе ударом грому, стояв не ворухаючись, не могучи знайти ніякої відповіді.

Завважав се п. Веткінс і почав дальше говорити:

— Дивні мрійники, отсі Французи — всьо видаєть ся їм можливим. Приїзджають тут, начеб злетіли з місяця, вказують ся в самій середині Гвіквеленду, представляють ся чоловікови, який перед трьома місяцями ще ні слова про них не чув, а протягом тих 90 днів може 10 разів з ними говорив. Без церемонії стають перед ним і так відзивають ся: Джоне Степлетон Веткінс, маєте гарну донечку, добре виховану, уважану перлою цілої околиці. Не шкодить її се також, що вона є наслідницею найбогатшої копальні діамантів на обох півкулях. Що до мене, я є Кипріян Мерé, інженер з Парижа, маю 4,800 франків доходу. Будьте ласкаві віддати мені дочку, щоб я її, як жінку завіз до Парижа, а ви можете вдовольати ся перепискою з нею поштою чи телеграфом. І се знаходите ви цілком природним і в порядку? Я називаю се чистим божевіллям.

Слухаючи сеї мови, Кипріян зблід як стіна, зірвав ся з крісла і взяв за капелюх.

— Так, чистим божевіллям — повторив фармер. — Не осолоджую вам відмови, мій приятелю, бо я старий, суворий Англієць. Як бачите мене тут, і я був бідним, біднішим ще від вас, і чого не пробував я? Був я хлопцем на кораблі, стрільцем буйволів в Дакоті, копачем в Арізоні, чабаном в Трансвалі. Зазнав я холоду й спеки, голоду

й трудів; в потї чола працював я двацять лїт за марні сухарі, що були моєю єдиною поживою. В часї, коли пізнав я мою небіжку жінку, а матір Алїси, дочку Бура¹⁾, не мали ми разом стільки, щоби прокормити одну нужденну козу, однак я працював і ніколи не тратив надії. Тепер я багатий і думаю в спокою уживати овочів моєї праці.

Дочку в кождім случаю задержу біля себе, нехай піклуєть ся про мене підчас нападів гостця і розвеселює музикою вечером. Якщо я видам її коли небудь заміж, так тут на місці, за тутешнього фармера й копача діамантів, такого самого як я, а який не вивезе її десь, на третій поверх, щоби терпіла голод і до краю, на якому нога моя ніколи не ступить. Може вийти пр. за Джемса Гільтона, або подібного йому. На обожателях її не забракне, даю вам слово. Нехай вийде за Англійця, який не втіче перед шклянкою джину і буде мені товаришувати, коли прийде мені охота викурити люльку.

Кипріяна пригнітала атмосфера сеї кімнати, натиснув отже клямку при дверях з наміром вийти.

— Ну, не гнівайтесь — кликнув за ним пан Веткінс¹⁾ — вірте мені, не маю проти вас нічого. Все буду вас радо бачити в моїм домі, яко приятеля. Пождіть-но! Сьогодні вечером зійдесть ся тут кілька осіб на вечерю, прошу, зайдіть до нас.

— Не можу — дякую вам — відповів холодно Кипріян — мушу полагодити переписку перед відходом почти. Сказавши се, вийшов від фармера.

— Сї Французи дійсно божевільні! — сказав до себе Веткінс — шукаючи сірника, щоби запалити погаслу підчас розмови люльку.

¹⁾ Велике число Бурів, або т. зв. африкансько-голяндських мужиків є французького походження; по знесенню нантейського едикту виемігрували вони до Голяндії, а відтак до Рогу Доброї Надії.

II.

Діамантові поля.

Розважаючи подрібно одержану відмову, найбільше гнівала Кипріяна частина правди, яка дійсно містила ся в грубих словах п. Веткінса. Дивувало його тепер, як був мало прозорливим, як взагалі міг на подібну відправу наразити ся. Дійсно не думав нічого про пропасть, яка відділювала його від дівчини, бо ріжниця майна, виховання, раси і окруження, досі цілком не псувала йому гумору.

До сього родина Кипріяна занимала в Франції становище о стільки висше, від простого фермера, що колиб Кипріян коли небудь подумав про ріжницю, заходячу поміж ним а власником Вендергарт-копальні, думав би мабуть, що робить честь сьому останньому, прохаючи о руку його дочки. Гостра проповідь пана Веткінса розвіяла сї ілюзії, а Кипріян мав доволі здорового розуму, щоби признати слушність увагам фермера і не почувати себе обидженим відмовою, яку тепер вважав за оправдану.

Думки отті цілком природно не зменшили сили удару. Тепер, коли мав втратити Алїсу, почув з подвійною силою, як дорогою стала вона йому через оттих три місяці, від коли пізнав її.

Якже видав ся йому сей час далеким! Бачив себе, як по важкій дорозі, серед хмар пороху й спеки, прибув до мети своєї довгої подорожі з одної півкулі світа до другої. Аж до Капштату їхав в товаристві приятеля і товариша Фарамона Барта, який саме вже в третє удавав ся до Африки на ловецьку прогульку.

З Капштату Барт поїхав до краю Бассутів, де задумав зібрати відділ муринів, який товаришив би йому в ловецькій виправі, а Кипріян помістив ся в омнібусі, запряженім в сім пар коний, щоби відбути в нїм дорогу яка вела до властивої країни діамантів.

Віз він з собою шість куфрів, обіймаючих цілковиту хемічну лабораторію.

З причини, що до омнібусу не вільно було брати тягару, перевищаючого 50 kg. — мусів Кипріян віддати свої цінні клунки власникови запрягу буйволів, які з передпотоповою повільністю мав доставити до місця їх призначення.

Почта, або радше омнібус, була се на чотирьох високих колесах спочиваюча проста, деревлянна буда, вкрита полотном. Запряженими по парі кіньми, кермували дуже зручно два візники; один з них держав поводи, підчас коли другий довгим бамбусовим батогом, подібним до вудки, не тільки поганяв, але також помагав першому кермувати кіньми.

Дорога веде через Бофор, гарне місто, збудоване у підніжжя гір Ньюельд, крізь їхні верхи до Вікторії, відтак крізь Капетавн, місто надії, положене над берегом ріки Оранж, до Кімберлі, а звідти вже тільки кілька миль дороги до головних діамантових піль.

Подорож крізь сумний, пустий фельд (поле) тріває від 8—10 днів. Краєвид представляє майже всюди понурий одноманітний вид; червонові площини, групи сірих скель, нужденна, жовтава трава і на половину посохлі корчі, отсе і всьо. Ні сліду якої небудь культури або природної краси. Одинокі людські оселі, стрічані тут, є се в значнім віддаленю від себе лежачі ферми, яких властителі, одержавши від правительства концесію, зобов'язали ся давати гостину подорожнім.

Про вигоди на такій фермі не можна навіть мріяти. Не ма там ліжок для людей ані стаєн для коний. До вибору є тільки кілька пушок консерв, які мабуть відбули вже нераз подорож довкола світа, а властитель каже собі за них дорого платити.

Не ма там також припасів паші, візник отже пускає коні на рівнину, щоби самі гляділи собі поживи. Розходять

ся бідні конята за пашою доволі далеко, так, що багато часу треба відтак стратити, щоби їх відшукати і зібрати до дальшої дороги.

А як трясє отта стародавня тарадайка на тій дорозі! Сидженем служать прямо клунки подорожних, на яких довгими днями товче ся нещасний подорожний з кута в кут, як товчок в моздірі.

Про спанє в часі такої подорожі навіть не може бути мови.

Товаришами Кипріяна були різні представителі сього вандрівного населеня, напливаючого з усіх усяюдів до місць, які недавно вславили ся покладами золота або діамантів. На перший плян висував ся кривий Неаполітанець, з чорним волосєм й проворним поглядом, Ганнібаль Панталяччі. В кутку тихо сидів Жид португальський, Натан, торговельник діамантів; третім був гірняк з Lancashire, Тома Стіль, дужий мужик з рудою бородою, який покинув копальні вугля, щоби шукати щастя яко копач діамантів. Відтак Німець Фрідель, удаючий великого знатока дорогих камінів, хоч здаєть ся, що не бачив досі ані разу діаманту в природнім стані, п'ятим подорожним був Американець, який з ніким, крім своєї фляшки, не говорив і мабуть їхав в ті сторони, щоби завести шинок, де копачі більшу часть своєї добичі звикли пропивати. Прочу частину подорожних занимали: фармер з над берегів ріки Гард, Бур із Свобідного Оранського Союзу, торговельник слоневої кости, двох піонерів з Трансвалю, вкінці Китаєць Лі.

З початку ся ріжнородна криклива збиранина занимала Кипріяна, та не довго.

Симпатичним був Тома Стіль з своєю могутньою statureю та малий Китаєць. А Неаполітанець, з своїми акробатичними штуками і розбишацьким лицем збуджував в нім відразу.

Найдурнійшим жартом Панталяччія було причіплюванє ріжних предметів, як вязанок трави, костий, коровя-

чих хвостів, до довгої коси, яка КитаЙцеви після звичаю звисала на плечах.

Сей, не гніваючись цілком, відчіпляв непотрібні додатки, вдаючи, що тих жартів не́добачує.

Жовте його лице і скісні очі полишали ся відтак не ворухливими. Здавало ся також, що й слова не розуміє з сього, що в тім Ноєвім ковчегу говорило ся.

Ганнібаль Панталаяччі не переставав однак висказувати своїх дотинок, говорячи не конечно добре по англійськи.

— Як вам здаєть ся — питав голосно свого сусіда — чи жовта краска лица сього КитаЙця не є случайно заразливою? Або: Якщоб були в мене тут ножиці, відтяв би я йому косу, а тоді побачилиб ви, яке зробив би він смішне лице.

Більша частина товариства сміяла ся з тих дотепів, вкінці Кипріяна, якого се гнівало, що з КитаЙця так глузовано, звернув увагу Панталаяччія, що поступованє його є цілком не відповідне, на що сей був би без сумніву по простацьки відповів, колиб йому Стіль не був замкнув уст.

— Так, се не чесно глузувати з сього бідолахи, не розуміючого нашої мови, — сказав добряга Стіль, якого вже гризло сумліне, що сміяв ся з КитаЙця разом з іншими. Діло на тому покінчило ся і КитаЙцеви дали спокій.

Незабаром однак здивував Кипріяна іронічний погляд, який кинув на нього Лі. Задумавшись, прийшов до висновку, що Китаєць розуміє по англійськи, тільки скриваєть ся з тим.

Даремною однак показала ся проба навязання з ним розмови. Лі остав німим й байдужним.

Загадочний сей чоловік займав Кипріяна що раз більше, як кожда загадка, якої не можемо розв'язати. В наслідок того часто задержував свій погляд на оттому жовтому плоскому лиці, тонких устах, ізза яких ясніли два ряди білих зубів, на короткім носі і скісних очах, все схилених до долу, немов би для закриття злобного погляду.

Скільки років міг мати Лі?

П'ятьнайцять, чи шістьдесять? Важко було сказати. Чорне волосся, живий погляд і блискучі зуби казали догадувати ся молодця, однак перечили тому морщини, вкриваючі його чоло і лице. Стать мала, нужденна, помимо живих рухів, нагадувала старця.

Чи бідний був, чи багатий? Знов загадка.

Мав на собі сподні з сірого полотна, жовтий шовковий кафтан, шапку плетену з шнурків, білі пончохи і повстані пантофлі. Одїж ся могла служити як і мандаринови першої кляси, так і простому мужикови. Клунки його складали ся з червоного деревлянного куферка, на якому червоною краскою були виписані слова:

H. Li.

from Canton to the Cape,

с. є. Г. Лі з Кантона в дорозі до Капштату.

До сього Китаєць визначав ся незвичайною чистотою, не курив, пив тільки воду і голив собі голову на кожному перестанку.

Більше не міг Кипріян про нього дізнати ся, дав отже спокій оттій живій загадці. В той спосіб минав нашим подорожним день за днем і миля за милею дороги. Коні йшли скоро, то знов звільняли бігу, однак що раз близше були мети і одного дня прибули до Гопе-тавн. Ще один перестанок й доїхали до Кімберлі. Недалеко за містом вказали ся на краю овида деревлянні хатки, був се Нью-Руш.

Табор копачів не відрізняв ся багато від інших міст сього рода. Доми в ньому були з простих дощок, по більшій часті маленькі, подібні до дімків рибалок, які стрічають ся вздовж європейських рік, кілька каварень та шинків, саля білярдова, Альгамбра або саля для танців, кілька шторів себто крамниць, от і всьо, що звертало увагу чужинця. В тих крамницях можна було всього дістати: одежі й домашніх знарядів, черевиків і шиб, книжок і сїдел, збруї і матерії, мітол і аmunіції, колдер і папіросів, свіжих ярин і лікарств; знайдемо там також плуги й мила пахучі,

пильнички до нігтів і кондензоване молоко, печі й образи — одним словом всьо, нема тільки тих, щоб купували.

Мешканці табору находили ся хвилево в копальнях, віддалених о 300—400 метрів від Нью-Руш.

І Кипріянови, як і всім ново-прибулим, хотіло ся як найскорше там дістати ся. Отже й вибрав ся сейчас в дорогу, підчас коли в бундючно зареклямованім готелі „Контіненталь“, а в дійсности в простій хатині, приготовано вечерю.

Була шеста година вечером, сонце вкривало ся вже легкою, золатою мрякою, а Кипріян подивляв величезну довготу проміра, який мають на півдні сонце й місяць; наукової причини сього явища ще досі не прояснено. Промір кружка соняшного й місяця є там майже подвійної величини, як бачений в Європі.

Ще цікавіше явище дожидало інженера в копальні с. є. в властивому діамантовому полі. При розпочинанню робіт, терен представляв ся тут високорівнею, нічим не відріжняючою ся від інших; тепер виглядала, як величезна яма із стрімкими стінами, щось в роді цирку, подовгастої форми, величини 400 метрів квадратних. На високорівні находить ся біля 400 „Claims“ себто концесіонованих закорів. Кождий має 31 стіп ширини і може бути довільно експлоатований.

Праця є доволі звичайна; вибираєть ся землю лопатою і переносить ся її на край копальні. Там розсипуєть ся її на столах, роздроблюєть ся, товчить ся і пересіваєть ся пильно, щоби пересвідчити ся, чи є що в ній дорогого.

Однак тому, що кождий „Claims“ є один від другого незалежний, полишають ся отже в різних фазах експлоатування, до сього ями є різної глибини — одні доходять до 30, інші до 15 метрів.

Правительство, з огляду на комунікацію, зобов'язує кожного властителя „Claims'a“ до полишення на краю своєї копальні 7 метрів землі в первіснім стані; простір

сей, отриманий з таким самим, який мусить полишити сусідня копальня, є дорогою околиці.

Безпеченство однак зменшується в наслідок захланности копачів, які в глибині своїх ям щораз більше звужують урядово означений простір, так, що отті дороги є подібні до піраміди, зверненої гострим кінцем в долину. Наслідком не порядку є завалення доріг, засипування копалень, нещасливі пригоди з людьми, — все те однак не повздержує копачів від роблення надужит.

Наближаючи ся до копальні, не бачив Кипріяна з початку нічого, крім тачок повних або порожніх, посуваних по зникаючих дорогах, пізнійше міг вже заглянути в глибину тих оригінальних копалень, де товпа людей різних рас, красок і одягів, пильно працювала на дні закопів. Розрізнити можна було там муринів і білих, Європейців і Американців, Монголів і Кельтів; більшість майже гола або одягнена в флянелеві сорочки, полотняні постолі і вовняні фартушки. На головах мали солом'яні капелюхи, прикрашені струсинними перами.

Копачі наповнювали землею шкіряні відра, які при помочі ремінних і дротяних ланк витягано на поверхню, відтак висипувано землю до тачок і спускано ведра назад на дно копальні.

Кипріян приглядав ся якийсь час цікаво сему людському муравлищу, а відтак вернув ся до Нью-Руш де незабаром обізвав ся обідовий дзвінок. Вечером прислухував ся розмові копачів, оповіданням про знайдені дорогі каміні, які бідаків в одній хвилині робили богачами; про даремні глядання, про захланність посередників і несовісність Кафрів, які крали знайдені каміні. Розмова вела ся тільки про діаманти, скількисть каратів і фунти штерлінги.

Взагалі збіговище се виглядало нужденно, а на одного щасливця, який голосно кликав о бутельку шампанського, щоби свою добичу гідно обілляти, мож було запримітити

двадцять сумних постатей, приневолених вдоволяти ся тоненьким пивом.

Занимали ся також огляданєм свіжо найденного каміня, подавали собі його з рук до рук, важили і назначували можливу ціну. Сірий, без блеску камінчик, не відріжняючий ся від звичайного, пільного креміння — отсе діамант в природному стані.

З приходом ночі наповнюють ся каварні, починають ся ті самі розмови, які вели ся за обідом, з тією тільки ріжницею, що тут оповідання закроплюють ся склянками бренді або джину.

Кипріян скоро удав ся на спочинок до одного з шатер, стоячих біля готеля і незабаром заснув, помимо гуляючих під голим небом Кафрів і голосної трубки, яка пригравала білим панам до танцю.

III.

Дещо науки не зашкодить приятни.

Молодий інженер не прибув до Гріквеленду на се, щоби тратити час на пусті розмови і забави в товаристві копачів. Задачею його було збиранє топографічних і геологічних даних, прібок мінералів й землі з під покладів діамантових піль, та рівночасно переведене їхньої аналізи, сейчас на місци.

Тому першим ділом Кипріяна, було знайти собі спокійне помешканє, де міг би умістити привезену з собою лабораторію.

Горбок, на якому стояв дімок пана Веткінса, звернув сейчас його увагу. Було се для нього найдогідніше місце, досить віддалене від гамору копачів, а однак тільки о годину дороги від копальні, де з конечности мусів часто пробувати.

Не багато часу треба було на огляненє й винанятє льокалю. Фармер доволі чемно прийняв пропозицію інжі-

нера, бо, нудьгуючи в своїй самітній хаті, був радий, що буде мати товариша. Однак незабаром розчарував ся пан Веткінс цілком що до свого сусіда, бо сей не любив балаканя, анї люльки, анї також фляшки з джіном.

Ледви що Кипріян розставив частину своєї лябораторії, реторти і печі, пустив ся вже на наукові прогульки, а вертаючи вечером змучений і обвантажений прібками землі і скель, почував більшу охоту до супочинку, чим до слухання нецікавих казок старого фармера.

Своєю дорогою був дуже чемний, помимо великого знання, і неможна було його не полюбити, пристаючи з ним довший час.

Пан Веткінс любив також і поважав його, не здаючи собі з сього справи. Жалкував тільки часто, що інженер не пє.

— Мій Боже, що вчинити з людиною, яка не промочує ніколи горла каплею джіну — кінчав звичайно свої думки про Кипріяна.

З панною Веткінс Кипріян небаром заприязнив ся. Панна Алїса була се мила дівчина, з доволі значною скількістю наукового знання, яка радо покористувалась нагодою, щоби попрацювати над експериментальною хемією. Лябораторія інженера дуже зацікавила Алїсу, особливо річи, що торкали ся діаманту, який був пружиною праці і метою бажань населеня Гріквеленду.

Віддавна легковажила вона сей камінь, не цінячи його більше чим звичайний камінець і в тому цілком згоджувала ся з своїм новим приятелем.

-- Діамант -- говорив одного дня Кипріян -- є се властиво чистий вуголь, с. є. скристалізований і горить як кождий вуголь. Ся його прикмета, що є тілом пальним, навела дослідників на думку про справдішний склад і його походженє. Нютон перший завважав, що ошліфований діамант відбиває сильнійше світло, чим всі інші прозорчі тіла, а що тою прикметою відзначають ся всі тіла пальні,

осудив отже із звичайною йому бистротою, що і діамант повинен палити ся. Досліди, ведені в тім напрямі, potwierдили його здогад.

— Однак пане Мерé — питала Алїса — якщо діамант не є нічим иным, як тільки звичайним кусником вугля, чому має так високу ціну?

— Тому — відповів Кипріян — що в природі находить ся тільки в дуже малій кількості. Через довший час знайдено його тільки в Індіях, Бразилії та на острові Борнео. Мабуть тямите, бо се було ледви перед десяти роками, коли перший раз рознесла ся вістка про діамантові поклади в Південній Африці.

— Тямлю — живо potwierдила Алїса — тут в Гріквеленді люди прямо ошаліли. Молоді і старі з лопатою і заступом кинулись копати землю. Відпровадили вони ріки в інші русла, щоби на дні їх шукати діамантів, про які говорили в день а мріяли по ночах. Хоч була я ще дитиною, переняла ся я загальною горячкою глядана, і про ніщо інше не мріяла, як тільки, щоби найти великий камінь. Отже, чи се тільки те надає ціну діамантам, що так рідко їх находить ся?

— Ні, не тільки се. Його прозорість, вогонь, блеск промінний, який кидає, коли є артистично ошліфований, а особливо незрівнана його твердота, робить його цікавим навіть для наукового світа.

Як вам звісно, шліфувати його можна тільки його власним порошком. Ізза своєї твердоти уживаєть ся його при верченю скель. Без помочі сього каміня годі булоби краяти скло і оброблювати інші тверді тіла, пробивати тунелі і вертіти артезійські та копальняні криниці.

— Починаю набирати дещо пошани для сього камінчика; так поясніть ще мені, добрий пане Мерé — просила Алїса — чим є сей вуголь, що є в стані кристалізації — чи добре говорю? Чим він є в дійсности?

— Вуголь є се тіло не металічне, дуже розповсюджене в природі — сказав Кипріян — знаходимо його в усіх сполуках органічних без виїмку, в дереві, в хлібі і м'ясі.

— Яке се дивне! — кликнула Алїса. — Отже в тім отсе корчи і в траві на пасовиску, в дереві, під яким сидимо, в тілі моєї Дади, вкінці я і ви також, всьо і всі, завдячуємо єствуванє вуглеви, так само як діамант! А може світ цілий є сотворений з вугля?

— Можливо. Давно вже ставлено подібні гіпотези, а наука відкриває майже щоденно нові подробиці, стверджуючі сей здогад. Одним словом зменшуєть ся все число первнів основних, які вважали ся досі неподільними.

Здобутки ті завдячуємо спектральній аналізі, а кинули вони нове світло на науку хемії і мабуть буде можна отті 62 первні, в яких однородність досі так вірено — звести до одного пр. водня, який представляєть ся нам під ріжними видами в наслідок електричних, динамічних та термічних факторів.

— Оголошуйте мене тими великими надїями, так розкажіть мені ще, прошу, про уголь. Чи не моглиби пр. хеміки скристалїзувати штучно уголь, щоби витворити діаманти, як се дієть ся з фосфором? Булоб се далеко вигіднїйше, чим копати бездомні ями в землі, щоби знайти їх.

— Навпаки, роблено вже проби в тім напрямі, а іменно старали ся через кристалїзацію чистого вугля одержати діаманти і стараня сї по части кінчали ся добрим вислідом.

В 1853 р. Депрец, а недавно один англїйський учений впили зробити дійсний порошок діамантовий. Уживали вони до сього чистого вугля, без всяких мінеральних примішок (добували його з цукру) а відтак в просторі позбавленім воздуха піддавали діланю сильного електричного тока. Задача ся, не є ще так далеко розв'язана, щоби можна вести продукцію діамантів на велику скалю, в цілях промислових, однак будьте певні, що се вже тільки питанє

часу. Сьогодні, завтра, а може в тій хвилині, коли про се говоримо, десь якийсь учений дійшов до рішучих в тім напрямі вислідів.

Такі розмови часто вели ся поміж Алісою і Кипріяном, підчас проходів по пісчаній терасі або вечером, коли подивлялися сильний блеск південної кулі неба.

Аліса, попрощавши Кипріяна, удавала ся звичайно до малої загороди, де плекала стадо струсів.

Годівля струсів в околицях Рога Доброї Надії доходить чималих розмірів. Величезні птахи, цінені для вартости своїх пер, замикають ся цілими стадами до широкої огорожі, щоби свою неволю як найменше відчували. Спосібність їх до лету є дуже мала, високі тини з мосяжного дроту цілком вистарчають, щоби загородити їм дорогу до утечі. Живуть вони й тут в дикому стані, самі шукають собі поживи і тінистих місць на гнізда, де складають свої величезні яйця. Нищенє струсиних гнізд є властями суворо зборонене. Годівельник струсів, не маючи майже ніяких видатків, має з кожного птаха 200 фр. річного доходу.

Панна Аліса плекала своє стадо тільки для власної приємности; особливо тішила ся малими струсенятами, які прибігали на її заклик, як малі курятка. Особливими ласками тішила ся Дада, виїмково гарне звірятко з червоною головкою та золотистими оченятами. Отся саме Дада, яка проковтнула білярдову кулю, уживану панною Алісою до направи панчіх.

Крім тієї забави, панна Веткінс була доброю господинею, яка не вагувала ся власноручно замісити тісто на „pudding“, піклувати ся обідом і удержувати домашнє біле в порядку. Не перешкоджувало се їй цілком з правдиво художнім хистом й замишуванєм грати сонати Бетовена, володіти добре трьома мовами, займатися лектурою, а підчас домашніх прийнятть сповняти обовязки господині дому.

Всі подорожні звичайно є здивувані, бачучи, що в Трансвалю, Америці і Австралії жінки і дочки простих копачів золота мають огладу і краще образование, чим європейські жінки.

В свободному оранському собзї, де вихованє хлопців і дївчат є цілком рівноуправнене, ріжниця поміж образованием хлопців і дївчат є великою з тієї причини, що хлопці скорше покидають шкільні лавки. Мушина в наслідок важкої праці має дикий вигляд, висловлюється грубо і має погані привички, а жінки в домашньому затишку плавають науки й штуки, на що мужі і братя, часу ані охоти не мають. Лучається також часом, що серед пустинї виростає гарна квітка, в роді дочки пана Веткінса.

Попрашавши Алісу, Кипріян, щоби відігнати смуток, забрав ся писати листа до бувшого свого професора при гірничій школі в Парижі.

... "В моєму урядовому звіті не хотїв я згадувати про гіпотезу, яка виринула у мене при останніх дослідах геологічних, а іменно про здогад що до повстання діамантів. Гіпотеза, яка припускає, що діаманти утворили ся дорогою вульканічною, вогню або води, так менї, як і вам не видаєть ся вповні правдивою. Бо чому, якщо вогонь вульканічний утворив діамант, не перемінив на діаманти всі вапняки, серед яких він найчастїше находить ся? Одиновим можливим поясненєм історії повстаня діаманту, видаєть ся менї гіпотеза нагромадження первнів, входячих в сполуку діаманту, через воду і кристалізацію їх в покладах, які мають майже все однакову форму.

Досліджуючи тут нераз діамантові поля, дивувала мене ся одноманїтність зарисів місць, де найбільше камінїв знаходжено. Отті зариси нагадували величезну, лежачу на боці, плоску фляшку, якої звичайно вживають ловці. Кождий збірник тієї фляшкової форми, містить в собі 30-40 тисяч кубічних метрів мішанини піску, глини, взагалї верству алювіяльну.

Якщо кинемо до посудини з водою тіла різного тягару, що станеться?

Тіла отті осядуть на дні і по боках посудини. Отже в тих збірниках показується те саме.

Діаманти знаходять ся переважно на дні і на краях копалень, відтак по боках. Копачі так добре знають про те розміщення, що копальні, положенні на дні збірників, доходять великанської ціни, оскільки тільки черти покладів є звісні.

Проти тієї теорії повставання діамантів через діланє струй водних, промовляє одноманітний рід, краска і угрупованє їх в поодиноких покладах, що не могло би мати місця, при сильному тертю і вирі воднім. Доходжу до висліду моєї гіпотези. Припускаю, що вода нанесла первні діамантів до тих місць, а там, сприяючі умовини тепла, помогли їм скристалізувати ся. Навіть бачимо, що більші діаманти лежать звичайно окремо, так, як колиб всі первні даного покладу зібрали ся разом, кристалізуючись в один діамант.

А в який спосіб струї води дістали ся до тих покладів, не можу вияснити і на сїм мабуть покінчу свою місію. З більшим вислідом доконав я дослідів над скелями."...

О півночи Кипріян закінчив свій довгий лист і, погасивши лампу, заснув сном чесної людини.

Праця проганяє всякий сум; а до снів Кипріяна закрали ся гарні віщунки, які казали йому не віддаватись одчасви над нинішню невдачу і не тратити надії на кращу будучину.

ІУ.

Вендєргарт-копальня.

—Мушу рішучо виїхати звідси —говорив до себе на слідуєчий день в ранці Кипріян.—Місія моя
покінчена

і по відправі, яку одержав я від сього brutального фармера, втратив я надію дістати руку Аліси. Треба бути відважним, треба бути мущиною і не дати себе понижувати.

Без вагання забрався Кипріян до пакування своїх апаратів в куфрі і скрині, які служили йому за столи й шафки.

Працював пильно дві години, коли нараз крізь відчинене вікно долетів до нього дзвінкий голос Аліси, співаючої одну з найкращих пісеньок Мура п. н. „Остання рожа“.

Кипріян підійшов до вікна і побачив Алісу, яка співала, йдучи до своїх улюблених струсів.

Цікаво було бачити, як струси, не дожидаючи аж вийде до них, вже крізь огорожу простягали довгі шиї, дзьобаючи її клювом по руках і лиці. Не довго забавивши, Аліса вернула ся, співаючи знов свою пісеньку так гарно, що Кипріян, який досі приглядався їй з вікна, побіг за нею зворушений й кликнув: панно Алісо!

— Ах, се ви пане Мерé? Маєте мені щось сказати? — промовила дівчина, бачучи, що Кипріян мовчить.

— Бажав я попрощатися з вами, панно Алісо — говорив дріжучим голосом Кипріян.

Аліса збентежилась.

— Ви виїжджаєте так ненадійно, і куди се? — спитала.

— До вітчизни, до Франції — відповів Кипріян. — Задача моя вже покинчена, не маю що більше робити в Гріквеленді, тому моїм обов'язком є вернути ся домів.

— Ах — так, дійсно, інакше й годі — відповіла уриваною мовою Аліса, не знаючи добре, що говорить.

Молода дівчина була тою вісткою страшно прибита; великі сльози нависли на її віях, запанувала однак незабаром над собою і, усміхаючись, говорила:

— Отже ви виїжджаєте і кидаєте свою чемну ученицю, заки вона успіла скінчити курс хемії? Хочете, щоби я, пізнавши прикмети кисня, ніколи не дізнала ся про азот? Се не гарно, пане Мерé.

Під тими, жартівливим тоном, сказаними словами, скривався жаль так видимий по причині його виїзду, що Кипріян мало що не кликнув: Просив я батька о вашу руку і саме його відмова проганяє мене звідсіля. В пору однак нагадав собі приреченє, дане панови Веткінс і повздержався. В кождім случаю вважав однак, що намірений проєкт безпроводочного виїзду є тепер неможливий до виконання. Рішив лишити ся.

— Якщо говорив я про виїзд, так не наступить він ще так скоро. Маю доповнити деякі нотатки і буду мати честь ще вас бачити. Тоді поговоримо про лекції хемії, які так вас заняли.

Сказавши ті слова, відійшов нараз і як шалений побіг до своєї хати. Кинувши ся на крісло, поринув у задуму.

— Виречи ся сього любого, гарного єства, ізза недовстачі марного металю — говорив сам до себе — і покинути боротьбу при першій перешкодї, цілком не доказує великої відваги. Чи не краще спробувати переломити перешкоди? Скільки то людий, яко копачі золота, здобуває відразу майно? Чи не можу я знайти діамант ваги сто каратів або відкрити цілком нові поклади? Без сумніву маю більше теоретичного знаня, чим прочі копачі, чому однак знанє не має допомогти до осягнення того, що інші здобувають при помочи важкої праці і сліпого случаю?

А зрештою щож я ризкую?

Навіть для моєї місії, думаю, не буде без хісна, коли сам візьму ся за лопату й спробую ремесла копача. А якщо мені удасть ся здобути майно, побачимо, чи Веткінс не змінить тоді думки і не відкличе своєї відмови. В кождому разі добича варта труду.

Рішивши ся, Кипріян взяв за капелюх і удав ся до Вендергарт-копальні. За годину був вже на місці. В тій хвилі саме копачі збирали ся разом на друге сніданє. Кипріян приглядав ся з увагою постатям з обсмаленими лицями і питав себе в душі, яка з них моглаб йому удї-

лити бажаних інформацій. Нараз спостеріг Тому Стіля, добрягу гірняка з Ленкешайру, з яким вже кілька разів стрінувся від часу спільної подорожі. Йому велося мабуть добре, а пізнати це можна було по новій одежі та великому, шкіряному поясі.

Кипріяніс вирішив поговорити з ним про свої наміри і пояснив йому в кількох словах, о що розходилося йому.

— Виарендувати „claim“ (закуп) дуже легко, оскільки маєте відповідні фонди, відповів добряга гірняк. Саме біля мого є один свободний. Має вартість 400 фунтів штерлінгів, а ручу, що при допомозі шістьох муринів можете в протягу тижня заробити 700—800 франків.

— Щож, коли в мене нема 400 фунтів ані муринів.

— В таких случаях купіть восьму або десятую часть заводу і працюйте сами, на се вистарчить 1000 франків.

— Се можна би зробити, однак позвольте поспитати, як ви починали, бо оскільки знаю, не було у вас готівки, коли ви тут приїхали.

— Так, приїхав я тут тільки з десятима пальцями і трьома мідяками в кишені. Однак пощастило мені! З початку працював я, яко співник на вісімці, якої властитель волів сидіти в шинку чим працювати. Ми умовилися, ділитися добучею і я знайшов кілька більших камінів, особливо один, ваги 5 каратів, за який заплатили нам 200 фунтів штер. Відтак змудилося мені працювати на сього лінюха і я купив шіснацятку на свій рахунок. Однак тому, що находив я в ній тільки дрібні каміні, невеликої вартости, покинув я її по 10 днях і тепер працюю знов до спілки з одним Австралійцем в його уділі. В перших тижнях не заробили багато, ледви пять фунтів штерл.

— Якщо мені удалося купити недорого частину доброї копальні, чи хотіли-б ви працювати разом зі мною?

— Дуже радо, однак з застереженням, що кождий з нас задержить для себе се, що знайде. Кладу се услівє цілком не тому, щоб я не мав до вас довіря, пане Мерє,

однак завважав я, що все трачу при поділі. Яко бувший гірняк, знаю ся на роботі, і два рази більше камінів відібю чим інші.

— Добре, годжу ся на се.

— Ах — кликнув нараз Тома — а можеб ми винаняли один з закопів п. Веткінса, бо він в наслідок гостця, не може сам всіх пильнувати і думаю, що вам винаняв би на догідній умові.

— Не маю охоти з ним про се говорити, волю, щоб ви списали умову з п. Веткінсом, — сказав Кипріян.

— Дуже радо, якщо ви бажаєте собі сього.

По трьох днях умова була заключена силою якої, за ціну 90 фунтів штер., половина закопу ч. 942: переходила в аренду п. п. Мерé і Стіль.

Крім оплат, віднаємники зобовязали ся ще ділити свою добичу з п. Веткінсом і віддати йому після звичаєвого права, званого „Royalty“, перші три каміні, ваги більшої як 10 каратів. Не числили ся з тим, чи можна буде найти такі каміні, однак годі знати, що сліпа судьба може вчинити. В кожному случаю був се добрий інтерес і п. Веткінс, попиваючи джін, говорив до Кипріяна із звичайною своєю щирістю:

— Щаслива думка була у вас, забрати ся до тієї роботи!

V.

Перша проба.

В ранці слідуячого дня удали ся оба спільники до праці. Уділ їх находив ся на самому березі копальні і з тієї причини, по теорії Кипріяна, повинен був бути багатий в дорогі каміні. Шкода тільки, що був вже виекспльоатований, майже до 50 метрів глубини.

Праця копача є дуже проста. Відбиває він закованим дручком і лопатою невеликий простір камінистого ґрунту

і відтак, при допомозі дротяної линви, втягає на гору шкіряні ведра, повні землі.

Викопаний пісок спільники ладували на тачки і звозили до хатки Томи, де, очистивши з більшого каменя, сипано його на сита з дрібними дїрками.

Коли порох і пісок зістали відділені, дрібні камінці висипувано на стіл, при якому засїдали оба спільники і переглядали їх точно. Присували до себе камінці бляшаними грабками, по розгляненню кидали їх під стіл, звідки по нагромодженню більшої кількості, виносили де небудь.

Сей точний розслід служив до сього, щоби не поминути діаманту, хочби найменших розмірів.

Як почували вони себе щасливими, коли цілодневна їх праця зістала нагороджена хоч малим вислідом, бо кілька разів стрічав їх завід!

Особливо Кипріянови не дописувало щастє.

Якщо поміж перебраними камінцями лучив ся діамант, так все майже Тома перший спостерігав його і забирав на власність. Першою добичею Кипріяна був малий камінець ваги $\frac{1}{2}$ карата¹⁾.

Діамант чистий, без закраски, ваги 1 карата, цїнить ся по ошліфованю 200 франків, а чим більший є камінь, тим вартість його збільшуєть ся в відношеню десятикратного побільшення цїни. Якщо камінь однокаратовий є варта 200 фр., так 10 каратовий 20.000 франків або сто разів більше.

Кристали 10 каратові, а навіть одно каратові, лучають ся дуже рідко, тому то так їх цїнить ся. Додати ще треба, що діаманти найдені в Гріквеленді мають жовтаву закраску, що зменшує їхню вартість.

Знайденє камінця, ваги $\frac{1}{6}$ карата, є дійсно дуже малою нагородою за цілодневну працю, обурював ся в душі Кипріян; стільки заробив би я, управляючи рілю або пасучи череду. Однак не тратив ще надії, тієї нерозлучної това-

¹⁾ Карат рівнаєть ся 4 грамам і відповідає вазі $\frac{1}{5}$ грама.

ришки кожного копача, що нині, завтра, вкінці в протягу місяця, знайде коштовний, великий камінь. Тома не звертав на ніщо уваги і працював витревало, як машина, раз пущена в рух.

Спільники снідали разом під голим небом, споживаючи хліб та пиво; до обіду сїдали разом з усіми копачами, а вечером, коли Тома йшов до білярдової салї, Кипріян прямував до п. Веткінса.

На фермі Кипріян часто заставав Джемса Гільтона, великого хлопця з рудим волосем і дуже білої краски лицем, засіяним веснянками. Молодець сей мабуть дуже тішився ласками п. Веткінса, бо попивав з ним разом джін та курив простий, вонючий тютюн.

Панні Алїсі мусїв Гільтон менше подобатись, бо з видимою неохотою слухала банальних компліментів, які говорив їй і пустого балаканя, яке вів з її батьком.

А Кипріян прямо не міг стерпіти його присутности в тім місці і, часто здержуючи себе, утікав, прашаючи ся скоро.

— Щось сьогодні не в гуморі Француз — говорив тоді п. Веткінс, моргаючи на Гільтона — мабуть діаманти не хочуть йому сами влізти у кишеню.

Гільтон на сей жарт вибухав голосним, простацьким сміхом. Кипріян утікав тоді звичайно до старого чесного Бура, Якова Вендергарта, який мешкав недалеко копальні.

Старик сей, якого прозвищем охрещено копальню, мав колись концесію на ґрунта, що занимали тепер копальні Веткінса, який йому видер їх силою.

Вендергарт, зруйнований тепер, мешкав в глиняній ліпнянці і заробляв на жите шліфуванем камінїв, якого то ремесла навчив ся в своєму рідному місті Амстердамі.

Копачі часто приносили до нього діаманти до ошліфування, а старому, який попередно був дуже зручний в своєму ремеслі, тепер що раз важче приходило ся працювати.

Кипріян пізнав його тоді, коли шліфував йому перший знайдений діамант і відразу дуже полюбив його. Радो заходив до старого, щоби побалакати з ним годинку або пригланути ся його роботі.

В своїй простенькій робітні з сивою бородою й лисиною на голові, вкритою оксамітною шапочкою, великими окулярами на довгім носі, серед дивоглядних знарядів і фляшинок з загадочними течами, виглядав на альхіміка з XV в.

Діаманти після вигляду, якого набирають по обробленню, носять назву: діаманту, розети, звичайного брилянту, подвійного, „briolett“и і „pendeloque“.

Підчас роботи Вендергарт був дуже говірливий і розказував займаючі історії про південну Африку, в якій вже від 40 літ перебував. Найчастішою темою оповідань старого були патріотичні і личні кривди, яких він зазнав. Англійці були в його очах найбільшими лиходіями. Не можна сьому дивувати ся, говорив часто, що Американці відорвали ся від них; се зроблять також незабаром Індії і Австралія.

Бо і який же нарід хотів би піддати ся такій тиранії?

— О пане Мерé, колиб світ знав всі безправства, які, горді з своєї морської сили і богатства, Англійці поповнили і поповняють, не мала би людська мова досить обидливих слів, щоби ними кинути їм в очі!

Хочете дізнати ся, що вони мені вчинили? Слухайте і тоді осудіть, яка є їх справедливість!

Впевнивши ся, що Кипріян буде слухати його оповідання, старий почав так розказувати:

— Уродив ся я в Амстердамі 1806 р. і там також вчив ся я свого ремесла. Дитячі літа провів я на Розі Доброї Надії, куди мої родичі виємігрували були від довшого часу. Були ми Голяндцями, гордими на своє походженє, коли Англія провізорично, як видавало ся, нас заанектувала!

Джон Буль однак не пускає, що раз спіймав в пашеку і конгрес, який зібрався 1815 р. в Європі, узнав нас урядово підданими Великої Британії. Питаю вас, яким правом Європа мішається до наших осель в Африці?

Нехай турбується про своїх підданих англійських, однак ми не хочемо бути Англійцями!

В пересвідчення, що Африка є доволі велика, щоби нам запевнити незалежну вітчизну, покинули ми Ріг і подалися на північ, в глибину дикого краю. Названо нас Бурами, себ то мужиками та піонерами.

Ледви що, важко працюючи, запевнили ми собі незалежне існування, вже англійське правительство підняло претенсію до нас, неначеб ми були англійськими підданими.

Се було причиною великої нашої еміграції в 1833 р. Знов покинули ми край управлений нами і забравши на вози домашню посуду і начиня, пустилися ми в глибоку пустиню.

В тім часі простір краю Наталь був майже незаселений, бо кровожадний тамошній король Чака, справжній Аттіля зулуський, вимордував біля мільйона людей. Дикий наслідник його Дінган дозволив нам однак заснувати в своїм краю оселі, в місцевості, де тепер знімаються міста Дюрбан і Порт Наталь.

Однак звісно було, що підлий Дінган задумує нас знищити, коли праця наша принесе плоди. Кожний отже озброювався як міг і тільки завдяки надлюдській відвазі, відпираючи сотки нападів, при яких жінки і діти боролися біля нашого боку, прийшли ми в посідання землі, зрошеної крівавим потом.

Ледви однак чорний деспот зістав нами приборканий, а вже губернатор Капштату присилає військо, щоби в ім'я англійської королеви обняти в посідання край Наталь!

Не хотіли нас випустити з англійської опіки. Діялося се в 1842 р.

Інші наші земляки здобули в тім часі Трансваль, над рікою Оранж, де по завзятій боротьбі побили деспота, іменем Моселе Каце. І їм також Англійці без церемонії, на основі звичайного дневного приказу, забрали нову вітчину, коштом стільки жертв здобуту.

Пропущу всякі подробиці. Боротьба тривала 20 літ. Ми усували ся все на північ, а Англія систематично простягала за нами свою захланну руку, немов за невільникими, які полишають ся власністю свого пана, хоч змінять місце побуту.

Вкінці, по кривавих боротьбах і невисказаних трудах, удало ся нам добути признанє незалежності для Свобідного Оранського Союзу. Проклямація королевої Вікторії з дня 8. цвітня 1854 р. запевнювала нам незалежність нашого краю і право самоуправи. Установили ми форму державну республіканську.

Знаменита шкільна наука, приступна для всіх верств суспільства, строго зберігана справедливість, могли служити за взір для країв, які вважали себе під зглядом цивілізації далеко висшими від нашої маленької держави, в південній Африці.

Гріквеленд був частиною нашого краю.

Тут поселив ся я з жінкою і двома дітьми. Мій „крааль“ себто загорода, обнімав простір копальні, в якій ви тепер працюєте.

В десять літ відтак поселив ся тут Джон Веткінс. Тоді ніхто не підозрівав ще естування діамантів під нашими ногами, доперва в 1867 р. розійшла ся вістка про се. Один Бур з над берегів ріки Гарт знайшов діаманти в глиняній стіні своєї хатини, а навіть в навозі струсів.¹⁾

¹⁾ Бур сей називав ся Джекобс. Якийсь Нікайрк, купець, відпочиваючи з своїм товаришем підчас подорожі в хаті Джекобса, завважав дивний камінь, яким діти бавили ся. Купив його за кілька су, а відтак продав за 12.500 фр сер Филипови Вудгузови, губернаторови Капштату. Камінь сей по обробленю післав властитель на виставу

Тоді, вірне своєму звичаєви, не шануючи договорів, ані прав, англійське правительство заявило, що Гріквеленд є його власністю.

Даремно республіка протестувала; бажали ми віддати спір наш під суд європейських держав — Англія відкинула всяке посередництво і прямо обсадила край наш військом.

Можна було припустити, що благородні льорди зберігати-муть принайменше приватне майно, однак і се завело.

В тім часі страшна пошесть забрала в мене жінку й діти. Був я так зломаний тим ударом, що не стало в мене сили шукати вітчизни, вже семої з ряду, полишився я отже в Гріквеленді. Майже самотній був я, що не піддався горячці глядання діамантів. Управляв я і дальше яринний город, немов не знаючи нічого про існування копальні Дю Тоа Пан, віддаленої о кілька сот кроків від моєї хати.

Уявіть собі моє здивування, коли одного ранку побачив я мур з каменя, окружуючий обійсте, розвалений під час ночі і відсунений на 300 метрів дальше на схід. А на його місці стояв пліт свіжо поставлений Веткінсом, обнімаючий мої ґрунти і сполучуючи їх в той спосіб з його ґрунтами.

На мою скаргу, сей лиходій відповів сміхом, а коли загрозив я йому судом, радив, щоби я, як найскорше удався до него.

В тиждень відтак загадка стала ясною для мене. Ґрунт видертий мені Веткінсом мав діамантові поклади. Коли Англієць зміркував про се, удався до Кімберлі, щоби копальню урядово записати на своє ім'я.

Отже запізнав я його. О, щоб ви ніколи не дізналися, пане Мерé, що се коштує позивати кого в Англії! Поволи тратив я коні, воли, вівці, знаряди, вкінці й одєжу, щоби

в Парижі в 1867 р., де знайшов він почесне місце поміж іншими дорогами каменями. З тієї пори видобуваєть ся з піль Гріквеленду діамантів річно за 32,000.000 фр.

годувати ті п'явки, які сповняють уряди атторнеїв, шеріфів і т. д. Вкінці по році всякої крутанини, даремних дожидань, справа рішила ся. Я програв процес і був зруйнований до нащадку!

Присуд звучав, що мої претенсії неоправдані, а особливого відграничення наших посіlostий суд на разі не є в силі доконати. А на будуче постановляє граничну лінію під 25⁰ на захід від Грінїч.

Простір положений на захід від тієї лінії має належати до Джона Веткінс, а східний до Джекобса Вендергарт. Тим самим копальню признано Веткінсови! Однакож, неначе через Божу справедливість, на перекір судовим присудам, копальню до нинішнього дня називають Вендергарт-копальня!

Ну, признайте тепер, чи не маю рації, кажучи, що всі Англіїці злодії? — кінчив свої, на жаль аж надто правдиві оповідання старий Бур.

VI.

Звичаї в таборі.

Оповіданє старого Бура не зробило приємности інженєрови. Призвичаїв ся він бачити у Веткінсі будучого свого тестя, а із оповідання Вендергарта не виходив він в надто гарнім світлі.

Щоби погодити ті суперечности, Кипріян сказав собі, що старий, в наслідок своєї нещасної долі, став маняком і мабуть в дуже чорних красках змалював Веткінса. А Веткінс, коли йому інженєр згадав про Вендергарта, розсміяв ся голосно і, піднімаючи вказуючий палець до чола, дав до пізнання, що в голові старого не конче всьо в порядку. Під вражінем відкритих діамантових піль уроїв собі, що вони його власністю, а прецінь і суд не відкинув би його претенсій, не маючи до сього основи.

Так і Кипрія́н думав, шукаючи оправдання, що по оповіданню старого шлі́фіра пристає ще з Веткі́нсом.

Радо також заходив Кипрія́н до другого сусі́да копа́льні, Бу́ра, Матві́я -Преторі́юса, бо у нього міг приглянути ся давньому способови житя́ Бурі́в, перед прибу́тем ко́пачі́в до сього́ краю.

Матві́й був за́гально́ зві́сний на́селеню́ копа́льні, тому, що був незвичайно́ гру́бий. Йо́му ва́жко при́ходило́ ся хо́дити, тому́ пере́сиджува́в ці́лими́ дня́ми в вели́кому́ фоте́лі спе́ціально́ зро́блені́м для́ нього́ а до́ шинку́ при́їзджав на́ тростино́ві́м ві́зочку́, яки́й тя́гнув вели́кий стру́с.

Си́ла м'язі́в тих пта́хів є́ за́гально́ зві́сна і́ стру́с Матві́я без тру́ду май́же вози́в сво́го гру́бого́ пана́.

Матві́й Преторі́юс при́їзджав звича́йно до́ табору́ тільки́ ізза́ прода́жі яри́н і, по́лагоди́вши се, сей́час верта́в до́ себе́, бо́ пере́слі́дува́но його́ в та́борі стра́шно, зна́ючи, що́ був вели́ким боя́гузом. Ко́пачі́ заба́вляли́ ся, ля́каючи́ бі́дного́ Бу́ра незвичайни́ми ві́стка́ми, як пр. про́ споді́ваний на́пад Зу́лі́в або́ Бассу́ті́в, або́ чита́ли в його́ прису́тності́ часо́ни́сь, в я́кій нахо́див ся про́єкт зако́на, що́би ко́ждий горо́жани́н, яки́й ва́жить бі́льше, чи́м 300 фунті́в, був ка́раний сме́ртю. Роска́зува́но в кінци́, що́ баче́но ска́жено́го пса́ на доро́зі до́ Дрі́зфонта́йн, яко́ю са́ме Матві́й ма́в верта́ти до́мі́в.

Найбі́льшу́ одна́к трі́вогу́ збуджу́вала в ні́м можли́вість відкритя́ ді́яманті́в на його́ гру́нтах. Ба́чив вже́ в свої́й уяві́, „як ненаси́тні́ люди́“ ні́вечу́ть його́ поля́ яри́нні́ і ви́дира́ють в нього́ ва́жко за́працьова́ну зе́млю! Англі́йці́ без сумні́ву зна́йдуть я́кийсь зако́нний ви́кру́т, що́би до́казати́, що́ поля́ ті́ нале́жуть до́ них.

Не́ міг отже́ ї́сти ні́ спати́, коли́ побачи́в случа́йно́ не́дале́ко сво́єї́ фе́рми „prospecteur“¹⁾, а́ поми́мо сього́ гру́бів щора́з бі́льше.

¹⁾ Так на́зива́ють лю́дий, які́ за́нима́ють ся відшу́кува́нє́м ді́ямантових по́кладі́в.

Одним з його найзавзятіших противників став ся Ганнібаль Панталаяччі. Італійцєви сьому, мабуть знаменито вело ся; трьох Кафрів працювало в його копальні і він самий величав ся великим діамантом, який носив місто спінки при сорочці. Незабаром Ганнібаль відкрив слабу сторону Матвія і стрівожив його чимало, пробуючи лопатою хоч раз в тиждень ґрунта довкола його ферми. Поля фармера находили ся на лівому березі ріки Вааль, на алювіальних верствах і мабуть мали в собі діаманти.

Щоби своїй жертві тим більше дошкулити, Панталаяччі робив свої удавані розсліди все в місці, яке було видко з вікон ферми. Часто також брав кількох товаришів, яких ся комедія також чимало бавила.

Можна було бачити товстого фармера, як сидів схований за фіранкою, на пів скостенілий з тривоги і слідив рухи копачів, щоби, на случай яких підозрілих намірів з їхньої сторони, сейчас утічи. В тій ціли держав він струса все запряженого у двоколїсницю, де також мав трохи поживи. Даремно тільки розказував про ті приготования, побуджуючи тим жартунів до нових жартів.

— Утічу тоді до Бушменів! — говорив Матвій — я провадив з ними перед роками торгівлю слоневою костою і впевняю вас, що сотню разів краще є проживати серед диких людей, лвів та шакалів, чим поміж ненаситними Англійцями.

Другою жертвою вигадок Неаполітанця був Китаєць Лі.

Сей також поселив ся в Вендергарт-копальні і розвів там пральню. Звісна річ, що сини небесного царства розуміють ся дуже добре на праню.

Червоний його куфер, який підчас спільної подорожі так зацікавив Кипріяна, містив в собі цілі гори мила, соди, фарбки, щіток, а вистарчало се для інтелігентного Китайця, щоби спробувати щастя в тім краю.

Кипріян мимоволі усміхався, стрічаючи його з кошем біля, яке відносив своїм клієнтам. Так само, як давніше, гнівали його жарти, вистроювані Китайцями Ганнібалем. Раз вливав йому чорнило до балії, то знов зачіпав шнури проти його дверей, щоби він, виходячи, перевертався. Іншим разом прибивав його до лавки, вбиваючи цвяхи крізь блюзу. Де тільки стрів його, так частував п'ястуками й ганьбив останніми словами.

Так бавилися в таборі. До ріжнородности життя причинялися ще події, коли кого з працюючих Кафрів, підозрівано о крадіж діаманту. З диким вереском відводили його копачі цілою громадою до судді, не жаліючи по дорозі п'ястуків. Судді рідко коли уневинняли кого, до сього видавали присуди скорше, чим успів би хто з'їсти чвертку помаранчі, обсипаної солею, улюбленю їжу в тих сторонах.

Присуди були звичайно такого змісту: 20 днів примусової праці і 20 ударів з „cat of nine tails“ с. є котом о 9 хвостах. Є се рід тріпачки з ремінними гудзами, якою ще в великій Британії послугують до биття невільників. Ще тяжче карано тих, що укривали крадену річ. Пізнав се на собі Вард, Американець, той самий, що разом з Кипріяном приїхав, а теперішній властитель гостинниці. Купив він одного дня від Кафра діамант, не знаючи, що закон збороняє Кафрови мати діамант та винаймати копальню.

Ледви що вістка про се розійшлася, коли товпа кинулася на безборонного і булаб його без сумніву повісила, колиб не відділ кінної поліції, який на його щастє саме надїхав.

Дикі бійки були також не рідкістю в тому збіговищу, зложеному з представників всяких рас.

Мабуть пристрасти не булиб так розбурхані, якщоб кождому з них удалося сповнити надії, з якими тут прибув.

Мімжтим на одного щасливого, який знайшов майно, числено сотки нуждарів, які тратили здоров'є й привезені з собою гроші.

Боротьба була подібною до гри в карти, тільки тут місто зеленого столика, була копальня а місто золота, кидано в гру здоровле і важку працю.

Щасливих грачів було дуже мало в Вендергарт-копальні і Кипріяна почав бачити, що не зробить майна, якщо не зайде яка зміна в його праці.

Одного дня стрів інженер Кафрів, поспішаючих до копальні, які шукали занятя. Бідолахи отті походили з гір, властивого краю Кафрів, що граничив з краєм Бассутів.

Йшли вони довгі дні вздовж ріки Оранж, нужденно прокормлюючись знайденими по дорозі корінцями, ягодами і саранчею; були вони більше подібні до кістяків, чим до людей. Ніхто не нанимав їх до праці і сиділи бідняги гуртком біля дороги, не знаючи, що з собою вчинити. Кипріяна зворушила їхня недоля. Казав їм з недалекої гостинниці принести зупи з муки кукурудзяної, трохи сушеного мяса і кілька фляшок рому.

З великим 'вдоволенем глядів, як кинулись вони на їжу, а подабали вони на тих, що, заблукавшись на морі, 14 днів нічого не їли. Проковтували їжу з такою жадобою, що по хвилі треба було їм забрати решту, бо певно сами не перестали би їсти.

Тільки один мурин, наймолодший, о інтелігентнім вигляді, їв помірковано і тільки він, підійшовши до Кипріяна, узяв незручним рухом його руку і поклав її собі на кучеряву голову, на знак подяки. Інші не подумали про се.

— Як називаєш ся? — спитав Кипріяна, захоплений поступком хлопця.

Мурин, розуміючи дещо по англійськи, відповів сейчас:

— Матакіт!

Миле та побуджуюче довіре лице хлопця навело Кипріяна на думку прийняти його яко робітника до своєї копальні.

— Чи прийшов ти тут за роботою? — спитав дальше хлопця; Матакіт відповів притакуючим рухом голови.

— Хочеш в мене працювати? дам тобі їсти, пити, знаряди до праці і 20 шілінгів місячно.

Була се звичайна платня і Кипріян знав добре, що більше Матакітови не може обіцяти під загрозою стягнення на себе гніву цілого табору. Постановив однак потайки додати до тої марної заплати одержувану, так пожадану звичайно Кафрами.

Матакіт, місто відповіді, розсміявся весело, при чім блиснули два ряди гарних зубів і поклав собі вдруге руку Кипріяна на голову.

Умова була заключена.

Кипріян завів Матакіта до своєї хатини і, винявши з кюфелка пару полотняних сподень, вовняну сорочку і старий капелюх, жертвував се всьо здивованому Кафрови.

Одержати так гарну одержувану сейчас по прибуттю до табору, се перевишало найсміливіші мрії Матакіта; тому й тішився він, сміючи ся й підскакуючи по кімнаті, як дитина новою забавкою.

— Матакіте, ти виглядаєш на доброго хлопця і бачу, що розумієш дещо по англійськи, чи не вмієш говорити? — спитав знов Кипріян.

Хлопець заперечив кивненем голови.

— Ну, якщо хочеш, можу учити тебе по французьки, сказав Кипріян.

Не тратячи часу, забрав ся він до першої лекції із своїм учеником, називаючи йому імена і назви предметів першої потреби і приказуючи йому їх повторювати.

Матакіт виказав незвичайний таланти, легко розумів і знамениту мав пам'ять.

По двогодинній науці знав вже назви около сто предметів і доволі добре їх вимовляв.

Молодий Кафр мусів перший тиждень посвятити на відпочинок по томлячій подорожі, щоби набрати потрібної сили до праці. Час той зістав ужитий на науку з таким вислідом, що при кінці тижня Матакіт міг вже, хоч не дуже добре, висказувати свої думки.

Кипріян намовив його розказати йому історію цілого свого життя.

Не була вона довга. Матакіт не знав назви свого рідного краю, знав тільки, що лежить по тамтому боці гір, де сонце сходить. Розказував також, що родичі його ведуть жите дуже нужденне і з тієї причини прилучив ся до громади, яка рішила виемігрувати, щоби шукати щастя на діамантових полях.

Чого він тут надіяв ся?

Червоного плаща і десять разів по десять срібняків! Більш нічого!

А що зробить з тими скарбами? Ну, купить сей червоний плащ, стрільбу і набої; верне до свого „краалю“, там купить собі жінку, щоби управляла для нього поле кукурудзяне, а він, такий богач, займе мабуть визначне становище поміж своїми земляками, може стане начальником навіть! Всі заздріти-муть йому зброї, плаща і великого майна, аж вдоволенний славою, в пізній старости, відійде до своїх предків.

Кипріян, слухаючи оттих невеликих бажань, задумав ся глибоко над питанням, чи полишати дикого в його щасливій несвідомості, чи, поширивши круг його думок, вказати йому висші цілі, від здобуття червоного плаща і старої стрільби.

Питанє се розв'язав сам Матакіт. Бо ледви що почав сяк так говорити по французьки, показав таку цікавість і охоту до науки, що Кипріян мав багато роботи, щоби відповісти на ріжні його питання.

Питав ся і питав ся він без упину. Крім назви бажав пізнати походженє і ціль кожного предмету. Супроти такої охоти, інженер рішив ся учить його писати і читати.

Здивувана його таланом і охотою, п. Алїса радо підняла ся переказувати з ним завдані йому лекції. Переказував він їх собі зрештою без упину, говорячи сам до себе

цілими днями, так підчас роботи на дні копальні, як при витяганю відер з землею або перебираню каменя.

В наслідок його просьби прийняв Кипріян ще одного Кафра, з того самого племені, також талановитого і роботяшого, іменем Бардік.

Прийняте нових робітників принесло щастє інженерови. Одного дня найшов він діамант, ваги 7 каратів, за який купець Натан дав йому 5.000 франків.

Був се добрий інтерес і колиб Кипріян працював в звичайних умовах, почував би себе певно вдоволеним, одник не був ним.

— Якщо я що другий чи третій місяць найду камінь тої величини, чи се хоч на крок наблизить мене до мети, до якої прямую? Ні! Не сім каратів мені потрібно, а 1000 їм подібних, щоби позискати руку п-ни Веткінс.

Так роздумуючи, йшов Кипріян одного вечера дорогою, що вела до його помешканя, коли нараз пристанув переляканий, побачивши висячого чоловіка на дишлю двоколісницї, стоячої біля стїни хатини.

Страшний се був вид! Коли перша трівога проминула, Кипріян почув живе спочутє до нещасного Лі, бо він се висїв на дишлю з обкрученою довкола шиї косою.

Кипріян скоренько відрізав нещасливого й зложив його на землі. Тут доторкнув ся його грудий, наслухуючи, чи в Китайця бєть ся серце.

Жив ще, незабаром розкрив очі і зітхнув легко. Черти лица Китайця полишились й надалше нерухомими і дивно, не видко було на них анї болю нї тривоги; виглядав так, немовби пробудив ся по короткій дрімотї.

Кипріян подав йому склянку води змішаної з оцтом.

— Можете вже говорити? — спитав його.

Лі кивнув головою.

— Хто вас повісив?

— Я сам — байдужно відповів Китаєць.

— Як се, сам? — Отже хотіли ви поповнити самовбійство? І з якої се причини, нещасний?

— Для Лі було за горячо, Лі був не в гуморі — відповів Китаєць, закриваючи очі, щоби уникнути дальшого допиту.

Тоді доперва завважав Кипріян, що говорив з Китайцем по французьки, спитав його отже, чи звісна є для його крім французької, також англійська мова?

Китаєць притакнув.

— Ваші причини самовбійства є надто марні — сказав поважно інженер — хтож се вбиваєть ся з причини спеки: Я заложив би ся, що тут Панталяччі входить в гру!

— Дійсно, хотів мене позбавити коси — potwierдив Китаєць — мабуть в тих днях виконав би свій намір.

Говорячи се, спостеріг свою косу в руках Кипріяна і пересвідчив ся, що страшний удар, якого найбільше лякав ся, вже досягнув його.

— О, пане, і ви се мені вчинили? — крикнув болючо.

— Мусів я, щоби вас врятувати, нещасний приятелю — відповів Кипріян — однак заспокійтесь, ми не в Китаю, а в тім краю недостача коси не позбавить вас пошани.

Китаєць був так переляканий тією ампутацією, що Кипріян лякав ся, щоби знов не заподіяв собі що лихого, отже намовив його, щоби переночував у него

Лі згодив ся. Усївши відтак біля інженера, вислухав спокійно довгої проповіді Кипріяна, а скріплений склянкою горячого чаю, згодив ся на просьбу інженера розказати йому дещо з свого життя.

Уроджений в Кантоні, був учеником в одному англійському торговельному домі, відтак виїмігрував до Цейлона, звідси до Австралії, а вкінці до Африки. Ніде не пощастило ся йому. Пральня в таборі не оплачувала ся краще від двайцяти інших інтересів, які вів давнійше. Найбільшим однак нещастем були для нього переслідування Панталяччія; колиб не він, булоб йому сьак так велось

в Гріквеленді. Щоби раз уникнути тих переслідувань, постановив позбавити себе життя.

Кипріян нагодував бідолаху, обіцяючи також оборону проти Італійця і дав йому до прання тільки біля, скільки на разі міг знайти. Рівночасно вилічив його з забобону, що до коси, сказавши йому, що шнурок висільника приносить щастє і тим самим лиха судьба, яка переслідувала його, від тепер не має сили над ним, бо він має свій шнурок, себ-то косу в кишени.

— Ну, принайменше Панталяччі не буде міг мені його відтяти — потїшав себе Китаєць.

Та справді китайська сентенція вилічила остаточно Лі.

VII.

Катастрофа.

Минуло два місяці, а в копальні Кипріяна не знайдено ані одного діаманта. З кожним днем праця копача ставала йому що раз більше відражаючою, бо вважав її прямо за газардну гру, коли не мож винайняти великої копальні і поставити в ній до роботи 12 Кафрів.

Одного ранку Кипріян вислав Матакіта і Бардіка з Томою до копальні, а сам полишив ся дома, щоби відписати на лист Фарамона Барта.

Приятьель інженера був дуже вдоволений своїми пригодами ловецькими. Вспів він до тої пори вбити 3 льви, 16 слонів, 7 тигрів і безконечне число антїльоп і жираф, не вчисляючи дрібної звірини. А кінчив лист візванєм, щоби Кипріян кинув поганий Гріквеленд і взяв участь в прогульці до Лімпопо, з якої обіцював собі багато приємности.

Інженер читав саме в друге сей лист, коли відозвав ся великий гук, а за ним крик в таборі. Катастрофа! — лунало з усіх сторін.

Кипріян побіг до копальні і на перший погляд зрозумів, що сталося. Велика стіна одної з доріг, що мала біля 60 м висоти і 200 м довготи, зарисувалась через середину, створюючи глибоку щілину. Всього, що в часі катастрофи находилося на її поверхні, люди, бочки, буйволи, упало на дно, присипане тягарем землі!

На щастє більшість робітників не почала ще роботи, в противному случаю половина населення булаби погребана під землею.

Першим питанєм Кипріяна було, де находяться його товариші, однак в тій хвилині побачив Тому Стіля, який стояв серед робітників, розправляючи про катастрофу.

— Де є Матакіт? — спитав інженер.

— Бідний хлопець лежить на дні — відповів Тома, вказуючи рукою на горбок, який утворився над копальною. — Ледви що зійшов, як почалося усування землі.

— Та-ж треба його рятувати! може живе ще — крикнув Кипріян.

Тома кивнув заперечуючо головою.

— Сумніваюся, а остаточно 10 людей мусіло би три дні працювати, щоби яму очистити з землі.

— Се ніщо не значить — говорив рішучо Кипріян — не можна полишити закопану живцем людину, без зроблення усього, що лежить в нашій силі, щоб його вирятувати.

За посередництва Бардіка звернувся інженер до громади Кафрів, обіцяючи по 5 шілінгів денно кожному, хто схоже працювати над очищенням копальні.

30 Кафрів, заохочених високою заплаатою, не тратячи часу, узяло за лопати і тачки; до них прилучилося також кільканайцять білих, яким жаль зробилося засипаного.

Тома і Кипріян кермували так енергично роботою, що вже до півдня відкинено кілька тон піску й землі.

О 3-й годині Бардік крикнув, бо завважив під своєю лопатою вистаючу чорну ногу!

Збільшено енергію і по кількох хвилинах відкопано тіло Матакіта.

Нещасний Кафр лежав на хребті, мабуть не жив вже.

Дивним случаем відро, яке носив, засунуло ся йому на голову мов шапка.

Се звернуло сейчас увагу Кипріяна і збудило в нім надію, що завдяки тому, Матакіт може зістав врятований: приказав отже сейчас перенести його до хати, де положено його на стіл і сильно розтирано.

Довгий час тіло Матакіта було здеревіле, лице синє, а шкіра холодна; однак дужі руки Томи так широко його терли, що незабаром температура тіла підняла ся, а дрож почала перебігати по чорній шкірі. Незабаром відозвало ся сильне пчихненє і Матакіт розскрив очі!

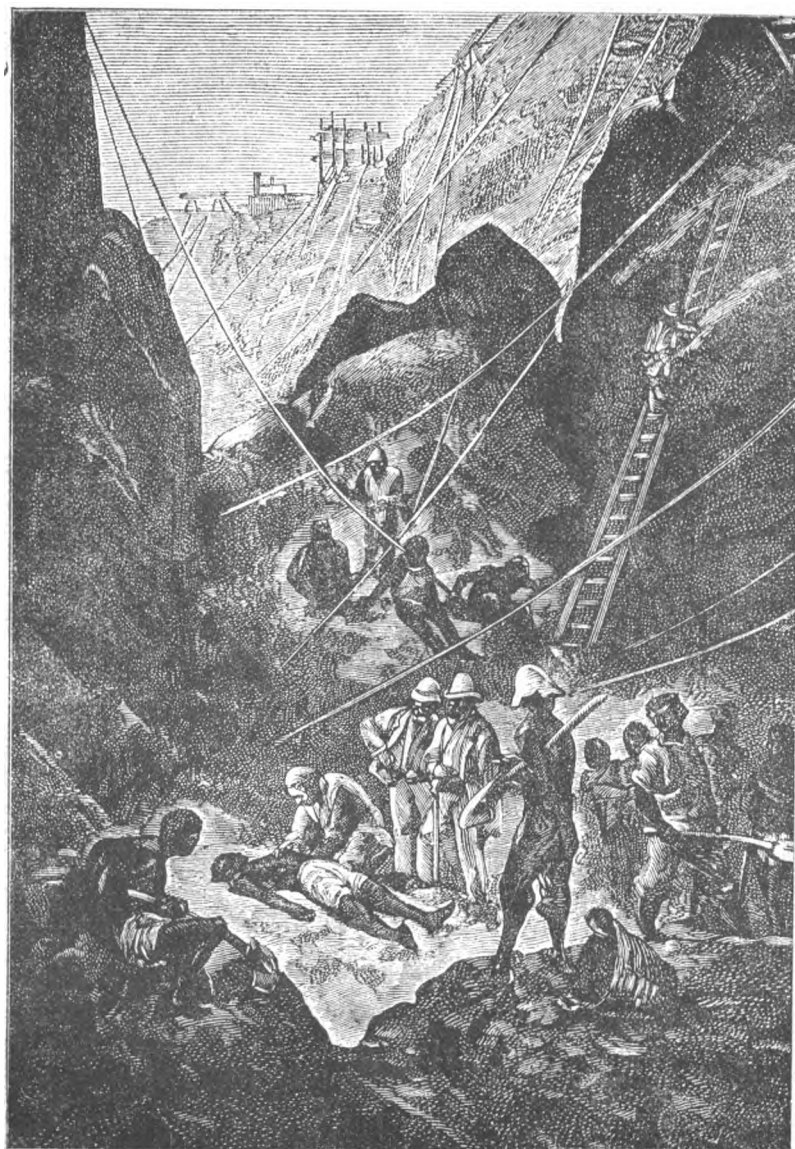
— Урра! Урра! — крикнув облитий потом Тома, перестаючи його натирати. — Погляньте, пане Мерє, як він стискає в руці грудку землі, не хочючи її попустити.

Інжінер мав на голові пильнійші діла, чим займатися дрібницею. Влив в уста врятованому ложку рому, завинув його в простирало і кількох Кафрів занесло його до хати, на ферму Веткінса. Там поклали його на ліжко, а Бардік напоїв ще його гарячим чаєм. За хвилину нещасний заснув. Був врятований!

Кипріян почув велике вдоволенє, яке приходить звичайно по сповненню доброго діла, і коли інші скріпляли ся в гостинниці по трівожі і вихиляли безконечну скількість чарок за здоровлє Матакіта, він полишив ся в хаті, сидючи біля мурина, як батько біля хорого сина.

Печаливість ся мала жерело в привязаню, яке за час шести тижневої служби Матакіт вспів собі виробити. Інжінер прямо був очарований інтелігенцією, пильністю та невгамованою охотою до науки, як також природним таланом дикої дитини природи.

До сього Матакіт був безконечно привязаний до Кипріяна. Одна тільки хиба затемнювала його вдачу, а саме молодий Кафр не знав різниці поміж своїм і чужим.

Нещасний Кафр лежав на хребті, мабуть не жив вже (стор. 50.).

Може бути, що ся хиба походила з загально прийнятої привички в краю, де виховав ся, однак Кипріян гостро картав його, скільки разів спостеріг, що він забрав яку дрібницю.

Виспавши ся, Матакіт. збудив ся здоровим так, начеб ніщо не стало ся.

Росказав, як підчас усуненя землі ведро залізло йому на голову, творючи над ним рід даху, який на хвилю захо-ронив його від засипаня. Почував однак, що в наслідок недостачі воздуха незабаром задусить ся і старав ся відди-хати як міг найповільнїйше.

По кількох хвилинах попав в гнітучий сон і що відтак з ним стало ся, вже не знає.

Кипріян не дозволив йому багато говорити, прика-зуючи дальше спати і заспокоєний, що до його стану, пішов на ферму.

Молодий інженер почував непереможну потребу пого-ворити з Алїсою про події дня і розказати про зростаючу у нїм відразу до ремісла копача.

— Наражувати людське жите для здобутя кількох марних діамантів, видаєть ся мені негідним. А ви як на се задивляєтесь, панно Алїсо? — спитав дівчину.

— Мене вже від давна дивує, що ви, інженер і учений, могли згодити ся на веденє такого житя! Чи се не злочин, з огляду на науку, тратити час на працю, яку кождий Кафр краще виконає від вас? Якщо вже конче забажало ся вам діамантів, так чому вже краще не глядаєте їх на дні вашої реторти? Се булоб принайменше гідне ученого хеміка!

Алїса говорила се з таким запалом і вірою в науку, що її слова зробили вражіне на Кипріяна. А може дійсно, булоб се можливе? Спосіб твореня діамантів, уважаний перед столїтем за утопію, є вже сьогодня науково роз-вязаний.

Фремі і Пайль в Парижи творять рубіни, смарагди і сафіри, кристалізуючи ріжно закрашену глину. Мек Тір

в Глезгові і Дж. Беллен-Тайн Генней вже в 1880 р. одержали дорогою хемічною кристалки вугля, які мали всякі прикмети діаманту, тільки сю одну хибу, що коштували далеко дорожше, чим природні діаманти бразилійські, індійські або з Гріквеленду. Якщо однак наукове розв'язане якоїсь проблеми наступило, примінене його до промислу звичайно скоро іде за тим. Так отже чому не маю підняти ся тієї задачі? Всі учені, яких проби в сім напрямі досі показали ся даремними, були се теоретики, книжкові молі, не показуючі носа поза свою лябораторію! Не досліджували вони діаманту на місці його повстання, що так скажу, в його колисці! Можу покористуватись їх теоретичною працею і получити її з моїм досвідом. Добував я діамант власною рукою з покладу, розсліджував як найстаранніше терен, на якому находить ся він. Якщо останні перепони можуть бути усунені, мені се повинно удати ся!

Через цілу ніч не закрив ока, віддаючи ся думкам над постановленим наміром, який вважав за можливий до здійснення.

Вкінці рішив ся. Слідуючого ранку сказав Томі, що дальше в копальні не буде працювати.

Відтак замкнув ся в лябораторії, щоби обдумати плян нової праці.

VIII.

Велика проба.

Працюючи останній рік над розпускаємістю тіл цїпких, Кипріян завважав, що деякі тіла, нерозпускаємі в воді, як пр. креміль, розпускають ся однак в парі водній під сильним тисненєм і при високій температурі.

Се викликало в нього думку, чи не можнаби одержати газового тіла, щоби в нїм розпустити вуголь і тим способом довести його до скристалізованя. Кількатижневі досвіди

ведені ним, не дали однак на жаль, ніякого вислідку. Всякі анальогії довели Кипріяна до здогаду, що діамант можна витворити подібним способом, як витворюють сірку в сольфаторах.

Бо мабуть в верстві землі, де знаходить ся діамант, разом з водою і аллювіальними покладами проникає болотний газ, який повстає із сполуки водня з вуглем. Чи отже не є можливе, щоби окисане водня в сполуці з частинним окисанем вугля спричиняло кристалізацію сього останнього, себто витворенє діаманту?

Хемік забрав ся до роботи.

З дна копальні добув скількись землі, яку вважав за найвідповіднійшу до свого досвіду, змішав її з одним товщем і наповнив нею сталеву руру, довгу на пів метра, маючу 8 см. в промірі. Заткавши один кінець рури, влив в неї 2 літри води, вкинув кілька кусників міді а відтак доповнив її болотним газом. Замкнувши сильно отвори, казав герметично залютовувати оба кінці рури металевими корками.

Апарат був готовий і треба було його тепер піддати діланню дуже високої температури. В тій ціли всадив руру до печі, в якій через два тижні мав бути піддержуваний сильний вогонь, щоби витворити можливо найвисшу температуру.

Матакіт був вже майже здоровий. Приглядав ся він з великою цікавістю оттим приготуваням, а дізнавши ся, що тут розсходить ся о витворенє діаманту, бажав горячо причинити ся до осягнення доброго вислідку.

Йому також поручено піддержувати безвпинний вогонь під печею.

Важко уявити собі, скільки часу заняли приготуваня до того досвіду. В добре уладженій лябораторії праця ся заняла би дві години часу, однак в тій пустини Кипріяна стратив три тижні, заки міг менше більше докладно виконати свій намір.

Завдяки обставинам, що в Кімберлі знайшов случайно стару гармату, з якої руру продано йому і потрібну скільки кам'яного вугля, бо в цілім місті не було його більше над 3 кірці, поборов всі перепони і коли вперше розпалено вогонь, Матакіт кляв ся, що не дасть йому погаснути перед часом.

Взагалі хлопець був гордий з своєї ролі паляча і дуже поважно брав свою роботу в лябораторії. Товариші його в наслідок того занятя вважали його чарівником і часто радились його в хворобах.

Кипріян сміяв ся, гляючи на поважний вид, з яким Матакіт плів всякі дурниці, однак Кафрі відходили цілком вдоволені з уділюваних їм рад. Часто знова молодий Кафр був веселий як дитина, особливо, коли находив ся в товаристві Лі'я. Гаряча приязнь звязала отті два єства, так чужі собі походженєм. Говорили з собою по французьки і почували живу вдяку для інжінера, який кожного з них врятував від неминучої смерти. Подив і услужність, яку оказували вони „батькови“, бо так його Матакіт і Лі називали, була тим милійшою для Кипріяна, з огляду на прикрости, яких чимало зазнав в тім часі.

Пан Веткінс, як здавало ся, бажав серіозно віддати заміж дочку і ферма роїла ся від кандидатів до руки Аліси.

Не тільки Джемс Гільтон заходив тепер що вечера, але уся молодіж з копальні, якої добре поводжене в копальні, уповажнювало до соперництва о руку Аліси.

Німець Фрідель і Італієць Панталіяччі належали рівнож до сих вибранців, бо вважали ся вони за найщасливіших копачів в Вендергарт-копальні. Признане, яке звичайно йде в парі з щастєм, не завело їх ні в копальні, ні на фермі. Німець був ще більше певний себе, маючи в кишені кілька тисячів фунтів, а Ганнібаль перемінив ся в першого елєганта в таборі. Богато перстенів, ланцюшків і елєгантна біла одіж, місто прикрасити, унагляднювали ще більше негарність його стати. —

Смішні були його заходи, щоби приподобатись п. Алісі і уходити супроти неї за жартуна. Панна Веткінс, не знаючи цілої моральної погані сього ества, трактувала його так як інших, -з холодною чемністю, належною гостеві її батька.

Однак гордість Кипріяна дуже терпіла, бачучи Алісу в такому оточенні. Утікав отже часто вже в половині вечера до робітні і, не будучи певним успіху своєї проби, не сказав про неї своїй приятельці.

Панна Веткінс знала тільки, що, йдучи за її радою, звернув ся на ново до своїх хемічних дослідів і була з сього дуже вдоволена.

IX.

Несподіванка.

Вкінці прийшов день, в яким мав бути звисний вислід досвіду. Від двох тижнів вогонь погашено, щоби печ, охолоджуючи ся повільно, витворила відповідну температуру до скристалізованя вугля.

Чи однак дані умовини були відповідні? Кипріян належав до людей, найменше довіряючих своїм силам. Серце інженера било ся 120 разів на мінуту, коли приступлено до відбиваня глини, оточуючої печ. Глина ствердла, як цегла, ставляючи завзятий опір, вкінці відслонено сталеву руру. О, пробіг! Рура трісла! Розвіяли ся всі мрії о щастю, славі і богацтві! Під сильним тисненем пари і болотного газу рура, хоч мала стіни грубі на 5 см. трісла як склянка! Тільки заходів, тільки трудів — ось що вийшло з сього!

Кипріян не почував би себе так упокореним, колиб його апарат видержав принайменше вогневу пробу. Що в середині рури нема скристалізованого вугля, про се вже

тепер не сумнівав ся, однак цікавість хеміка казала йому оглянути сію середину.

На кожний случай глина, якою виповнив руру, повинна була перемінити ся в камінь, згодом був влучний; тільки се дивувало Кипріяна, що кусень скаменілої глини, кулистого вигляду, відорвав ся і лежав окремо від іншої, яка пристала до стін рури. Інженер дістав легко крізь отвір рури кулю, величини помаранчі, чорно-червоноюї краски і цікаво оглянув її в руці. Пересвідчив ся, що була вона дійсно частиною глини, якою виповнив руру і саме хотів кинути її в кут робітні, коли зацікавив його її порожний звук, подібний до горшка. До сього щось брязчало в ній, як камінець в замкненім збанку.

— Справдішна скарбонка, жартував Кипріян, який під загрозою кари смерти не міг би пояснити повстання тої кулі. Цікавість огорнула його, що в тій кулі могло находити ся і, взявши молоток, розбив її одним ударом.

Дійсно була се скарбівниця, в якій находили ся великі скарби! Ні, годі було сумнівати ся що до роду каміня, який лежав перед Кипріяном!

Був се без сумніву діянт, подібний цілком до тих, які находжено в копальнях, однак великанського об'єму, мабуть досі не баченого! Бо прошу подумати: діянт об'ємом перевишав куряче яйце, з вигляду подібний до бульби, а важив хібань 300 грамів.

— Діянт!... штучний діянт — говорив до себе пошепки остовпілий Кипріян. — Отже я відкрив спосіб виробу його, помімо пригоди з рурою.

— Отже я багатий!

По хвили знов огорнув його сумнів.

— Ні, се неможливе, се ілюзія, привид — повторяв борючи ся із зневірою.

Треба пересвідчити ся про правду!

Безконечно врадуваний, вибіг Кипріян — як колись Архімед з купелі, де відкрив свій закон — без капелюха

і влетів до хатини Якова Вендергарта. Застав старого шліфёра, пробуючого вартість каменя, який приніс йому саме купець Натан.

— Ах і ви тут, саме сього мені треба. Глядiть панове, що приніс я і скажіть, що се?

Поклав камінь на стіл і, схрестивши руки, станув неворухаючись. Натан перший взяв камінь і, побілівши з вражіння, подав його Вендергартови. Сей оглянув його на усі боки, поставив під скло і сказав спокійно:

— Є се найбільший діамант з єствующих досі на світі.

-- Так, найбільший — повторив Натан. — Чотири або пять разів більший від Ког-і-нора, званого „Горою Світла“, гордині англійської королівської скарбівниці, який важить 170 каратів. Два рази так великий, як „Великий Могол“ найбільший із звисних досі діамантів, який важить 280 каратів -- додав шліфёр. — Чотири або пять разів більший від діаманту російського царя, який важить тільки 93 карати — відозвав ся знова Натан.

— Сім разів або і вісім більший від „Регента“ французького — додав Яків.

— Двайцять до трийцять разів більший від дрезденського діаманту, який важить 31 каратів — говорив дальше Натан, додаючи, що по ошліфюваню буде важити біля 400 каратів, а його вартість прямо годі обчислити!

— Чому — спитав Яків, який не горячкував ся, як Натан — Ког-і-нор оцінюють на 30 мiльонів франків, „Великий Могол“ 12 мiльонів фр., діамант царя 8 мiльонів, а „Регент“ 6 мiльонів. Після тої оцінки діамант тієї величини, що сей, повинен бути варта що найменше 100 мiльонів франків.

— О, се залежить ще від його рода й краски, додав Натан з купецькою прозорливістю.

Якщо є чистої води, без закраски, то дійсно нема для нього ціни, якщо однак є жовтавий, як всі діаманти Гріквеленду, то ціна його багато буде меншою. Дійсно, не

знаю, яка краска булаб кориснішою для того великана, чи синя, чи червонава, як „Великого Могола“, чи смарагова, як дрезденського?

— Ні, ніколи — скоро заперечив старий шліфір. — Я ціню діаманти чисті найвисше. „Ког-і-нор“ і „Регент“ — се дійсно дорогі каміні, чистої води, без закраски, інші побіч них виглядають, як закрашені камінці.

Кипріян вже більше не слухав.

— Простіть панове, мушу попрощати вас — сказав і, взявши дорогоцінний камінь, побіг до ферми.

Не ковтаючи, відчинив двері гостинної кімнати, а стрівши там Алісу, не здаючи собі справи з свого поступованя, обняв її й поцілував.

— Гей, що се? — кликнув пан Веткінс, який грав в тій самій кімнаті пікета з Ганнібалем Панталяччім.

— Простіть, пане Веткінс — сказав, переляканий своїм вчинком, Кипріян — однак я такий щасливий! Гляньте, що приношу — і кинув на стіл камінь поміж грачів.

Так само, як Натан і Вендергарт, п. Веткінс сейчас догадав ся, про що йде річ.

— Се знайшли ви, ви сами, в вашім закові? — спитав оживлено.

— Знайшов — ні, тільки сотворив — відповів тріумфуючим тоном Кипріян.

Так, пане Веткінс, зробив я його, пізнайте тепер могутність хемії!

Сміяв ся і стискав руку Аліси, яка, урадувана щастем приятеля, також радісно всміхала ся.

— Вам, тільки вам, панно Алісо, завдячую се важне відкритє — говорив Кипріян дальше. — Хто се порадив мені звернути ся знов до хемії? хто піддав мені думку твореня діамантів? Так, пане Веткінс, говорю се вам публично, що вашій, гідній подиву, дочці, належить ся ціла заслуга сього відкритя. Колиб не вона, не був би я про його й подумав.

Пан Веткінс і Панталяччі оглядали мовчки великий камінь.

— Кажете, пане Мерé, що ви зробили його — спитав на ново п. Веткінс, в такому случаю є се штучний камінь, безвартнісний?

— Безвартнісний? — крикнув Кипріян. — А помимо сього купець Натан оцінює його на 50 до 100 мілїонів франків.

Помимо, що се є камінь штучний, витворений способом тільки мені звісним, бачите прецінь, що він є при тім правдивий, навіть звичайної поволоки йому не бракує.

— І ви відважили би ся робити більше таких? — спитав Джон Веткінс розгніваний.

— А дійсно, що відважу ся, можу вам їх цілу пригорщу виробити, і то сто, двіста разів більші ще, якщо ви собі сього бажаєте! Можу вам виробити достаточну кількість діамантів до вимощеня вашої тераси, навіть доріг в Гріквеленді! Тільки початок є важкий. Коли удало ся мені зробити перший діамант, слідуєчі не будуть представляти великого труду.

— Якщо так є дійсно — говорив дальше фармер, блідий як крейда — буде се руїною всіх властителів копалень, так моєї, як і інших, в цілім Гріквеленді.

— Певно, хто хотів би порпати ся в глибині землі, щоби найти кілька дрібних камінців, коли можна їх так легко зробити, як бохонець хліба — відповів Кипріян.

— Алеж се подле, негідне! — крикнув фармер. — Якщо се правда, що ви говорите, і якщо тільки ви знаєте сю тайну.... — замовк, позбавлений віддиху.

— Що безосновно не говорю, може пересвідчити вас ся перша проба, яка лежить на столі перед вами — сказав холодним тоном Кипріян.

— Отже добре — відповів заспокоєний дещо Веткінс. — Якщо се правда, так вас повинні, після моєї думки, розстріляти на головній вулиці табору.

— Така і моя думка — додав Панталаяччі з грізним рухом.

Аліса зблідла.

— Мене розстріляти, тому, що удалося мені розв'язати задачу, видвигнену хеміками від 50 років? — засміявся Кипріян — ну, я вважаю, що се не було би дуже льогічне.

— Нема тут з чого сміятися — крикнув лютий з гніву фармер. Чи ви подумали о наслідках свого відкриття? О знищенню найважнішого промислу в Гріквеленді, о тім, що я через вас дійду до жебрацької торби?

— Признаюся, що се мені і на думку не прийшло — сказав широко Кипріян. — Се є зрештою звичайні наслідки поступу в промислі і науці, а що вас лично торкається, так будьте супокійні; ви знаєте, що мене приневолило шукати богацтва, а що здобуду, се і до вас буде належати.

Джон Веткінс зрозумів нараз, який хосен міг досягнути з винаходу Кипріана і, не вважаючи на те, що Панталаяччі може подумати про так нечайний зворот, змінив тон своєї мови.

— Подумавши добре — сказав фармер — може і ваша правда. Знаю вас прецінь яко чесно, гарну людину, яка призадумавшись, не схоче тільки людей вчинити нещасливими. Пощо відкривати публично тайну і тим позбавити себе хісна, чи не краще фабрикувати для себе обмежене число діамантів, або навіть полишити ся при тім одним, який і так вчинить вас найбогатішою людиною в краю. В сей спосіб і вовк буде ситий і ціла коза.

Кипріян не знав на разі, що має зробити, чи визискати свою тайну для власного збогачення, чи виявити її публично і тим самим за одним ударом знищити всіх копачів Гріквеленду, Бразилії і Індії.

Інженер завагався на хвилину; бачив ясно, що коли поступить безкорисно, втратить на віки прихильність фармера, а саме те було спонукою його дослідів.

Якже болючою була дійсність, супроти гарних його мрій

— Ні, пане Веткінс — сказав повагом — відкритє, доконанє ученим, не є його добром, а добром загалу. Задержати так важний винахід для власної користи, се булоб негідне імени чесного чоловіка! Не зроблю сього, ні, ніколи! Ні хвилини не зволікати-му з віддачею мого винаходу для публичного ужитку!

Моїм правом є тільки зробити виїмок для моєї вітчини, Франції. Академія Наук, яка дала мені середники, щоби служити науці, повинна перша бути повідомлена про вислід мого відкриття!

Дякую вам, пане Веткінс, що ви нагадали мені про мій обовязок, на хвилю призабув я про нього. Бувайте здорові, пане Веткінс, мріяв я гарно, шкода, що здійснити сеї мрії не можу. — І, не дожидуючи аж Алїса здобуде ся на яку відповідь, забрав лежачий на столі діамант, попрощав її і Веткінса чемно і вибіг з кімнати.

X.

Джон Веткінс роздумує.

З розбитим серцем покинув Кипріян ферму; помимо сього рішив ся був поступити так, як се наказував йому обовязок. Удав ся до Вендергарта і застав його самого в дома. Натан чим скорше побіг до табору, щоби рознести сю незвичайну новину поміж людей. Здивуване було великанське, а збільшило ся ще більше, коли рознесла ся вістка про походженє діаманту.

— Мій дорогий Якове — просив Кипріян шліфіра -- будьте так добрі і здійміть поволоку з діаманту, я бажав би пересвідчити ся, що під нею скриваєть ся.

— Дуже радо — сказав старий, беручи камінь від Кипріяна — однак пождіть терпеливо.

Шліфір забрав ся до роботи, а взявши пятикаратовий камінь, також необроблений, всадив його в кліщі і почав

сильно терти один о другий. Лекше булоб відбити ударом молотка руду, яка обліпила діамант, однак через те міг він тріснути.

Дві години трівала ся робота, відтак стільки часу пішло на вигладжене стінки, вкінці Яків дріжучою рукою наблизив камінь до вікна.

Діамант був чорний.

— Є се найкращий з дорогих камінїв, які коли небудь відбивали днєвне світло — кликнув старий шліфір — а як він буде яснїти, коли буде оброблений!

— Може ви тим займете ся? — сказав Кипріян.

— Дійсно се булоб славою, короною мого довгого житя. А може зложите сей діамант в молодші, сильнїйші руки, чим мої?

— Ні, думаю, що ви найкраще виконаєте се — сказав Кипріян. — Лишїть у себе камінь, я певний, що сотворите архитвір!

Старий держав камінь в руці, неначе зажурений тим, що мав зробити.

— Одно тільки мене трівожить — сказав — чи се безпечно буде мати в моїй нужденній хатинї такий скарб. Лихих людей в нашій околиці чимало.

— Якщо ви лякаєтесь, так не говорїть про се нікому — сказав Кипріян — я рівнож буду мовчати.

Яків надумував ся.

— Ні, тут не можу підняти ся тієї роботи, не міг би я спати спокійно одної ночі. Знаючи однак ваше довіре до мене, осмілююсь зробити вам одно предложенє: я піду в околицю, де мене не знають, винайму собі кімнатку і там працювати-му в спокою, однак дійсно соромлю ся, подати вам такий проєкт.

— Вашу тривогу вважаю цілком оправданою, а намір подобаєть ся менї взагалї; отже прошу виконайте його, не тратячи ні хвилини часу.

— Зважте також се, що робота потріває принайменше з місяць, а о пригоду в дорозі також не тяжко.

— Се дрібниця, якщо ви вважаєте, що се найкращий спосіб, а колиб діамант пропав, також не було би великої шкоди.

Яків Вендергарт глянув здивуваний на інженера. Питав сам себе, чи отта ненадійна нахідка не помішала розуму Кипріяна.

Кипріян зрозумів думку старого і, усміхнувши ся, розказав йому історію повстання діаманту і додав, що може їх мати, скільки захоче.

Не знати, чи се оповідане пересвідчило цілком шліфёра, в кождім случаю постановив сейчас покинути свою хатину.

Сховав до шкіряного мішка потрібні знаряди, замкнув двері і, повісивши картку з написею „В дорозі за ділом“, сховав діамант під камізолю і пустив ся небаром в дорогу.

Кипріян відпровадив його дві милі і пізно в ночі вернув на ферму, думаючи підчас дороги більше про Веткінса, чим про доконане відкритє.

Не доторкнувши ся вечері, приготованої Матакітом, засїв біля столика, щоби написати звіт до секретаря Академії Наук. Звіт обнимав опис досвіду і дуже вдатне поясненє теорії реакції, при помочі якої доконала ся кристалізація вугля, завдяки чому повстав сей перший камінь.

Найдивнійшим явищем, писав між иншим, є ся обставина, що штучний сей витвір є так подібний до природного, що навіть має руду цілком ідентичну з тією, яку мають діаманти находжені в копальні.

Одного тільки інженер не міг зрозуміти, в який спосіб відлучила ся частина землі в рурі, щоби утворити рід лушпини, вкриваючої діамант. Однак не тратив надії, що розкриє сю тайну при дальших досвідах.

До того часу постановив Кипріян ждати з висланєм звіту і, написавши адресу, полишив його на столику. Від-

так повечеряв трохи і пішов спати. Небаром заснув спокійно.

Не так супокійно спалося п. Веткінсови. Діамант, витворений інженером, не сходив йому з очей. Бачив в думках цілий їх ряд, вартости безконечного числа мільйонів, та що, мільярдів. Якщо винахід Кипріяна псував пляни Панталаччія і його товариців, то о скільки більшою була втрата Веткінса! Копальні свої, безвартісні тепер, міг вправді перемінити на поля, однак кому продасть з них плоди, коли Гріквеленд опустошіє по замкненню головного жерела своїх доходів?

Ні, рішучо треба принайменше поділитися мільйонами інженера, прецінь має на се знаменитий спосіб. — Дам йому, або принайменше обіцяю руку Аліси, думав старий самолюб, однак чи Аліса знайде щастє в тому, про се цілком не журився. Вислідом тих нічних роздумувань Веткінса була його гостина на слідуючий день в ранці, в Кипріяна.

— Ну, мій приятелю — відозвав ся жартом — якже спалося по так важному відкриттю?

— О, дуже добре, знаменито — сказав Кипріян.

— Як се, і ви могли спати?

— А щож, як звичайно!

— Се дивно; отже мільйони, які сплили до вас через сю печ, навіть не відобрали вам сну?

— Ні трохи! Не забувайте, пане Веткінс, що отті мільйони одержав би я тільки тоді, колиб той діамант був твором природи, а не хеміка!

— А так... так — сказав Веткінс. — Чи однак ви є того певні, що моглиб їх більше зробити? Моглиб поручити ся за се?

Кипріян завагав ся з відповідю.

— Отже бачите — говорив дальше пан Веткінс — не довіряєте собі, чи і слідуючі проби удадуть ся! На разі діамант має величезну вартість, по що отже говорити кожному, що він є штучний?

— Ще раз кажу вам — відповів Кипріян — що так важної наукової тайни не можу задержати при собі...

— Так... так, вже розумію — додав Веткінс — ще повернемо до тої справи, а поки що будьте пересвідчені, що мене і мою дщчку невимовно тішить ваше поводжене. Та чи не міг би я ще раз подивитись на сей діамант?

— На жаль не ма' його в мене — сказав Кипріян.

— Вже післали ви його до Франції? — крикнув переляканий фармер.

— Ні, ще ні, тільки дав я його Вендергартові до ошліфования, і не знаю куди він його з собою забрав.

— Тому старому дурневи дали ви його? Та се шалелість, діамант так дорогий?!

— Щож би я з ним зробив? — завважав спокійно Кипріян. — Чи ви думаєте, що на так дорогий діамант знайдеть ся так скоро покупець?

Ся замітка дещо збентежила Веткінса, в кождім случаю був він лихий, що камінь опинив ся в руках Вендергарта і що той казав аж місяць ждати на нього.

Мусів однак ждати, але не понехав що дня накидатись із лайкою на старого Бура перед Ганнібалем та купцем Натаном.

Італієць взагалі сумнівав ся в поворот Вендергарта. Він і Фрідель рішучо впевняли, що проворний старик тому вимовив собі місяць часу, щоби тим свобіднійше міг камінь продати цілий або розбитий на части для непізнаня.

Помиляли ся однакож ті, що підозрівали чесноту старого шліфёра.

27 дня станув він в кімнаті Кипріяна і, поставивши деревляну коробку перед ним, сказав супокійно:

— Ось і є камінь!

Кипріян відчинив коробку і замовк ізза здивування.

На дні коробки, виложенім білою ватою, лежав величезний чорний брилянт, в формі дванацятигранного ром-

боїда, кидаючи снопи світла; здавалося, що ціла лабораторія освітлена його саявом.

Сей штучний твір, чорний, незрівняної прозорості, викликавав великанське, поражаюче вражінє. Було се чудо природи, яке, не вчисляючи цілком його вартість, захоплювало чоловіка своїм незвичайним блиском.

— Є се не тільки найбільший, але і найкращий дорогий камінь на кулі земній — сказав, з батьківською майже печаливістю, старий шліфір, а важить 432 карати; ви можете бути гордим, що за першою пробою сотворили таку чудесну річ.

Кипріян на отті похвали не відповів нічого. Вважав він себе тільки за дослідника, якому удав ся цікавий експеримент і був вдоволений, що саме йому повело ся розв'язати загадку, над якою ломило собі голову досі безуспішно тільки учених, працюючих на полі неорганічної хемії. Однак який самє хосен для суспільности з можливости фабрикування діамантів? Нікого воно не збогатить, а зруйнує тільки робітників, які досі займали ся тим промислом.

Думка ся блискавкою майнула в мозку інженера в хвили, коли приглядав ся діамантови. Не сказавши ні слова, взяв коробку і стиснувши приязно руку Вендергарта, пішов найблизшою дорогою до ферми Веткінса.

Фармер сидів біля свого бюрка, затрівожений вісткою про поворот шліфіра. Алїса даремно старала ся його заспокоїти.

Ледвищо Кипріян відчинив двері, Веткінс спитав його:

— Ну, щож?

— А щож, чесний Вендергарт вернув ся.

— З діамантом?

— Майстерно ошліфованим, який ще важить 432 каратів.

— Чотириста трийцять два каратів? — ледви видусив з себе Веткінс, — а принесли ви його?

— Ось маєте!

Фармер пірвав коробку і, відчинивши її, занімів із подиву. Мати в руках брилянт такої вартости, так гарної форми, се приводило його до розніжнення. І були в його очах сльози, коли почав говорити до діаманту, як до живого сотворіння.

— О ти гарний, гордий, пишний діаманте! Як чудово виглядаєш. Який ти важкий, скільки за тебе можна дістати гвіней!... А яка твоя доля, мій ти скарбе?... Чи післати тебе до Лондона, щоби тебе подивляли? А хто буде там на стільки багатим, щоби тебе міг купити? Королева навіть не може собі на се позволити!... Се забрало би її трилітні доходи!... Треба би на се окремого права парламенту, приказуючого загальну народню субскрипцію! Ну, будь спокійний, так буде, а тоді відпічнеш в Товрі, в Лондоні, біля Ког-і-нора, який супроти тебе виглядати-ме, як дитина! Якаж може бути твоя вартість, мій скарбе?...

І почав вичисляти. Діамант царя був куплений за мільон франків готівки і дожиттєвну ренту в сумі 96 тисяч франків; в такому случаю за тебе треба би взяти найменше мільон фунтів штерлінгів і 500.000 франків ренти.

Нараз перервав те обчислюванє, бо инша подробиця заняла його увагу.

— Як думаєте, пане Мерє, чи власник сього каміня не повинен одержати гідність мера? Кожда заслуга має свого представника в парламенті, а хібань се чимала заслуга мати такий брилянт! Глянь-но Алїсо, розкрий добре очі, щоби подивляти таке чудо.

По раз перший в житю Алїса приглядала ся з щирою увагою діамантови.

— Ах, який гарний, блистить, як кусень вугля! Так, тим він є в дійсности, однак яснїє, як горючий вуголь! — говорив панна Веткінс, винимаючи діамант з коробки.

Відтак інстинктовним рухом, вродженим молодим дівчатам, підійшла до зеркала, піднімаючи брилянт над чоло, між ясне волося.

— Зоря в золотій оправі! — сказав інженер, навпаки свого звичаю, комплімент.

— Ах так, можна назвати його зорею — утішила ся Аліса, плескаючи в долоні.

— Гарно, се буде для него добре ім'я. Чи не є він так чорний, як тутешні красуні, так блискучий, як зорі південного неба?

— Отже *»Зоря Півдня«* — докінчив пан Веткінс, не привязуючи до назви діаманту великого значіння. — Однак будь обережною доню, не кинь його, бо трісне як скло!

— Чи є він дійсно так крихкий — здивувала ся Аліса і кидаючи його до коробки, сказала: — Отже є ти скляною зіркою, тої вартости, що скляний корок.

— Скляний корок — сказав до себе пан Веткінс — ся дівтора нічого не вміє пошанувати.

— Панно Алісо — сказав Кипріян — ви заохотили мене до творення штучних діамантів, вам тільки сей камінь завдячує єствуванє. В моїх очах є він тільки забавкою без вартости, якщо отже ваш батько дозволить, я жертвую вам його на пам'ятку спільно проведених днів.

— Що ви говорите? — простогнав Веткінс, не могучи вгамувати радости.

— Панно Алісо — повторив Кипріян — діамант є ваш, є вашою власністю, я дарую вам його.

Місто відповіді, Аліса подала свою руку Кипріянови, яку він щиро стиснув.

XI.

„Зоря Півдня“.

Вістка про поворот Якова Вендергарта рознесла ся по околиці. Кождий, цілком природно, був цікавий побачити сей чудесний камінь. Звісно також було, що інженер

дарував „Зорю Півдня“ Алісії, та що однак її батько вважається власником діаманту.

Що сей діамант був ділом рук людських, а не чудом природи, знало тільки дуже мале число людей, бо Кипріяні не хотів розповсюджувати сеї вістки, по части із страху перед пімстою копачів, а також передчасно, заки не пересвідчить ся, чи його досвід удасть ся йому вдруге.

Загальна цікавість була так велика, що цілі громади населення прямували до фาร์มи Веткінса, щоби подивляти славний діамант.

Для вигоди оглядання його, Веткінс поставив його на малій колюмні з білого мармору, стоячій на гзимсі печі, а сам сидів в своїй фотелі проти нього, бережучи й показуючи гостям.

Джемс Гільтон спитав одного дня Веткінса, чи не лякається нападу, маючи в дома так дорогий клейнод, чим так налякав його, що фэрмер досі не успокоїв ся, аж не прибуло 10 полісменів з Капштату до береження ферми.

Наплив цікавих збільшав ся з кожним днем.

Почта й телеграф взяли також участь в розповсюднюванню слави „Зорі Півдня“; подробности про неї через Занзібар і Капштат забрали аж у Европу. Рисівники ілюстрованих журналів прибули, щоб її відрисувати, фотографіи благли о честь відфотографовання чудового діаманту.

Народня учва також не дармувала. Почали кружляти легенди, після яких чорний сей камінь принесе нещасте властителям. Для заспокоєня загальної цікавості і вкорочення нелюбих собі віщувань, постановив Веткінс видати великий бенькет на честь „Зорі Півдня“.

Так сильний є вплив жолудка на людей, що вістка про бенькет змінила в однім дні некорисний настрій цілого населення Вендергарт-копальні.

Бенькет дійсно був пишний. „Baron-royal“, величезна волова печеня, занимала середину, печені ягнята і всякого

рода звірина окружали її, в товаристві цілих гір ярин і овочів.

Численні бочки вина і пива, уставлені довкола салі, доповнювали сей величавий пир.

На колюмні, окруженій вінком горіючих свічок, поза плечами Веткінса, „Зоря Півдня“ кидала свій чарівний блеск.

Двайцять чотирьох Кафрів, під проводом Матакіта, usługувало біля стола. Бенькетувала ціла ферма, навіть буйволи і пси, навіть струси Аліси підходили до стола, домагаючись огризків.

Аліса сиділа біля батька, заступаючи господиню дому. В душі однак сумувала, тому, що Кипріян відмовився взяти участь в бенькеті, не бажаючи перебувати в товаристві Панталаяччія і йому подібних. Не прийняв також запросин старий Вендергарт.

Бенькет добігав кінця в доволі гарному порядку, бо присутність Аліси повздержувала навіть найсвобідніших гостей.

Тільки Панталаяччі не понехав, після свого звичаю, дошкулювати Матвієви Преторіюсови, лякаючи його, що під столом вибухнуть штучні огні, та що по відході панни Аліси, найбільш грубий з присутних буде приневолений випити дванайцять фляшок джину, або що бенькет закінчиться загалною бійкою на револьвери.

Удар ножа о склянку дав знак, що господар хоче говорити.

Пан Веткінс встав, спер руки на стіл і важким вже дещо язиком почав свою бесіду.

Росказавши в кількох словах історію своєї молодости і згадуючи про важку працю, яко піонера, тішився, що тепер сидить яко багатий фармер в товаристві 80 приятелів в багатому Гріквеленді. Бажав кожному з них, щоби йому щастилося та щоби знайшов ще більший камінь від „Зорі Півдня“.

Се прецінь можливе! І в тій саме можливості полягає ціла поезія життя копака! Закінчив свою бесіду, пючи за

поводжене Гріквеленду, вдержане високих цін діамантів і за щасливу подорож „Зорі Півдня“, яка мала бути висланою через Капштат до Лондона, щоби там чарувати своїм блеском.

По тім закінченю, очі присутних звернули ся однодушно в сторону, де яснів брильянт, так пробіг! Здивуване на лицах присутних було так велике, що Веткінс в тій хвилі відвернув ся, щоби пізнати причину здивування. Глянув на печ і упав зімлілий!

Діамант зник!

Усі кинулись його рятувати, розв'язано йому краватку, бризнено на нього водою і вкінці привернено його до свідомости.

— Мій діамант, де мій діамант? — кричав — хто забрав мені його?!...

Присутні переглянулись поміж собою стрівожені, а офіцер сторожі, який також брав участь в бенькеті, видав приказ обсадити двері в цілім домі.

— Бажаю, щоби всіх зревідовано — запропонував з питомою собою щирістю Тома Стіль.

— Так, так — відозвали ся голоси.

Офіцер поліції подрібно зревідував всіх присутних, так се ні до чого не довело.

— Ну, тепер полишились тільки usługуючі Каффри — сказав офіцер.

— Так, так, зревідуйте Кафрів — кликнули з усіх сторін. — Річ ясна, що се вони зробили.

Нещасні Каффри вийшли з салі ще перед бесідою Веткінса, тепер сиділи вони коло огнища, заїдаючи останки бенькету. Каффри не розуміли о що розходить ся, коли однак почато їх ревідувати, зрозуміли, що річ йде про якийсь діамант, який украдено. І ся ревізія не довела до нічого.

— Злодій мав вже час сховати добичу — завважав один з гостей.

— Дійсно — відповів офіцер — є тільки один спосіб віднайти злодія — а саме треба привести ворожбита!

— Якщо позволите, я займу ся тим — сказав Матакіт. Згоджено ся на се і присутні окружили ворожбита і Кафрів.

Матакіт приніс вязку трощі, потяв її на рівні кусні, довгі на 12 см. і даючи кожному з Кафрів один, полишив собі один й сказав:

— Розійдїть ся тепер на чверть години, а хто допустив ся крадіжки брилянта, того троща за сей час виросте на широкість трьох пальців.

Кафри розійшли ся, немило діткнені сею мовою; знали вони, що найменше підозріне вистарчить, щоби приступлено сейчас до виконання кари.

— Злодій буде берегти ся вернути — сказав хтось з присутніх.

— Ба, буде дотепнійший від Матакіта і скоротить на широкість трьох пальців свою трощу — жартував другий.

— Може саме і сього дожидає ворожбит, щоби тим вкороченєм злодій сам видав себе!

На даний знак зійшли ся Кафри. Матакіт взяв від них трощу і звязав її разом. Була однакової довготи. Отже його родимці були невинуваті. Нараз прийшла йому думка пересвідчити ся, чи кожда тростина має ще свою довготу 12 см. На велике зачудованє, всі були коротші о ширину трьох пальців!

Бідняги хотіли в сей спосіб забезпечити себе перед силою чарів, яким вірили свято.

Загальний сміх товаришив нежданому вислідowi чарів. Матакіт глибоко був засоромлений, що спосіб, якого вживав з таким успіхом в своїм „краалю“, тут, супроти цивілізованих людей, до нічого не здав ся.

— Пане Веткінс — сказав офіцер, вернувши до кімнати, в якій фармер сидів в роспуці — може завтрішній

день буде кращий для нас. А може визначите нагороду за спіймане злодія!

— Думаю, що злодієм є сей — кликнув Панталяччі — який підняв ся-ролі судді над своїми товаришами.

— Як ви се розумієте? — спитав офіцир.

— А ну, сей Матакіт, беручи на себе роль ворожбита, може хотів в сей спосіб відвернути підозріне від себе.

Серед загального гамору не звернено уваги, що Матакіт стояв у кутку салі, а почувши кинене на него підозріне, висунув ся скоро в сторону своєї хатини.

— Так — повторив Неаполітанець — Матакіт належав до прислуги біля стола, а з него добре зіленько! Не знаю, чого пан Мерé так з ним возить ся!

— Матакіт є чесний — вставилась за слугою приятеля Аліса.

— Звідки ти можеш се знати? — спитав батько. — Хто знає, чи не він витягнув руку по „Зорю Півдня“!

— Можемо про се сейчас пересвідчитись — сказав офіцир — мабуть він находить ся недалеко відсіля. А колиб найдено у него діамант, так дістане тільки різок, скільки він важить, а якщо при 432-ім ударі буде ще жити, так піде на шибеницю.

Панна Аліса здригнулась. Окружуючі її на пів дикі люди тішились голосно з тієї обіцянки офіцира. В який спосіб повздержати сю дич?

Незабаром п. Веткінс і його гості станули перед хатиною Матакіта. Двері були незачинені, Матакіта однак не було і глядано його даремно цілу ніч.

Слідуючого ранку також не найдено його і можна було припускати, що покинув Вендергарт-копальню.

XII.

Приготованя до погоні.

Коли Кипріян довідав ся про те, що підозріне о крадіж діаманту упало на Матакіта, старав ся уневиннити свого слугу. Думав, що радше підозрівати треба о сей злочин Ганнібаля Панталаяччі, Фріделя або Натана. Нагадуючи собі однак часті крадіжки різних дрібниць, які поповняв Матакіт і даремні заходи, щоби відзвичаїти його від сього, дійшов до пересвідчення, що вдача Кафра перемогла силу волі молодого хлопця. Було також правдою, що Матакіт находив ся в салі тоді, коли діамант пропав, вкінці його утеча і забране з дому деяких дрібниць, як мішка з одіжю та знарядями, могли тільки свідчити на його некористь. Надія інжинера, що Матакіт може ще верне, не сповнилася і в полудне пішов він на ферму Веткінса. Застав там, крім Веткінса, Джемса Гільтон і Фріделя, які нараджували ся над способом відзискання діаманту.

З приходом Кипріяна ввійшла до кімнати Алїса.

— Мусимо згонити сього проклятого Матакіта — кликнув Веткінс — а якщо не найдемо при нїм діаманту, так я скажу йому розпороти живіт, бо може проковтнув його.

— Алез, пане Веткінс, не будьте такі сердиті — старав ся успокоїти його Кипріян — щоби проковтнути такий великий камінь, мусїв би мати струсиний жолудок!

— Поміж жолудком Кафра, а струса нема великої ріжниць. Взагалі дивно мені, як ви можете жартувати в такий хвилі!

— Я не жартую, тільки кажу, що мене більше журить поступованє Матакіта, чим його утеча!

Всі присутні глянули на Кипріяна, як на божевільного.

— А так — додав спокійно Кипріян — не забувайте панове, що коли зробив я один камінь, можу сю втрату направити і зробити другий.

— Пане інженер — сказав Ганнібаль Панталіяччі грізним тоном — раджу вам не повторювати своїх експериментів, як для добра Гріквеленду, так і для вашого.

— Мій пане — відповів Кипріян — не маю наміру питати вас о раду і дозвіл.

— Ах, дайте спокій суперечці, не час на се — кликнув Веткінс. — Признайте ся пане Мерé, що не можете заручити, що вдасть ся вам зробити діямент тієї самої величини, краски і форми, припустивши навіть, що щасливим случаем і другий досвід удасть ся.

Слова п. Веткінса були доволі влучні. Без сумніву досвід опертий був на основах новочасної хемії, однак виринали питання, о скільки случай не причинив ся до так гарного висліду. Абсолютної певности що до нової удачі проби — не міг мати.

В таких обставинах відшуканє злодія ставало ділом не терплячим проволоки.

— Не відкрито ніяких слідів Матакіта? — спитав Веткінс.

— Ніяких — відповів.

— Чи перешукано табір, околицю?

— Дуже точно — впевняв Фрідель. — Злодій мабуть вже в ночі утік, а куди, сього рішучо не можна сказати.

— Чи офіцер поліції перешукав його хатину? — питав дальше фармер.

— Так, однак ніякого сліду не найшов.

— Ах — кликнув Веткінс — я дав би 500, навіть 1000 фунтів штерлінгів, колиб його спіймано!

— Розумію се — сказав Панталіяччі — однак сумніваю ся, чи коли побачите діямент, або сього, що його украв!

— А се чому?

— Бо Матакіт не буде так дурний, щоби задержувати ся по дорозі. Спрямує він свою утечу крізь Лімпопо,

в пустиню, до Замбезі або озера Танганіка, а може до Бушменів утіче!

Чи проворний Італієць говорив се, що думав, чи може бажав інших знеохотити до погоні за Матакітом, щоби самому підприємити сю виправу?

Думка ся насунула ся Кипріянови, коли прислухував ся мові Панталяччія.

Фармер не належав однак до людей яких можна скоро знеохотити.

Нетерпляче споглядав він крізь вікно на зелені береги Ваалю, як би надіяв ся побачити біглеця на побережжю.

— Ні — кликнув — так легко не покину ся погоні! Мушу відзискати брилянт! Мушу того злодія спіймати! Ах, колиб мене тільки не мучив гостець, скоро би я вчинив се!

— Таточку, заспокойте ся — сказала Аліса.

— Ну, хтож підніметь ся погоні? — спитав Веткінс, глянувши довкола. — Хто має охоту пустити ся за Кафром? Нагорода буде варта труда, даю на се слово!

Не одержавши ніякої відповіді, говорив дальше:

— Мої панове, є вас тут чотирьох, що стараєтесь о руку моєї дочки; отже хто спіймає злодія з діямантом — слово чести даю, тому віддам дочку.

— Згода! — кликнув Джемс Гільтон.

— Я належу до виправи — сказав Фрідель. — Хто не хотів би здобути такої нагороди? — додав із злобним усміхом Панталяччі.

Аліса здригнула ся з обурення і сорому на слова батька і ледви вспіла повздержати себе від плачу.

— Панно Веткінс — сказав до неї тихо Кипріян -- я взяв би дуже радо участь в виправі, однак чи позволите ви мені на се?

— Позволяю, разом із найщирішим бажанєм успіху, пане Кипріян — відповіла Аліса.

— В такім случаю піду хочби на кінець світа! — кликнув Кипріян, звернувши ся до п. Веткінса.

— Ну, дожидають нас чималі труди — завважав Панталаяччі — сей Матакіт скаже нам добре бігати. Він мабуть завтра опинить ся вже в Почфстромі і недалеких горах, заки ми вийдемо з дому.

— Хто перешкодить вам ще сьогодні виправитись в дорогу? — завважав Кипріян.

— Вам ніхто, якщо вам так спішить ся.

— Що торкаєть ся мене, так не думаю виправляти ся без доброго воза, припасу поживи, кільканайцяти буйволів і двох верхових коний. А се всьо знайдемо аж в Почфстромі.

Чи Ганнібаль говорив серіозно, чи може бажав відлучити ся від інших, годі було знати.

Однак мав дещо рації; без транспортних звірят і поживи, булоб нерозумно запускати ся в північну сторону Гріквеленду.

Ціна воза і буйволів виносила принайменше вісім до десяти тисяч франків; знав про се Кипріян, а в него було тільки всього чотири тисячі.

— Маю думку — кликнув нараз Тома Стіль — чому не маємо відбути тої виправи спільно; кошт значно зменшить ся; а ціль буде так само для кожного приступна.

— Се добре сказано — завважав Фрідель.

— І я годжу ся на се, — не вагаючись, сказав Кипріян.

— Добре — сказав останній Панталаяччі — однак під усливем, що можемо розлучити ся, на случай, колиб хто бажав собі спіймати Матакіта на свою руку.

— Згода і на се — відповів Гільтон. — Купуємо на спільний кошт віз, буйволи і поживу, а кождий може розлучити ся, якщо прийде рішуча хвиля.

— Колиж виправляєте ся, панове? — спитав Веткінс, якому ся виправа давала надію відзискати діамант.

— Завтра омнібусом до Почфстрому — відповів Фрідель — іншого способу нема, щоби там дістатись.

— Пристаємо!

Підчас тієї розмови Аліса відвела на бік Кипріяна і спитала його, чи він справді думає, що Матакіт є винуватий?

— Панно Алісо — відповів інженер — мушу признати ся, що усьо говорить проти нього, здаєть ся мені однак, що і Італієць в тій справі відіграє якусь ролю. Що се за лице лиходія! І такого чоловіка мати суперником! Так щож робити; добре, що буде можна його трохи пильнувати, гірше булоб, колиб починав на свою руку!

Незабаром уся чвірка попрощала пана Веткінса і його дочку. Пращанє було коротке і щире. Позірна згода лучила тих суперників, які разом мали виправитись, а в душі один другого посилав до чорта. Вернувши домів, застав Кипріяна на порозі сидячих Бардіка і Лі.

Бардік від часу прийнятя до служби, показував себе дуже прихильним для свого пана.

Коли їм Кипріян сказав про свою постанову, Бардік і Лі відозвали ся рівночасно:

— Візьміть нас, ми дуже прохаємо!

— Вас взяти, пощо?

— Щоби приготувляти вам каву і обід — відповів Бардік — удержувати біле в порядку — відозвав ся Лі. — І щоби берегти вас від злочинців — закінчили разом.

— Добре, візьму вас, коли так хочете — сказав Кипріян, тронутий їх привязанєм.

Слідуючого ранку удав ся Кипріян разом із своїми слугами до табору в Вендергарт, щоби заняти місце в омнібусі, який ішов до Почфстрому.

Минаючи ферму Веткінса, сплячу о тій порі, здавало ся йому, що ізза занавісів одного вікна доглянув статть дівчини, посилаючої йому останнє пращанє.

XIII.

Крізь Трансваль.

В Почфстромі дізнали ся наші подорожні, що молодий Кафр, якого вигляд годив ся цілком з Матакітом, перейшов вчера через місто.

Вістку сю вважали вони доброю ворожбою, однак мета подорожі віддаляла ся від них, бо дізнали ся рівночасно, що Матакіт купив собі двоколісний візок, тягнений струсом, а звісно їм було, що се найскорійший і найвитреваліший запряг в Гріквеленді. Приспособлене струсів до уживання їх до їзди є доволі важке і другого такого запрягу в Почфстромі годі було дістати.

Супроти так догідних умовин утечі Матакіта, належало не тратити ні хвилини часу і безпроволочно пустити ся в погоню.

Можна було також числити, що сила струса вичерпаєть ся і Матакіт буде приневолений частійше спочивати, а тоді віддаленє поміж ним а чотирма суперниками зменшить ся. Остаточно числили на спійманє його біля мети його подорожі.

Кипріян незабаром пересвідчив ся, що добре вчинив, забираючи з собою Лія і Бардіка. Показало ся, що знанє висшої математики дуже мало може йому придати ся в подорожі крізь степи, а ніяка книжкова наука не заступить досвіду такої дитини степу, якою був Бардік.

Джемс Гільтон заняв ся купном воза, буйволів і поживи для всіх; кождий з них, крімь сього, закупив річи потрібні для власного вжитку.

Кипріян вибирав на борзї коня і готовий вже був заплатити за трилітного коня, якого вигляд подобав ся йому, коли Бардік потягнув його за рукав, питаючи пошепки:

— Хочете сього коня купити?

— А так, є він найкращий і найдешевший, якого бачив я на торзї.

— Не берїть його, сей кїнь не видержить вісьмох днів подорожі степом, бо він не „солений“.

— Що? Не „солений“? Хочеш, щоб я купив вудже-ного коня?

— Нї, не „солений“ значить, що він не перебув степової хвороби.

— Ах так, якаж се хвороба?

— Є се кашель разом з горячкою. Кїнь, який раз перебув сю хворобу, вже її не дістане і легко його можна пізнати. Такого треба нам купити. — Кипріян послухав сеї ради і при допомі місцевого ветеринаря купив сивого коня, не дуже гарного на вигляд, однак витревалого, як його впевняли. Що був він „солений“, се легко можна було пізнати по вистаючих ребрах і виляніям хвостї. Називав ся він Темплар.

Бардік був вдоволений з того купна. Він і Лі мали повозити буйволами, отже Кипріян не купував для них коний; дуже був з сього вдоволений, бо вже не багато грошей полишило ся йому.

Вибір зброї був також важний. Кипріян купив стрільбу системи „Martini Henry“ і карабін „Remington“, уживані, однак в добрім стані. Дуже здивував ся, коли Лі звернув його увагу, що крім пороху і куль, добре булоб також мати припас експльодуючих куль. Двіста штук не вважав за багато на таку подорож, де нераз треба буде стрічати ся з дикими звірятами. Треба отже було купити два револьвери до тих куль, добрий ловецький ніж, який майже пять літ дожидав купця, лежачи на виставі торговця зброєю в Почфстрімі.

Лі впевняв Кипріяна, що саме той ніж буде найпожиточнішим в дорозі і чистота, з якою удержував широке а коротке вістрі доказувала, що знав обходити ся з білою зброєю так, як всі майже Китайці.

Забрав також Лі свій славний червоний куферок. Крім великого числа різних скриночок, переховував він в ньому 60 метрів тонкого та сильного шнурка.

В протягу кількох годин всі покупки були покладені.

Непромокаючі пледи, вовняні верети, кухонна посуда, велика скількість поживи в добре замкнених пушках, ярма, ланцюхи і упряж на зміну та багато інших річий вповняло задню часть воза, а передня, вистелена соломною, була призначена для Кипріяма і його товаришів.

Гільтон гордий був з свого знання звичаїв степового життя і розказував про них подробиці, що знова гнівало Панталяччія.

— По що ви обзнакомлюєте Француза з тими подробицями? — спитав на боці Гільтона. — Чи вам так дуже залежить на тім, щоби він здобув нагороду? Я не вчив би його!

Гільтон глянув здивовано на Неаполітанця.

— А дійсно, ваша правда, мені не прийшло би було се на думку.

Кипріян знова розказував Фріделеві про се, що дізнався о конях та краю, однак сей не вважав на його оповіданє. Був він тоді зайнятий виробом вудок і доказував, що треба буде ловити рибу на їжу, коли звірина проїсть ся.

По скінченню приготувань пустилися сейчас в дорогу. Дванадцять червонаних і чорних буйволів тягнуло великий віз, а Бардік з високого сидження з радістю кермував ними, помагаючи собі довгим батоном. За возом їхали в ряді кінно чотири їзди, часом тільки віддаляючись для заповнення куропатви.

В тім порядку, крізь довгий ряд днів посувала ся мала каравана. По короткій нараді рішено обікрати дорогу в напрямі Лімпопо.

Край Трансвалю, через який йшла дорога, обнімає 30 мільонів гектарів простору поміж ріками Вааль і Лімпопо,

на захід граничить з Дракенбергом, англійською кольонією Наталь, краєм Зулів і португальськими посіlostями.

Населене становлять виключно Бури, давні мешканці Рога Доброї Надії, які осіли тут перед 20 роками і тепер число їх доходить до 100.000. Є се закутина найкраща в Африці, урожайна і здорова, а поклади золота, недавно відкриті, причинили ся до розбудження жадоби Англіїців забрати собі сей край, чого й доконали 1877 р. Однак безнастанні повстання Бурів і їхня завзята боротьба о независимість, роблять панованє Англії в тім краю непевним.

Під зглядом географічним край сей ділить ся на три часті: Гудж-Фельд, Банкен-Фельд і Буш-Фельд. Гудж-Фельд, гористий, лежить на півдні, тут находять ся також поклади золота, клімат має сухий і холодний; Банкен-Фельд є рільничим краєм. Має гарне підсонє, численні ріки, долини затінені деревами, о вічно зеленому листю; мешкає тут найчисленніша кольонія голяндських емігрантів. Буш-Фельд, рівнина, що простягаєть ся на північ аж до берегів Лімпопо, на заході граничить з краєм Кафрів. Богато тут всякої звірини і сюди заходять на лови фахові мисливі та аматори.

З Почфстрому, який лежить в Банкен-Фельді, подорожні наші удали ся в півперек рівнини, щоби дійти до берега ріки Лімпопо.

Ся перша частина подорожі була найлекшою до перебути; край досить цивілізований, а полюванє постачало доволі поживи. Дикі качки і куропатви находжено на кождім кроці. Ночі перебувано звичайно на фермах, яких властителі, відрізані від світа, раді були дуже подорожним.

Гостинні, приязні і безкорисні були всюди Бури. Після прийнятого тут звичаю, жертвувано їм звичайно заплату за нічліг, якої стало відмовляти ся, приймаючи тільки який небудь дарунок, як батіг, порох і т. п. За се заосмотрювали ще подорожних в муку, помаранчі та варення з брескв. Чесні ті люди живуть на своїх широких рівнинах з патрі-

ярхальною простотою. Численні стада прокормлюють їх без великого труду, урожайні поля, які управляють при помочі Кафрів і Готтентотів, постачають їм при невеликім заході стирти збіжа і ярин.

Доми є з глини, вкриті солом'яними дахами, обстановку творять звичайні дерев'яні столи і стільці. Старші сплять на ліжках а діти на овечих шкірах на землі. Однак і штука найшла тут свій куток. Бури є дуже музикальні, кождий з них грає на флеті або скрипці. Ще з більшою охотою віддають ся танцям. Нема для них перешкоди, ні умучення, коли розходить ся о сю улюблену забаву, так, що сходять ся з округи 20 миль на забаву з танцями. Дівчата, виховані в суворих звичаях, носять голяндський стрій і є дуже гарні. Скоро виходять заміж, одержуючи в посагу кільканицяць волів або кіз, віз і т. п. достатки. До мужа належить збудованє дому і викорчованє кілька моргів землі і в той спосіб є вже заведене нове хазяйство.

Бури живуть дуже довго і ніде в світі не стрічаєть ся тільки столітніх старців, як тут.

Подорож йшла дуже добре, по добрих слідах, бо на фермах сповіщувано їх, що Матакіт, везений струсом, переїзджав перед кількома днями.

Дігнати його, уявляло ся нашим подорожним, було тільки питанєм часу і не турбуючись багато про се, кожен віддавав ся любому собі занятю.

Інженер збирав прібки каменя, Фрідель ростини і бавив ся в ботаніка. Панталяччі жартував і насміхав ся з Бардіка і Лія. Гільтон підняв ся заосмотрюваня кухні в свіжу звірину і кождого дня приносив куропатви, перепелиці, а часом навіть і антільопу.

В той спосіб доїхали до Буш-Фельд. Ферми стрічали ся щораз рідше і вигляд цілого краю ставав більше дикий. Край Буш-фельд називають також Ліон-Фельд, ізза великої скількості львів, які там лучають ся. Не бачучи їх

однак через перші чотири дні подорожі, Кипріян жартував з тої назви.

— Назва ся сталась вже традиційною; льви забрали ся вже мабуть у пустиню — завважав одного дня в розмові з Гільтоном.

— Думаєте, що тут нема вже левів? — відповів той.
— Се доказує, що не вмієте їх розпізнати.

— Що за думка! Льва серед рівнини розпізнати? — засміяв ся Кипріян.

— Ну, я закладаю ся о 10 фунтів, що заки мине година, покажу вам одного, якого ви не запримітите.

— Я взагалі не закладаю ся, однак втішу ся, якщо справді побачу льва.

Їхали дальше, призабувши про сю розмову, коли по двайцяти хвилях Гільтон кликнув нараз:

— Мої панове, зверніть увагу на се велике муравлище, що знімаєть ся там на право!

— Також знали ви, що показати! — сказав Фрідель — таж вже від трьох днів стрічаємо їх на кождім кроці.

Дійсно Буш-Фельд є засіяний муравлищами, будованими з жовтої глини, заселеними міліонами великих мурашок. Є се майже одинокі точки, на яких спиняєть ся око на тій пустій площині.

Гільтон сміяв ся тихо.

— Пане Мерé, підженіть коня і пригляньте ся близше сьому муравлищу, а побачите щось цікавого, ручу за се! Тільки не приближайте ся надто, бо може бути лихо!

Кипріян підогнав коня і поїхав до муравлища, яке вказував Гільтон.

— Там гніздить ся родина левів — сказав сей останній, по від'їзді Кипріяна. — Міг би я не знати о що заложити ся, що сей горбок не є муравлищем.

— Пер Вассо! — А то зажартували ви з нього — сміяв ся Панталаяччі. — Француз наїсть ся доброго страху.

Та Італієць помиляв ся, Кипріян не був трусом.

Двіста кроків перед горбком розпізнав вже, яке се страшне муравлище. Находив ся там величезний лев, львиця і троє малих лъвятюк, які лежали на землі і спали спокійно на сонці, як котенятъ.

Удари копит Темпляра збудили льва. Підняв голову і позіхнув, показуючи при тім два ряди страшних зубів і пашу, в якій моглаб сховати ся десятилітня дитина. На щастє, звірина мабуть не була голодна, бо, не ворухнувшись, гляділа байдужно на їздця, який наблизив ся до неї на двіста кроків.

Кипріян поклав руку на язичку стрільби і ждав три хвилини, що його ексцеленція лев рішить. Пересвідчивши ся, що він не має лихих намірів, інжінер постановив не нарушувати супокою сеї шановної родини і, звернувши коня, вернув скоро до товаришів.

Вони поневолі мусіли подивляти відвагу і холодно-кровність Француза, отже й прийняли його голосним окликом признання.

— Був би я програв заклад, пане Гільтон — сказав Кипріян.

Того вечера доїхали до берегів Лімпопо і розложили ся там табором.

Помимо перестороги Гільтона, Фрідель впер ся наловити миску риб на вечерю.

— Не робіть сього, впевняю вас, що в Буш-Фельд не здорово є перебувати над берегом ріки, ані...

— Е що там, я вже нераз бачив таких смільчаків — перебив йому Німець з впертістю, питомою його расі.

— Ого, а щож в тім може бути лихого — сказав Панталаяччі — чи полюючи на дикі качки, не стояв я годинами в воді?

— Се не те саме — відповів Гільтон.

— Ах, се всьо одно — впевняв Італієць — а ти, дорогий Гільтон, краще заняв би ся принесенем пушки з сиром

до мого макарану, як відмовою товариша від ловлі риби; буде се красна вечеря для нас.

Не думаючи багато, пішов Фрідель на ловлю і вернув доперва вечером до табору.

Впертий рибалка їв вечерю з добрим апетитом, однак в ночі напала його сильна дрож. Над ранком, коли товариство збиралося до дальшої дороги, мав таку сильну горячку, що не міг стати на коня. Казав положити себе на солому, якою було вистелене нутро воза і просив, щоби не переривати подорожі.

Сповнено його бажань. В полудне попав в горячку й говорив без звязи, а о 3-ій з півдня закінчив житє.

Помер на пропасницю.

З огляду на сю ненадійну смерть, Кипріяни не міг відогнати ся від думки, що се Панталаяччі причинив ся до неї своїми радами.

— А бачите, що моя була правда, коли говорив я, що нездорово є ловити риби вечером — сказав з філософічним спокоєм Гільтон.

Зроблено короткий перестанок, щоби похоронити товариша. Був се вправді суперник, ворог майже, однак Кипріяни дуже був зворушений тими похоронами в пустині. Думалось йому, що колиб йому лучила ся така пригода, то похоронять його серед тих пісків і ані сльози рідні, ані жалє приятеля не товаришити-ме йому на тій останній дорозі. Слідуючого дня і кінь Фріделя, який йшов прив'язаний до воза, дістав також пропасницю і згинув. Не довго отже бідна звірина пережила свого пана.

XIV.

На північ від Лімпопо.

Три дні даремно глядали наші подорожні броду, щоби переправити ся через ріку. Кафри, які волочили ся

в тих сторонах, підняли ся їх перепровадити. Кафри в тих сторонах, яких пануюче тут племя Бечуанів приневолює до рабської праці без ніякої заплати, є страшними бідолахами; до сього обходять ся з ними суворо і заказують під карою смерти їсти мясо. Якщо Макалякка (так їх називають) стріне звірину, так вільно йому вбити її, під услівем, що принесе її своєму панови, який за се жертвує йому внутренности, як європейський стрілець своїй собаці.

Макалякка отже не має ніякої власности, анї хати, анї навіть фляшки зробленої з динї. Ходить по світі без одежі, обперезаний тільки буйволовими кишками, в яких носить запас води і які виглядають як ковбаси.

Завдяки купецькому хистови, Бардік скоро дізнав ся, що Макалякки, помимо свого убожества, мають кілька струсиних пер; предложив їм отже відкупити їх у них. Згодили ся сейчас, обіцяючи принести вечером.

— А є в тебе гроші? — спитав Кипріян Бардіка.

Бардік засміяв ся і показав кільканайцять мідяних гузиків, яких назбирав, працюючи в копальні.

— Таж се не гроші, як же ти можеш так ошукувати тих бідолах? — гнівав ся на него інжінер.

Бардік не міг зрозуміти, чому його намір мав бути нечесний.

Якщо Макалякки візьмуть його гузики за свої пера, так щож в сім лихого? Прецінь пера нічого їх не коштують, бо їх знайшли, навіть не вільно їм їх мати. А гузик є пожиточнійший від пера. Чому така заміна зборонена?

Така льогіка була доволі дивна. Однак Кипріян, пересвідчивши ся, що півдикий слуга не розуміє неморальности свого пляну, дав йому спокій.

Вечером, при блеску вогню, інтерес полагоджено. Макалякки, лякаючись, щоби їх не ошукано, принесли коші з кукурудзою і підпалили їх, так, що вогонь освічував цілий табір. Відтак вийняли сховані струсині пера і почали оглядати гузики Бардіка.

Торг був довгий і голосний. Дикуни підняли вереск, а лица їх загорілись із зворушення. Нараз гамір затих. Високий Негр, одягнений в червоний плащ з бавовняної матерії (звичайна відзнака начальників племені), вийшов з корчів прямо на торгуючих ся.

Сильними ударами бука почав обкладати спійманих на горячій вчинку Макалякків.

— Льопепе!... Льопепе!... — кричали нещасні чорні, втікаючи, як стадо шурів, на всі сторони.

Відділ чорних вояків, вийшовши з засідки, заступив їм дорогу.

Льопепе приказав сейчас віддати собі гузики і оглянувши їх при світлі, сховав до шкіряної торби. Відтак звернув ся до Бардіка, відобрав в него пера і сховав також.

Білі видці заховували ся спокійно, не знаючи, що зробити, коли Льопепе перервав немилу ситуацію, наближаючись до них і проголошуючи довгу промову, з якої не розуміли ні слова.

Тільки Гільтон, який розумів кілька слів з мови Бечуанів, зрозумів її зміст. Начальник жалів ся, що дозволили Бардікови торгувати з його підданими. Товари забрані вважав він контрабандою і питає, що має з ними зробити.

Панталяччі хотів їх полишити йому, однак Гільтон і Кипріян лякали ся, що коли відразу покажуть ся так уступчивим, начальник підозрівати ме їх о тривогу і стане ся вимагаючим. Сказали отже, що гузики може задержати, а пера віддати.

Льопепе вагав ся, однак блискучі в темноті дула стрільби і револьверів заїмпонували йому і радили уступити. Отже звернув пера.

Від сеї хвилі інтелігентний сей дикий ватажок зробив ся дуже приязним, сів біля вогню, виняв табакерку і почаствував табакою Європейців, а також Лія і Бардіка. Склянка горівки, якою почаствував його Неаполітанець, викликала

в нього добрий гумор і, коли по годині мовчанки прашався, запросив усіх в гостину до свого „краалю“.

По його відході усі пішли спочивати, тільки Кипріян, завинувши ся в-коц, вдивляв ся в зоряне небо. Інженер думав про свою рідню, що не передчувала, які пригоди загнали його в африканські пустині. Думав також про Алісу, яка може також в тій хвилині споглядає на зорі. Думав так солодко, а цілковита тишина на рівнині додавала поезії його мріям.

Нараз долинув до нього дивний шелест і несупокій в огорожі буйволів.

Не надумуючись довго, взяв лежачий біля його батіг і пішов до буйволів.

Не помиляв ся; якесь чуже звіря збудило їх зі сну. На пів розмірний ще, ударив батогом по голові звірюку. У відповідь відозвав ся страшний рик. Був се лев, а Кипріян ударив його, неначе звичайного крілика.

Ледвищо вспів інженер вийняти револьвер, який носив за поясом і відскочити на бік, коли звір кинув ся на нього. Сильні кігті рванули його за рамя і звалив ся він разом з львом на пісок. Роздав ся вистріл; король пустині, в передсмертних судорогах кидав ся ще по землі, аж в кінці простягнув ся, не ворухаючись. Кипріян, не тратячи відваги, другою, свобідною рукою, приложив револьвер до самого уха льва і вистрілом убив його на місці. Збуджені вистрілами, надбігли товариші Кипріяна і увільнили його з лежачого на нім льва. Рани його були не грізні. Лі обв'язав їх йому полотном, намоченим в горівці. Перенесено його на віз і Бардік станув на сторожі до кінця ночі. Ледви що засвітало, коли відозвав ся голос Гільтона, зиваючий ратунку. Якесь нове нещастє! Гільтон лежав майже убраний на возі і, уриваним з тривоги голосом, говорив, не ворухаючись навіть.

— Гадюка обвинула ся о моє праве коліно під штанами; пробіг, не говоріть голосно, бо вкусить мене. Постарайте ся щось зробити, щоби мене врятувати.

Очі його розширилися з тривоги, а лице вкрилося смертною блідістю.

Довкола правого коліна дійсно можна було завважати як одіж надула ся. Положене було грізне. Гільтон казав, що за першим рухом гадюка може його вкусити.

В тому замішанню і загальній тривозі Бардік підняв ся врятувати Гільтона від гадюки. Сейчас взяв ловецький ніж свого пана, підійшов тихо до Гільтона і кілька хвилин оглядав положене гадюки. Розумієть ся шукав її голови. Нараз випрямив ся і сильним ударом вбив сталь в коліно Гільтона.

— Можете стрясти гадюку, вже не живе — сказав Бардік, показуючи в усміху білі зуби.

Гільтон послухав байдужно і потряс ногою; гадюка упала на землю.

Була се чорна змیا, ледви що на сантиметер широка, однак її найменше укушене було смертне.

Молодий Кафр незвичайно зручно відтяв її голову.

Одіж Гільтона була ледви що пробита, тіла ніж не торкнув ся.

Кипріян був дуже обурений на Гільтона, який не вважав за відповідне подякувати своєму спасителеви. Здавало ся йому мабуть звичайною річю, що Кафр врятував його від неминучої смерти.

— Ваш ніж має дійсно знамените вістріє — завважав тільки Гільтон, підчас коли Бардік був зайнятий чищенням ножа.

Снідане затерло дещо вражіння тієї, повної пригоди, ночі. Складало ся воно вправді тільки з одного струсиного яйця, смаженого на маслі, однак вистарчило цілком для п'ятьох людей.

Легка горячка дошкулювала вправді Кипріянови в наслідок ран, які завдали йому кігті льва, однак напер ся піти в гостину разом з товаришами до Льопепа. Табор полишено на опіку Лія і Бардіка, яким поручено також зняти

шкіру з льва. Незабаром подорожні виїхали кінно в гостину до ЛЬОПЕПА.

Бечуанець дожидав гостей, оточений своєю гвардією, при вході до „краалю“, За ним стояли в двох рядах жінки і діти, дивлячись цікаво на прихожих.

Загальний вигляд „краалю“ був досить нужденний, помимо доброї будови півокруглих хат. Хата ЛЬОПЕПА була значно більша від інших, в середині виложена була соломяними матами. Тут ЛЬОПЕПЕ завів своїх гостей, показав їм три дерев'яні стільці і усів сам, підчас коли його войовники усталили ся в півколесо за ним.

По привитанню господар почастував гостей склянкою напою, діткнувши ся її попередно устами, щоби пересвідчити гостей, що напйток не є затроєний. По так приязних запросинах треба було пити се пиво, бечуанського виробу, хоч було відражаюче.

Панталяччі кривив ся за кожним разом, як перехилия чарку, впевняючи, що склянка „*Lacrimae Christi*“¹⁾ краще смакувала би йому. Відтак прийшла черга на діла. ЛЬОПЕПЕ дуже бажав набути стрільбу; жертвував за неї доброго коня і 150 фунтів слоневої кости. Помимо щирої охоти, не можна було сповнити його бажання, бо кольноіяльні закони, строго зборонюють продавати пальну збрую Кафрам. Виїмково позволення може уділити губернатор. На потїху жертвовано господареві флянелеву сорочку, сталевий ланцюшок і фляшку рому. Були се багаті дарунки для чорного і він голосно виявляв своє вдоволенє з одержаних дарів.

Радю також служив їм своїми поясненнями, яких, за посередництвом Гільтона, від нього жадано.

Дізнали ся отже, що молодий Кафр, подібний з опису до Матакіта, переходив „крааль“ перед пяти днями. Шукав він броду через Лімпопо і удав ся на північ в гори. ЛЬО-

¹⁾ рід вина. — Пр. переклад.

пепе вневняв даліше, що його добрий приятель, володар сього краю, великий, непобідимий войовник Тоная, не зробить їм нічого лихого.

Вістка ся утішила наших подорожних. Мабуть були на добрих слідах. Матакіт вже повільнійше втікає, не може отже далеко від них знаходитись.

Вернувши до табору, застали Бардіка і Лія дуже стрівожених.

Росказували вони, що відділ войовників оточив їх і грізно питав про причину перебування в краю Бечуанів, домагаючи ся відповіді, чи не є шпіонами, які хочуть дізнати ся про число войовників великого короля Тонаї; колиб так дійсно було, сказали, що як тільки переступлять границі його держави, так не будуть робити з ними довгих заходів.

Звичайно так відважний Бардік був тими грізбами: дуже стрівожений і впевняв, що великий Тоная любить дуже вкорочувати людей о довготу голови.

Що робити? Чи не звертати уваги на ті погрози? Важке питанє. Войовники, хоч їх було трийцять, не чинили їм нічого лихого, ані не вкрали нічого. Була се важна обставина. А може удати ся прямо до Тонаї, виявити йому мету подорожі і приєднати собі його дарунками? По короткій нараді рішили ся на сей останній проєкт і пустились в дорогу.

Бажанє досягнути мету було сильнійше, чим всяка трівога.

XV.

Заговір.

По тижневій подорожі прибули наші подорожні до краю, який нічим не був подібний до перебутого попередно. Наближали ся до хребта гір, після всякої правдопо-

дібности, мети утечі Матакіта. Околиця, в наслідок обильности рік, мала багату рістню й фавну. Перша долина, яка розкрила ся перед подорожними, була так розкішною, що сам вид її скріпив їх виснажені сили. Поміж двома зеленими лугами плив потік так хрустально прозорий, що дно його всюди було видко. Численні овочеві дерева росли на горбках, на залитій сонцем рівнині роїли ся цілі стада чорних антильоп і буйволів, в невеликій далині білий Rhinoceros волів ся отяжілою ходою до потока, щоби в нім занурити своє тіло. Укриті в хащах, позіхали дикі звірята, а лісовий осел піднімав свій поганий голос. А по деревах тисячі малп вганяло завзято. Кипріян і його товариші станули на горбку, подивляючи сю картину. Були в кінці в оттій частині Африки, де володарями є кровожадні звірята, не знаючі небезпеки пального оружя.

Рівнож дивувало їх нагромаджене численних родів звірят, як на картині маляря, який би хотів зібрати їх раси на полотні. Мешканців мала ся околиця дуже мало, так, що можна було її порівняти до пустині.

— Ще слонів нема, щоби картина була повна — сказав одушевлений Кипріян.

Почувши ті слова, Лі вказав йому, простягаючи руку в сторону луга, що доторкав ся ліса, сіру масу, яку можна було взяти за скелі — було се стадо слонів. Здавало ся, що є їх там тисячі.

— Ти знаєш ся зі слонами? — спитав Кипріян Китайця, коли розставляв шатра на нічліг.

Лі засвітив скісними очима.

— Я був два роки помічником стрільця на острові Цейльон — відповів скромно Лі.

— Ах, колиб так можна хоч з двох сполювати -- замітив Гільтон — якаж була би се приємність!

— А так, є се звірина гідна порошу — додав Панталяччі — два кливаки слона є доброю дсбичиою, а наш віз

помістив би їх з двайцять! Знаєте, товариші, се повернуло би нам кошта подорожі!

— Чудесна думка! — сказав Гільтон. — Чому не спробувати сього перед відїздом в дальшу дорогу?

Рішено отже заполювати на слони в ранці; відтак, повечерявши гарно, всі поклали ся спати, з виїмком Гільтона, який полишив ся на сторожі для береження вогню. Дві години сидів так біля вогню і сон клеїв йому вії, коли нараз почув легке торкненє в лікоть.

Проснув ся незабаром і побачив перед собою Панталяччія.

— Не можу спати, прийшов я, щоби тут з вами посидіти — сказав і усїв біля вогню.

— Ах, се добре, поміняємось: ви будете берегти вогню, а я піду переспати ся на возї.

— Ні, пождїть, маю вам щось сказати.

Панталяччі оглянув ся довкола, чи хто не підслухує і пошепки почав говорити!

— Полювали ви вже коли на слони?

— Так — відповів Гільтон — двічі.

— Отже знаєте, яку небезпеку представляє таке полюванє. Слон є так обережний, так мудрий, що чоловік рідко виходить побідником в боротьбі з ним.

— Правда, якщо полюють незручні стрільці — притакнув Гільтон — однак добрий стрілець, узброєний в вибухаючі набої, не має знов чого так лякати ся.

— Знаю про се — відповів Італїєць — якщоб однак лучила ся завтра Французови яка пригода, булоб се великою шкодою для науки!

— Справдішним нещастєм — притакнув Гільтон, сміючи ся злобно.

— Для нас нещастє се не булоб так велике — почав знов Панталяччі, заохочений сміхом товариша. — Колиб ми оба найшли Матакіта з діямантом, можнаб тоді порозумітись...

На хвилину замовкли оба, верстаючи в думках злочинні наміри.

— Так, двом легше порозуміти ся, чим трьом — повторив Неаполітанець і нараз замовк, оглядаючись трівожно довкола.

— Не бачите ви там якої тіни? — спитав.

Гільтон, помімо знаменитого зору, ніщо не завважав в околиці табору.

— Се ніщо, може се тінь падає від біля, яке Китаєць порозвішував на росі.

По хвили мовчанки, Панталаяччі почав знов своє, говорячи пошепки:

— Колиб так міг я повинимати йому набой із стрільби, щоб не завважав; підчас полювання, стоячи за ним, вистрілив би я до слона, який кинув би ся на него і ціль булаб осягнена!

— Є се однак дуже ризикозна річ! — відповів Гільтон.

— Ба, я се вже уладжу, зроблю так, неначе би воно стало ся само з себе.

В годину опісля, як Італієць вернув до табору, застав Кипріяна, Бардіка і Лія сплячих глибоким сном. Так йому принайменше здавало ся. Колиб однак був проворнійший, завважав би, що голосний хрюпіт Китайця виглядав дуже підозріло.

В ранці всі пробудили ся. Панталаяччі скористав з нагоди, коли Кипріян пішов до потоку мити ся, щоби витягнути йому із стрільби набой.

Бардік приладжував тоді каву, а Китаєць збирав білє, розвішене підчас ночі на своїм славнім шнурі, розтягненим поміж двома баобами.¹⁾

Випивши каву, посідали на коні, полишаючи табір і буйволи на опіку Бардіка.

¹⁾ рід дерева — примітка пер.

Лі просив о дозвіл товаришити своєму панови і узброїв ся тільки в ловецький ніж.

По півгодинній їзді дістали ся до місця, де вчера завважали слонів.

Воздух був лагідний і прозорий. На широкому лузі, якого трава ще яскіла каплями роси, снідало саме біля 300 слонів. Дітвора підскакувала побіч своїх материй і ссала свою ранню пайку. Старші занурювали свої голови в пишній траві, ворухаючи довгими ухами.

Тишина і спокій сеї картини мали в собі щось величнього і Кипріян зворушений, пропонував своїм товаришам занеханє наміреного полювання.

— Пощо вбивати ті нешкідливі звірята — говорив — чи не краще полишити їх в супокою в тому затінку?

Панталяччі'ому ся думка з різних причин не подобала ся.

— По що вбивати? — жартував з Кипріяна — щоби здобути кілька сотнарів слоневої кости; а може, пане Мерé, лякаєтесь тих великих звірят?

Кипріян здвигнув раменами, не відповідаючи на безсоромну зачіпку, а видячи, що його товариші йдуть дальше в ліс, прилучив ся до них.

Находились тоді вже тільки о 200 метрів від слонів. Завдяки обставині, що наближали ся проти вітру і в тіни великих дерев, слони, які мають знаменитий слух, не запримітили ще кінних стрільців.

— Тепер мусимо розділити ся — сказав Панталяччі — кождий нехай мірить до іншої штуки і вистрілить на команду, бо слони мабуть розбіжать ся по першім вистрілі.

Плян сей виконано. Панталяччі пішов на право, Гільтон на ліво, Кипріян знайшов ся в середині і кождий з них підкрадав ся обережно що раз близше.

На велике здивуванє, почув нараз Кипріян, що хтось взяв його за рамя і відозвав ся шепіт, по яким пізнав Лія:

— Се я, пане, не говоріть нічого, сейчас дізнається чому. Ваша стрільба без набоїв, однак не лякайтесь, всьо буде гарно.

В тій хвилі відозвав ся гострий свист, умовлений знак до нападу, а рівночасно упав вистріл, один одинокий ізза плечий Кипріяна. Він обернув ся і спостеріг Панталяччія, який старав ся сховатись за корчами. В тій хвили однак щось важнішого заняло його увагу.

Слон, ранений вистрілом, кинув ся з скаженістю на него. Прочі, як се предвидів Панталяччі, розбігли ся з тупотом, від якого задріжала земля на 2000 метрів довкола.

— Позір! — крикнув Лі, все ще чіпаючись Кипріяна. — Як слон кине ся на вас, зверніть Темпляра в бік, втікайте в сю гущавину, нехай слон гонить за вами, я відповідаю за всьо.

Кипріян послухав не противлячись.

З піднятою трубою, закровавленими очима, наїженими кливаками, з незвичайною скорістю кинув ся на нього грубошкірий великан.

Темпляр показав що вміє, слухняний поводам, гнав ся як стріла на право, а слон за ним.

Китаєць, з ножем в руках, всунув ся поміж хаші, які вказав передше своему панови.

— Там, там, під сей корч, нехай за вами гонить — кликав ще раз.

Кипріян, не здаючи собі справи з намірів Китайця, наслухував однак, окружаючи корч. Слон, лютий ізза двократного даремного нападу, на велике здивуванє Кипріяна, вклякнув на праве коліно.

З незрівнаною зручністю Лі, лежучи в високій траві, в рішучій хвилі всунув ся поміж ноги звірини і, одним ударом ножа, пробив стегно під його пятою в місци, яке у чоловіка називаєть ся Ахіллевим стегном.

Так роблять Індійці, полюючи на слони і Лі, мабуть підчас свого побуту на острові Цейльон, нераз мусів

Ледвищо Гільтон наблизився до слона і схилився, щоби його жартом взяти за велике ухо, як великан підняв трубу і моментально обняв надто цікавого стрільця (*стор. 100*).

вправляти ся, щоби так холоднокровно і з незрівняною певністю виконати сей удар.

Повалений, безсилий, лежав слон на траві, порушаючи тільки великанською головою; кров, спливаюча з рани, позбавлявала його сил з кожною хвилиною.

— Урра! Славно! — кликнули рівночасно Панталаччі і Гільтон, які наблизили ся до місця боротьби.

— Треба вистрілом в око покінчити з ним — сказав Гільтон, відчуваючи непереможне бажанє взяти участь в тій драмі.

Роздав ся вистріл і куля прошила лоб звірини. Ворухнув ся ще і ляг на мураві, подібний до сірої скелі.

— Вже скінчив — кликнув Гільтон, підїзджаючи з конем до слона, щоби зблизька приглянутись йому.

— Заждіть, не наближайтесь — говорив Китаєць поглядом до свого пана.

Страшні, неминучі наслідки тієї боротьби не дали довго на себе ждати.

Ледвищо. Гільтон наблизив ся до слона і схилив ся, щоби його жартом взяти за велике ухо, як великан підняв трубу і моментально обняв нею надто цікавого стрільця, гнечучи йому стовп хребетний і мозок з такою скорістю, що перелякані товариші не мали часу прискочити на поміч.

Гільтон тільки раз скрикнув. В протягу трьох секунд полишила ся з него тільки кривава маса, на яку звалив ся сірий великан, щоби більше не встати.

— Знав я, що розходить ся о його жите — сказав Китаєць — і ніякий слон не понехає при нагоді, в останніх судорогах, пімститись на своїм ворогови.

Слова отті були одинокою похоронною промовою над трупом Гільтона.

Кипріян, під вражінем свіжої зради, бачив в сій пригоді сатисфакцію, зіслану йому слушно небом, і лиходій, який бажав йому смерти, сам найшов її так скоро.

Що думав про сю пригоду Панталаяччі, про се, природно, не звірив ся перед ніким.

Міжтим Китаєць викопав ножем яму і при помочи Кипріяна, поховав трупа товариша подорожі.

Праця ся забрала багато часу; сонце наближало ся вже до півдня, коли ловці вернули ся до табору.

Та як здивували ся, коли не застали Бардіка біля воза. Бардік зник!...

XVI.

Зрада.

Що могло стати ся з Бардіком? Сніданє, на половину приладжене, стояло біля погаслого огнища, а річи лежали в порядку, непорушені.

Се опрокидувало здогад нападу звірів чи людей.

Може заблукав ся, гонячи за звіриною? Рішено ждати 24 години на можливий поворот.

День минув тихо і сумно, вечір також. Кипріян, якому Лі розказав історію виняття набоїв через Італійця, з жалем думав про небезпечного ворога, якого буде мусів берегти ся днями й ночами.

Панталаяччі розважав втрату двох товаришів, хоч соперників. Полишив ся йому тепер тільки один, однак тим більше ненависний, бо мав симпатію Аліси.

Мовчки сиділи проти себе біля огнища, покурюючи люльки і також мовчки, не бажаючи собі доброї ночі, поклали ся спати.

Лі беріг огонь.

Слідуючого дня Бардік також не вернув ся. Кипріян радо був би ще один день ждав на свого слугу, однак Панталаяччі спротивив ся сьому.

— Бардік утік мабуть до своєї вітчизни; дамо собі раду без нього, а ждучи тут довше, не сповнимо свого завдання.

Рад не рад Кипріян мусів згодити ся і Лі забрав ся до відшукання буйволів.

Так новий завід. Буйволи зникли! Ще вечером видко було, як пасли ся недалеко, а тепер ні одного не можна було віднайти!

Тепер доперва пізнали велику втрату інтелігентного слуги! Колиб був присутним, знаючи звичаї буйволів, був би привязав їх до паликів.

Першого дня перестанку обережність ся не була конечною, тому, що змучені звірята, не думали відходити від воза. Доперва слідуючого ранку, глядаючи смачнішою трави, віддалили ся мабуть в глибину лугів.

Було се справдішне нещастє для виправи. Втрата буйволів вела за собою втрату воза, який був рівночасно хатою і кріпостою на случай потреби.

Положенє ставало критичне; по нараді рішено полишити віз і забрати на коні стільки поживи, скільки тільки дасть ся. Може удасть ся купити буйволи в якого князика Кафрів, жертвуючи йому за них стрільбу і набої.

Лі мав сісти на коня Гільтона.

Забрали ся до роботи. Віз сховали під купою галузя, а кождий набрав в кишені і мішки стільки поживи і набоїв, скільки міг помістити.

Лі, дуже зажурений, що свій червоний куферок мусить полишити, бо був за важкий, забрав тільки шнур, яким підперезав ся, наче поясом.

Скінчивши приготування, трьох їзців споглянуло ще на долину, яка принесла їм стільки втрат й пустило ся в дальшу дорогу. Дорога ся, як і попередня, була вузькою стежиною, протоптаною звірятами, глядаючими жерел до питя.

Два дни подорожі проминули і наші подорожні привикли обходити ся без воза. Під вечір другого дня, коли Лі приладжував вечерю під деревами, де задумували пере-

ночувати, якась віддалена точка звернула його увагу і вказав він на неї Кипріянови.

— Се є подорожний — кликнув Панталаяччі, приглянувшись точці.

— Се Матакіт в цілій своїй особі — додав Кипріян, взявши далевид — пізнаю візок, який тягне струс! Се він дійсно!

Панталаяччі, приглянувши ся крізь далевид, потвердив спостережене інженера.

— Яка віддаль ділить нас від него? — спитав Кипріян Панталаяччія.

— Сім до вісім миль, а може і десять — відповів Італієць.

— В кождім случаю сьогодні не варта за ним гонити?

— Дійсно, що так — відповів Панталаяччі — бо за пів години потемніє і можемо заблукати ся по незнаній дорозі.

— Лишімо ся отже тут до завтра, а виїхавши рано, можемо мати надію, що вже завтра спіймаємо його.

— Така і моя думка.

Вечера минула при веселому настрою і подорожні вчасно пішли спати, щоби завтра подвійною скорістю їзди досягнути мету виправи.

Кипріян і Китаєць, завинувши ся в ковдри, скоро заснули. На се тільки ждав Панталаяччі, щоби виконати задуманий плян.

Чорні його думки не давали йому спокою, все думав тільки, як би позбути ся товаришів і самому здобути діамант. Коли побачив, що Матакіт недалеко, рішив ся виконати задуманий намір.

Тихо відв'язав свого коня, як також Темпляра і коня Китайця, відтак забрав зброю, трохи поживи і, ведучи коні за повід, покинув без милосердя своїх товаришів серед пустині.

Висока трава таїла його кроки; змучені цілоднєвною їздою конї, не опирали ся, ніщо також не переривало сну сплячим.

О третій в ранці Лі збудив ся і, споглядаючи на погасаючі зорі, подумав собі, що вже час приладити каву. Не тратячи отже часу, почав одягати ся.

— А де сей Італієць подїв ся? — спитав сам себе. — І коний якось не видко! Чи може сей чесний товариш... — Говорячи се, побіг до паликів, де конї на ніч були привязані. Цілком природно не застав їх, завважав також зникненє річий Неаполїтанця.

Утеча отже була наглядна.

Чоловік, належачий до білої раси, не занехав би в такім случаю чим скорше збудити Кипріяна і звістити його про пригиду.

Кигаєць належав однак до жовтої раси, яка думає; що з вісткою про нещастє, ніколи не треба спішити ся, займав ся отже дальше приладжуванєм кави.

— Як се чемно із сторони сього поганця, що не забрав нам поживи — кінчив свій монолог.

Коли кава заварилася, налив її дві чашечки, якщо можна так назвати половинки шкаралуші струсиного яйця і підійшов до Кипріяна, який спав ще твердо.

— Пане, кава готова — сказав чемно, торкаючи його.

Кипріян розкрив очі, простягнув ся, привитав Китайця усміхом і не піднімаючи ся, спер ся на лікті і випив каву.

— Де Панталяччі? — спитав, завважавши порожнє місце.

— Втік — відповів байдужим голосом Китаєць, неначе би се було звичайною річю.

— Як се? покинув нас?

— Так, утік і до сього забрав нам конї.

Кипріян зірвав ся з землі, відкинув ковдру, в яку ще був завинений і оглянувши ся довкола, зрозумів усьо.

Однак його гордість не дозволила йому висказати голосно свого обурення і тривоги.

— Се знаменито, нехай тільки поганець не думає, що вже виграв справу. — На хвилину Кипріян задумався, відтак сказав: — не тратьмо часу; сідла і упряж полишимо тут, візьмемо тільки зброю і поживу. Йдучи пішки, будемо могли йти коротшою дорогою і може в той спосіб Панталяччі не багато нас випередить.

Лієви не треба було двічі повторювати приказу. За кілька хвилин всьо було приготоване і незабаром оба пустились в дорогу.

Інженер мав рацію, говорячи, що пішки часом можна скорше зайти.

Йшли прямо біля себе, не минаючи стрімких ярів, неприступних для їздців. В полудне перейшли гірський хребет до долини, де представився їм незвичайно гарний вид. Паслося там біля 20 жіраф, з довгими сторчачими шиями, як щогли, до 4 метрів в гору, представляючи незвичайно гарну картину.

— Треба зловити дві, щоби нам заступили коні — сказав Лі.

— Що, їхати на жірафі? Чи хто чував про щось подібного? — кликнув Кипріян.

— Не знаю, чи хто вже бачив, однак ви побачите, якщо позволите мені тим зайняти ся. — Кипріян ніколи не вважав річи неможливою тому, що йому була незвісною, прирік отже Лієви свою поміч.

— Знаходимо ся під вітром від них, що є для нас дуже корисною обставиною, бо жірафи мають дуже ніжний нюх і булиб нас заперимітили. Ви йдіть в противний бік і перелякайте їх вистрілом, щоби утікли в мою сторону. Проче лишіть мені.

Кипріян пішов в вказанім напрямі.

Лі вийняв свій шнур і перетяв його на дві частини по 30 метрів. На однім кінці прив'язав досить важкий камінь,

а другий кінець прив'язав до галузи, відтак обвинув вільними кінцями ліву руку і станув за деревом, дожидаючи жіраф.

По 5 хвиликах роздав ся вистріл. Сейчас за ним розляг ся тупіт, немов би наближав ся відділ кавалерії і, як се Лі предвидів, жірафи надбігли до вузького провалу в горах, не чуючи під вітром ворога.

Перепустивши біля себе кілька перших звірят, кинув своє ляссо на одно з найбільших. Шнур свиснув в воздух і обкрутив ся кілька разів довкола шиї звіряти, яке на пів задушене стало, не ворухаючись з тривоги.

Лі, не зволікаючи довго, повторив сю операцію вдруге, також з добрим вислідом.

— Прошу, гляньте — кликнув до надходячого Кипріяна, який, сказавши мимоходом, не дуже вірив в поведжене Китайця. Вид, який ждав його, не позволяв вже сумніватись, що Лієви удало ся. Двоє гарних, сильних і великих звірят, з тонкими ногами і блискучою шерстю, стояло перед ним.

О скільки однак одушевляв ся виглядом жіраф, думка ужитя їх до їзди верхом видавалася йому неможливою.

— Скажи мені приятелю — сказав до Лія — як вдержатись на їх хребті і до сього ще без поводів?

— Лишіть се вже мені — сказав Лі — до завтра буде і сідло і поводи.

Проворний і на все маючий спосіб Лі, приладив Кипріянови обід а відтак заняв ся тресурою, лагідних зрештою, звірят.

При помочи звиненого плаща сів на хребет одної з жіраф і пігнав на місце, де полишили попередно сідла і упряж.

Своїм неоціненим шнуром понадточував поводи, сідла приспособив до хребтів жіраф і, при помочи батога і ріжних способів, вчинив їх настільки слухняними, що дали ся ужити до їзди верхом.

XVII.

Африканські перегони.

Дійсно був се цікавий вид, коли слідуючого дня Кипріяни та Лі посідали на жірафи; дуже сумніваємось, чи інженер схотів би переїхати ся в сей спосіб перед очима міс-Веткінс по головній вулиці в Вендергарт копальні.

Тут однак, не маючи вибору, радий був із підприємчivosti Китайця, який постарав ся о коня в пустині, щось на подобу верблюда.

Їзда жірафою дійсно нагадувала верблюда, а коли-ханє, спричинене їздою, навело на подорожних в перших годинах їзди верхом нудоту, подібну до об'явів морської хвороби.

Поминувши сю малу недогоду, їхалось знаменито.

Жірафи бігли скоро, а по приборканню їх початкового опору, оказували понятливість і подорож йшла знаменито..

Подорожні старали ся поспіхом відзискати втрачений час. По трьох днях подорожі жірафи занесли їздців на рівнину, крізь яку перепливали доволі велика ріка, мабуть-доплив Замбезі. Кипріяни рішив держати ся її берегів, щоби, після неясних вказівок Льопепа, дістати ся до краю Тонаї.

Вже незабаром управлені поля Манїоки і Таро, добре удержані дороги, хати, подібні будовою до улив і громади птахів вказували, що доїхали до краю заселеного, хоч рідко.

Численні стада хижих звірів та хмари малих й великих птахів вказували, що недалеко находить ся пустиня.

Одушевлений ріжноманітністю краєвиду, Кипріяни забув майже про ціль подорожі, коли вїзджаючи на невеликий горбок, станув нараз як вкопаний.

Ні менше, ні більше, тільки Панталаяччі гнав гальопом, здоганяючи Матакіта. Простір, який розділяв їх, виносив не більше милі.

—

Матакіт мабуть вже спостеріг Італійця і бачучи, що той без надуми почаствує його кулею, підогнав, скільки було сил, струса. Свого давного пана, з причини надто великого віддалення, мабуть не завважав.

Лі і Кипріян, бачучи сю погоню, з голосним окликом „урра“, кинули ся за ними.

Нараз двоколісниця Кафра ударила о камінь і дишель тріс при самій основі. Не надумуючись, випряг Матакіт струса і скочивши зручно на його хребет, пігнав далше.

Тепер почались шалені перегони, які мабуть не відбували ся ще від часу римських ігрищ.

Струс Матакіта гнав з виїмковою скорістю, за ним напружував всі свої сили кінь Панталяччія, а жірафи, захочені батою, не лишались позаду них.

Ні один побідник на перегонах, в Лондоні чи Парижі, не дорівняв би в скорості струсови і Матакіт незабаром значно випередив Панталяччія.

Дістав ся незабаром в гущавину, зложену з дерев фігових і зник з очей.

В тій самій хвилі кінь Панталяччія спотикнув ся, скинув їздця на землю а сам пігнав в поле.

— Матакіт втіче нам — кликнув Лі.

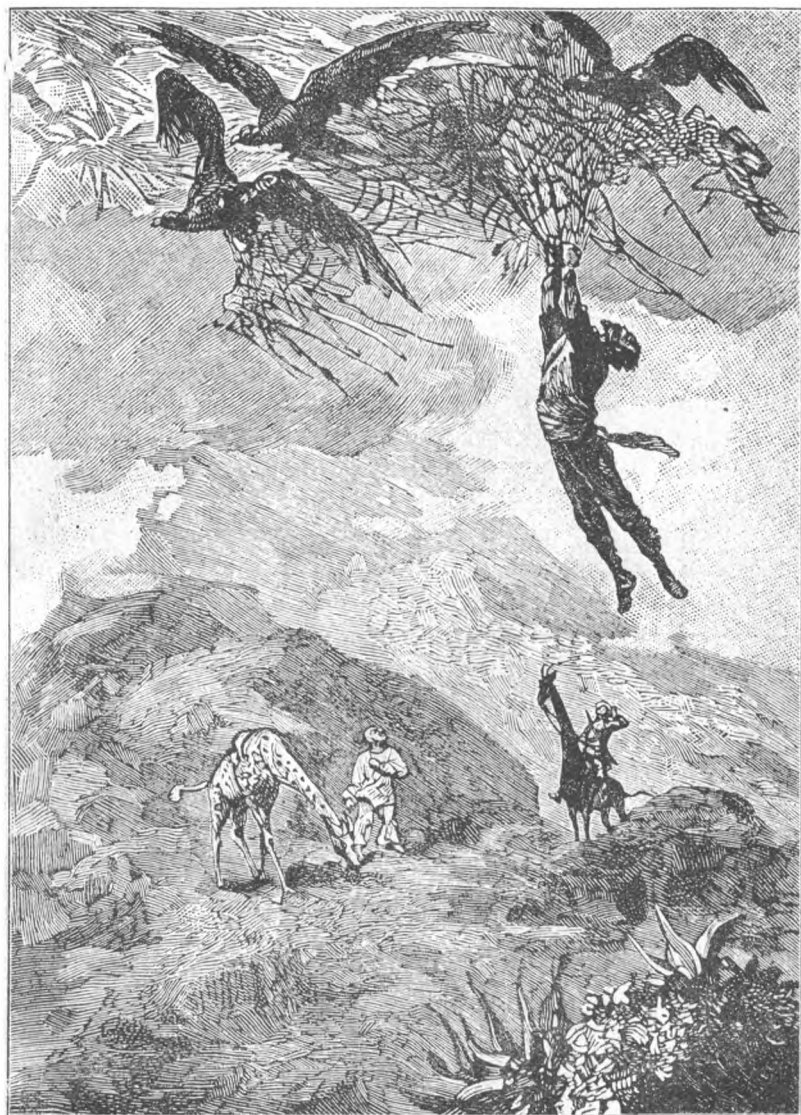
— Так, однак сей підлий Італієць є в наших руках — відповів Кипріян.

За пів години доїхали до місця, де упав Панталяччі.

Драбуга був ще на тім самім місці. Кипріян підїхав на 200 кроків до нього і зрозумів причину його упадку.

Здоганяючи Матакіта, Панталяччі не завважав розтягненої Кафрами на низьких корчах сіти на птахи, які нищили їм засіви. В отсю сїть замотав ся Панталяччі.

А була се чимала сїть. Мала що найменше по 5 метрів з кожної сторони і кілька тисячів ріжних птахів вже находило ся у ній. Між ними також кільканайцять величезних „gypaëten“, яких розложені крила сягають довготою до $1\frac{1}{2}$ метра.

Нараз розірвала ся сіть під тягаром Італійця. Нещасний вхопив ся руками і повис у воздуху (стор. 110).

Нечайний упадок Неаполітанця в пташине царство, спричинив між ними велику тривогу.

В першій хвилі, приголомшений своїм упадком, Панталяччі, прийшов незабаром до свідомости і почав розмислюватись з сіти. Однак се не легко йому приходило ся. Руки і ноги замотали ся в сіть і годі було їх видобути. Люто рвав він сітю на всі боки, відриваючи її з паликів, якими була прикріплена до землі.

Птахи також били крильми, стараючись видобути ся на верха.

Панталяччі почував себе дуже упокореним, коли Лі наблизив ся на жирафі і з іронічним усміхом почав придивляти ся його рухам. Злобний Китаєць не мав нічого пильнішого до роботи, як злізти скоренько з жирафи, відняти частину сіти з паликів і обмотати нею Італійця.

В тій хвилі природа допомогла до помсти Китайця: зірвав ся сильний вихор і почав віяти з нечуваною силою, піднімаючи сіть на усі сторони.

Нараз сталось щось ненадійного. Вихор, птахи і шамотанє Панталяччія відорвали сіть з придержуючих її паликів і підняли в гору на яких 30 метрів.

Сила вітру і птахів була так велика, що 200 фунтовий тягар тіла Панталяччія не міг ставити опору.

З страшним вереском знялось дрібне птаство з сіти і розлетілось усюди; великі птахи, замотавши свої кігті в очка сіти, не так легко могли увільнити ся.

Змучені „*guyraëten*“и заявили нараз охоту спустити ся на землю. Замотана, місцями пірвана сіть опустила ся разом з ними на корчі, звідки, спочивши кілька хвиль, з більшою, ще силою підняли ся назад в гору.

З дрожю бачив Кипріян, як нещасний Панталяччі, пірваний вітром і летом великанських птахів, зістав піднятий на 150 стіп в гору.

Нараз розірвала ся сіть під тягаром Італійця. Нещасний вхопив ся руками і повис у повітрі. По кількох хви-

линах руки йому омліли і отворились, отже упав він на землю, як безвладна маса.

Позбавлена тягару сіль підняла ся ще на кілька метрів в гору; відтак опала, коли птахи, увільнивши свої кігті, зняли ся в гору.

Коли Кипріян надбіг з помічу, Панталяччі вже був мертвий. Згинув так марно, як жив.

XVIII.

Говорячий струс.

По страшній катастрофі, яка стрінула Неаполітанця, Кипріян і Лі віддалили ся сейчас від місця нещасної пригоди. Рішили удати ся на північ, вздовж корчів. Проїхавши годину, натрапили на корито висохлої ріки і пустили ся нею, бо було догіднійше туди їхати, чим по зарослім хашаами березі.

Ждала однак на них чимала несподіванка. Корито ріки вело на беріг доволі великого ставу.

Кипріян мав охоту завернути, однак в таким случаю треба було виречи ся надії спійманя Матакіта. Лі радив окружити став, що й зробили. Страчено майже три години, щоби прийти до противного берега перебутої дороги.

Змучені і голодні, рішили розложитись на нічліг у підніжжя ланцюха невеликих горбків.

Лі забрав ся приладжувати вечерю і подаючи її, сказав:

— Пане, бачу, що ви дуже змучені, до сього вже не багато у нас поживи; позвольте отже мені удати ся до найблизшого села, де розвідаю ся про се, що нам треба і куплю поживи.

— Хочеш мене самого лишити? — спитав затрівожений дещо в першій хвиді Кипріян.

— Се конечно — сказав Китаєць. — Сяду на жирафу і поїду на північ. Столиця Тонаї, про яку говорив Льопепе, не може бути дуже віддаленою з відси. Приготую там для вас добре прийняте і відтак вернемо до Гріквеленду, де не будете потребували лякати ся більше тих драбів, які всі так нужденно серед дороги згинули.

Інжінер задумав ся над проектом Лія. Дійсно, якщо мали спіймати Матакіта, не розумно було покинути околицю, в якій його бачили; по друге треба було придбати поживи, яка що раз більше зменшувала ся. Рішив ся отже, хоч важко було йому розпрощати ся з Китайцем і полишити ся 48 годин самому, дожидаючи його повороту.

Через два дні можна було на жирафі переїхати великий кусень дороги. Лі, не тратячи часу, попрощав Кипріяна, сів на жирафу і зник в темноті ночі.

Вперве, від покинення Вендергарт-копальні, полишив ся Кипріян сам один серед безмежної пустині. Сум огорнув його і понурі думки насували ся. Одинокий, без припасу пороху і поживи, що зробить в тім місці, віддаленім о кілька сот миль від цивілізованих країв? Спіямати Матакіта діло також не легке. Хочби находив ся о пів кільометра від його, так звідки дізнаєть ся про се?

Рішучо виправі не вело ся. Майже кожду перебуту сотню миль заплатив один з учасників житєм. Він тільки полишив ся. Він самий. Може і йому доля судила згинутися так нужденно?

Такі думки снували ся в голові Кипріяна, заки заснув.

Свіжість ранку і нічний відпочинок розвіяли той його сум, коли пробудив ся. Дожидаючи повороту Китайця, рішив ся вийти на вершок найвисшої гори, щоби з відти оглянути околицю. Припускав також, що може удасть ся йому при помочі далековида відкрити слід Матакіта.

Щоби се виконати, мусів покинути жирафу, бо ще ніякий природник не відкрив у неї здібности спинати ся на гору. Кипріян розпочав свої приготування від сього,

що зняв з жірафи упряж і прив'язав її сильно до дерева, стоячого серед густої трави. Довгота шнура давала жірафі можливість руху.

Зробивши се, закинув Кипріян на рамя стрільбу, взяв в руку свій коц і погладивши на пращане жірафу, почав спинати ся на гору.

Дуже важко приходило ся се йому! Цілий день проминав на спинанню по стрімких дебрах, гладких скелях, на оточуванню недоступних верхів. Треба було відложити до слідуочого дня дальше спинане.

Вранці, глянувши попередно на долину крізь далевид, чи Лі не вернув ще, забрав ся Кипріян до дальшої дороги і в полудне станув на вершку гори.

Велике розчароване дожидало його. Густі хмари оточили овид і заслонювали вид на долину. Кипріян, не зражуючись невдачею, рішив ждати, поки хмари не розійдуть ся; на жаль хмари зібрали ся ще густіші і під вечір пустив ся сильний дощ. Таке звичайне явище, як дощ, заповідаючий довгу непогоду, було ще більш немилим серед сеї дикої пустині, де не було дерева чи скелі, де би можна було схоронитись. Отже й Кипріян перемок незабаром до нитки, так, що і коц не поміг йому багато.

Положене його ставало безвихідним. В таких обставинах сходити на долину було би чистою шаленістю. Не було ради і Кипріян потішав себе тільки, що завтрішне сонце висушить йому мокру одіж.

Знайшов навіть втіху в тій купелі по так довгій посусі.

Щоби розвести вогонь, годі було й подумати. Тому Кипріян зів сушене мясо, так як приніс його, а відтак старав ся заснути, схиляючи голову на мокрий камінь.

Та над ранком вже напала його дрож — пропасниця таки дібрала ся до него.

Пересвідчений, що вміре, якщо полишить ся дальше на ласці дощу, який не переставав падати, Кипріян підняв

ся з трудом і опираючись на стрільбі як на палиці, почав сходити з гори.

В який спосіб знайшов ся на долині, не вмів би сказати. Совгаючись по мокрих камінях, без віддиху, напівосліплий і мучений горячкою, знайшов ся на місці, де привязав жирафу.

Жірафи не було. Мабуть голодна, бо трава біля дерева була з'їджена, перегризла шнур, який придержував її і увільнивши ся в сей спосіб, утікла.

Новий сей удар Кипріян відчув би дуже, колиб находив ся в звичайних обставинах. Надмірне однак умучене робило його байдужним. Мав ще тільки стільки сили, що змінив скоро одіж, на щастє його подорожний мішок був неперемакаючий і упав біля дерева, яке виростало на рівнині. Почала ся для него хвиля півсонної несвідомости, в якій простір, час і віддаленє мішали ся із собою.

Був день, чи ніч? Дощ лив, чи сонце світило? Чи помер вже, чи ще живе? Такі питання завдавав собі без упину, не вміючи однак знайти на них відповіді.

Гарні й погані сни снували ся в його уяві.

Париж, гірнича школа, домашнє огнище, ферма Вендергарта, міс Веткінс, Панталаяччі, Гільтон, Фрідель, стада слонів, Матакіт і хмари птахів вкриваючі овид.

Всьо, що любив або ненавидів, бороло ся і мішалось в його мозку. До сих примар дійсність додавала також свої вражіння. Дійсно, страшний є стан хворого в пустині, серед вереску виючих шакалів, реву тигрів, витя гієн. Здавало ся йому також, що чує гук вистрілу, по яким запанувала дивна тишина, так відбиваюча від попередних криків.

Незабаром сей пекольний концерт розпочав ся на ново і трівав аж до ранку.

В такому положеню розпрощав би ся був мабуть наш інженер з сим світом, колиб не незвичайні події, які незабаром склали ся.

Дощ устав і сонце стояло вже доволі високо на небі, коли Кипріян, розкривши очі, із здивуванем побачив, що до нього наблизився величезний струс.

— Чи се не струс Матакіта? — спитав сам себе.

Довгоногий птах виручив його в відповіді і, що найдивнійше, заговорив чисто по французьки.

— Не помиляюся! Кипріян Мерé! Мій коханий, що ти до біса тут робиш?

Струс, говорячий його рідною мовою, струс, який знав його ім'я, був би без сумніву незвичайно здивував людину при здорових змислах. Кипріян прийняв однак як річ цілком звичайну се неприродне явище. В своїх горячкових мріях бачив ще більші чуда.

— Не дуже ти чемний, пане струсе — відповів йому — яким правом тикаєш мені? — сказав Кипріян уриваним голосом, по яким легко пізнати хворих у горячці. Се спостережене, здавалося, ще більше засумувало струса.

— Кипріяне! Старий друже! Ти хворий і самотній тут у пустині! — кликнув птах і упав йому до ніг.

Було се рівнож дивне явище, бо струс як говорити, так і клякнути не може.

Кипріян і сьому не здивувався і вважав се також цілком природним, що птах, винявши з під лівого крила шкіряну фляшку з свіжою водою, змішаною з коняком, пригулив її до його уст.

Здивувався його птах доперва тоді, коли відкинув своє піре та довгу шию і станув перед ним, та вже не як птах, а високий мущина і то ніхто інший, як його приятель Фарамон Барт.

— Ну так, се я — кликнув Фарамон -- чи ти не пізнав мене по перших словах? Дивуєшся могому строєви? Се підступ воєнний, якого навчили мене Кафрі, а який дає можливість безпечно наблизитись до срусів. Однак говоримо про тебе, мій приятелю. З відки ти ту узяв ся сам один

і хворий? Не припускав я цілком, що ти в тім краю і тільки звичайний случай дозволив мені тебе стрінuti.

Кипрія́н ледви говорив і не багато пояснив своєму товаришеви.

А сей, бачучи в якому стані він находить ся, не питаючи його більше, взяв ся рятувати хворого.

Сміливий стрілець набрав ся багато досвіду підчас своїх прогулок і знав також добре средство, якого Кафрі живляють проти горячки.

Фарамон викопав яму в землі, наповнив її деревом, зробив з кори руру, щоби полишити доступ воздуха і підпалив дерево. Коли випалилось, в яму, розігріту як печкухонна, вложив Кипрія́на, полишаючи йому тільки голову на верха. Не минуло 10 хвиль, коли рясний піт вкрив тіло Кипрія́на; імпровізований лікар дав тепер хорому напитись кілька чашок напитку, приготованого із звісного йому лічного зіля.

Кипрія́н заснув незабаром твердо.

Сонце схиляло ся над заходом, коли хворий пробудив ся і досить сильним голосом зажадав їсти. Його приятель ждав тільки на се і подав йому зупу з зіля та звірини, печені куропатви і чарку коняку.

Кипрія́н, підкріпившись, почув себе багато сильнішим і мряка сповиваючи його мозок, розвіялась.

Минула година. Барт, покріпившись також упольованою звіриною, розказував Кипрія́нови, в який спосіб знайшов ся в тих сторонах.

— Знаєш добре, до чого я спосібний, коли розсходиться о новий, незвісний мені рід полювання. Від кількох тижнів полював я на слони, жирафи, льви, та знудившись тим, рішив я змінити рід полювання. До сеї околиці забрив я з моїми 30 Бассутами, яким плачу місячно по мошонці склянних дрібничок, за що в вогонь пішли би за мною.

Від кількох тижнів користую ся гостинністю пануючого над тим краєм Тонаї і бажаючи добути від нього

право полювання на просторах, які є його власністю, позичив я йому моїх Бассутів і чотири рушницї на виправу проти ворогів. Цїлком природно, що пальна зброя давала йому побїду.

Радість Тонаї з тієї причини була безмежною і навязали ми кріпку приязнь поміж собою, зміцнивши її заміною крови, с. є накололи ми собі взаїмно малі знаки на рамени. Від сеї пори є ми звязані з собою на смерть і житє. В його краю я цїлком безпечний і виправив ся я на полюванє на струси і тигри.

Минувшої ночі вбив я тигра і може чув ти пекольний вереск, який супровожав сьому.

Уяви собі, що ми збудували шатро і поклали перед ним вбитого буйвола, надїючись, що тигри заманять ся до його підчас ночі.

Тигр не дав на себе довго ждати, заманений запахом свіжого мяса. На нещастє прибігло також 200—300 шакалів; з того то повстав той концерт, який мабуть і до тебе долинув.

— А так, чув я — відповів Кипріян — припускав навіть, що се в мою честь відбув ся.

— О нї, мій дорогий — кликнув Барт — відбув ся він в честь вбитого буйвола, там в долині, яка тягнеть ся по правій сторонї. В ранцї з буйвола полишились тільки кости. Покажу їх тобі; гарний се препарат анатомічний. Покажу тобі також мого тигра, найкращу звірину, яку упольовав я досї в Африцї! Шкіру вже зняв я з нього і повісив на дереві, щоб висохла.

— По що се ти так дивно переодягнув ся? — спитав його Кипріян.

— Як вже сказав я тобі, Каффри уживають сього переодягнення, бо струс є дуже обережний і не легко його підійти. Скажеш може, що маючи стрільбу, міг я до них стріляти, однак саме прийшла менї охота заповлювати на

них як Кафрі і се дало мені змогу прийти ще в пору до тебе.

— Дійсно останній час був. Думаю, що без твоєї помочи був би я-вже розпрощався з сим світом — відповів Кипріян, стискаючи руку Барта.

Інженер не лежав вже тепер в ямі, тільки на постелі з листя, яку розстелив йому його приятель.

— Розкажи мені тепер про свої пригоди, просив Фарамон.

Кипріян, доволі вже сильний, згодився на просьбу приятеля і розказав йому короткими словами про події, які склалися в Гріквеленді і чому піднявся погоні Матакіта. Не поминув також важніших пригод підчас подорожі, смерті Панталаяччія, Фріделя і Гільтона, загадочного зникнення Бардіка і виправи Лія, якого повороту тут дожидавав.

Барт слухав дуже зацікавлений. На питань, чи не стрінув Кафра, подібного до Бардіка, відповів заперечаючи.

— Я спіймав коня, який біг долиною, може се твій? — і розказав, в який спосіб попався кінь в його руки.

— Перед двома днями полював я з моїми Бассутами; нараз з південної сторони гір вибіг до нас гарний кінь, що тягнув за собою поводи. Бідне звіря мабуть не знало, що з собою вчинити. Кликнув я на него, показуючи в руці цукор. Підбіг до мене. Так отже спіймав я його. Гарний кінь, повний вогню і „солений“, як найкраща шинка.

— Се мій — кликнув розрадуваний Кипріян. — Се мій Темплар.

— Цілком природно, забереш собі його — сказав Барт. — Мені дуже приємно, що можу тобі його звернути. А тепер добраніч! Спи порядно, завтра в ранці рушаємо в дорогу.

Слідуючого дня в ранці Китаєць вернув точно до табору, приносячи з собою трохи поживи. Барт розказав йому, що сталося в часі його неприсутності і полишивши

інженера під опікою Китайця, сам вернув ся по Темпляра, за яким так тужив Кипріян.

XIX.

Чудесна печера.

Був се дійсно Темпляр, якого Кипріян побачив, пробудившись в ранці на другий день. Привитанє було дуже щире. Можна було завважати велику радість, яку кінь відчував, повернувши до свого пана.

Кипріян поснідавши, сів на коня, якого Фарамон провадив за поводи і так пустили ся до столиці Тонаї.

Дорогою розказував Кипріян дальше про свої пригоди, а коли, говорячи про утечу Матакіта, менше більше описав його вигляд, Барт почав голосно сміяти ся.

— Ага, мені здаєть ся, що буду міг розказати тобі дещо про того злодія, хоч про діамант не знаю нічого.

— Що хочеш через те сказати? — спитав Кипріян.

— Се, що мої Бассути спіймали вчера блукаючого по околиці Кафра і звязавши йому руки і ноги, віддали його Тонаї. Здаєть ся, що Тоная не буде з ним жартувати, бо дуже лякаєть ся шпіонів, а Кафр, чужинецького походження, мусить збудити в нім підозріне. Досі не стало ся йому нічого лихого, бо на щастє має він талан скомороха і удає з себе ворожбита.

— Тепер вже не сумніваю ся, що се мій Матакіт — кликнув Кипріян.

— В Тонаї найдеть ся чимало кар для ворогів, однак повторюю тобі, що можеш бути супокійний о судьбу свого слуги. Його вмінне ворожити хоронить його і ручу ся тобі, що застанемо його здоровим.

Вістка ся заспокоїла Кипріяна. Мета його подорожі була вже недалеко. Не сумнівав ся також ні хвилини, що

Матакіт має біля себе діамант п. Веткінса, та що його віддасть йому без опору.

Так балакаючи, їхали оба приятелі рівниною, яку Кипріян проїхав перше на хребті жірафи. Під вечір заїхали до столиці Тонаї, розложеної півколесом на невеличкім горбку.

Було се справдішне місто, маюче 10—15 тисяч мешканців, з гарними улицями, широкими хатами добре виглядаючими на внї, а внутрішнє їх уладженє вказувало на заможність. Коли Барт вказав ся, розсунули ся всі огорожі крізь численні подвіря аж до салі церемоніяльних принять, де звичайно перебував Тоная „непобідимий побідник“, окружений численною дружиною офіцерів і сторожі.

Тоная мав 40 літ. Був високого росту, сильно збудований, одягнений в червоний плащ без рукавів і багато гаптований фартушок з скляних перел. На голові мав діядем з зубів дика, на раменах і ногах багато бранслет з блискучої міді. Вираз його лиця був інтелігентний, однак суворий і деспотичний. Барта, якого кілька днів тут не бачено, приняв Тоная дуже святочно, як також його приятеля.

— Приятелі наших приятелів є нашими приятелями! — сказав Тоная, як звичайний собі міщанин.

Почувши, що новий його гість є хворий, призначив для нього одну з найкращих кімнат своєї палати і казав подати богату вечерю.

Барт порадив, щоби справу з Матакітом полишити до слідующего ранку.

Стан здоровля Кипріяна був добрий, коли на слідующий день в ранці, разом з приятелем, удав ся до короля. Цілий двір зібрав ся в великій салі і оба чужинці прилучили ся до нього. Фарамон доволі добре говорив краєвою мовою, отже він взяв ся вести переговори.

— Мої Бассути — сказав до короля — спіймали недавно молодого Кафра, якого віддали тобі, королю. Отже показуєть ся, що се є слуга мого приятеля, великого

ученого, Кипріяна Мерé, який числить на твою великодушність, що йому звернеш його. В імени отже його і моїм, яко твій приятель, звертаю ся до тебе з тією просьбою.

Тоная настроїв своє лице дуже дипломатично.

— Витаю у себе великого ученого — відповів — так щож він жертвує мені за вязня?

— Добру рушницю, 10 разів по 10 набоїв і мошонку з скляними перлами — сказав Барт.

Прихильний гомін серед присутних був відповідю на сю щедрю заплату; один тільки Тоная видавав ся не дуже вдоволеним.

— Тоная є великим володарем — сказав князьок випрямившись на своєму фотелі — і боги ним опікують ся. Перед місяцем прислали вони Барта з хоробрими войовниками і збруєю, щоби помогли йому побороти ворогів.

Тому отже, якщо Фарамонови Бартови на тім залежить, повернемо слугу здорового й цілого його приятелеви.

— А де він тепер находиться ся? — спитав стрілець.

— В святій печері, де стережуть його в день і ночі — відповів Тоная з повагою.

Фарамон Барт переклав сю відповідь Кипріянови і просив короля о дозвіл відвідати бранця разом з приятелем.

На ті слова відозвав ся неприхильний гамір серед присутних. Нї, жаданя білих є безсоромні! Нїхто з чужинців не переступив ще порога святої печери. Ходило віщованє, що коли біла людина пізнає її тайни, держава Тонаї розлетить ся.

Деспотичний король не любив, коли його піддані висказували свою думку і тому може рішив ся поступити прямо противно, щоби їм показати, що не pozwoliть накинути собі иншої думки.

— Тоная замінив кров з своїм приятелем — сказав гордо і не має перед ним тайн. Чи ти і твій приятель вмієте додержати присяги? —

Фарамон Барт відповів впевняючо.

— Отже добре — говорив даліше король — присягніть мені, що не доторкнетеся нічого з того, що в печері побачите і присягніть, що по виході з неї, викинете її з вашої пам'яті! Присягніть, що ніколи не будете старати ся відкрити входу до неї, ані не захочете повернути до неї! Вкінці присягніть, що нікому не скажете ні слова про се, що там побачите!

Піднявши руку, повторяв Кипріян і Барт слова присяги.

Тоная видав тоді кілька приказів. Двір встав, войовники усталились в два ряди. Слуги принесли два кусні полотна, щоби зав'язати очі чужинцям, король сів в паланкин і приказавши їм, щоби сіли побіч його, пустив ся в дорогу, несений 12 Кафрами, окружений усею двірською дружиною. Дорога була доволі довга і тривала дві години. По колиханню, яке відчували, пізнали Кипріян і Фарамон, що їх несуть під гору. З дивного холоду воздуха і відгомону кроків походу, можна було догадуватись, що сходять у підземелє. Вкінці дим походив мабуть з смолоскипів, якими освітлювано дорогу. Ще пів години трівав похід, відтак паланкин поставлено на землю. Тоная зліз і приказав своїм гостям зняти перепаску з очей.

В першій хвилі, осліплені сяйвом світла, як се звичайно буває, коли зір на хвилину є заслонений, Кипріян і Фарамон здогадувались, що є жертвою галюцинації, так незвичайне й чудове явище розкрило ся перед їх очима.

Стояли вони серед величезної печери, якої долівка була вкрита золотим піском. Звід, подібний до готицьких святинь, поринав у сутінку. Стіни сеї підземної палати вилужені були сталяктитами різнородної краски; світло смолоскипів відбивало ся у них красками веселки.

Не було тут, як в інших печерах, одноманітного нагромадження кварцових стовпів. Природа показала тут більше фантазії. Аметистові скелі, лавки з рубінів, смарагдові й шафірові колюмни, гори з аквамаринів, зеркала

з опалів, ганки з рожевого гіпсу та сардоніксу, всьо, що царство мінералів має чудового, прозорого, дорогого, ужито тут до тієї чудесної палати.

З ростинного світа вибрано тут усьо, на що найбуйнійша людська фантазія могла здобути ся. Тапети з мінерального моху, мягкі, як оксаміт, прозорі плетінки з верби, в яких цвіти і овочі зроблені з дорогих камінтів, нагадували чарівні городи.

В глибині ясніло плесо озера, утворене з зануреного в піску одного діяманту, довгого на 20 метрів. Легкої будови замки з хальцедону, кіоски і вежочки з берилію і топазу піднімали ся так високо, що око змучене їх блеском, не глядало їхнього кінця. Снопи світла, відбиті в тисячних хрусталах, заломлюючись і схрещуючись з усіх сторін, творили таку сімфонію красок, що аж надто вистарчало до цілковитого обезсилена людського ока.

Кипріян не сумнівав ся довше. Бачив себе перенесеним до одної з тих таємних печер, яких єствування вже давно догадував ся, а де природа збирає і кристалізує найдорозші камінні, з яких копачі в найбогатших копальнях находять тільки малі кусники.

З початку сумнівав ся, щоби се було правдою, що бачив, пересвідчив ся однак, краючи перстінцем величезну лавку з хрусталю, що се природний камінь, бо не полишив ся найменший слід на ньому.

Були се отже діяманти, рубіни і сафіри, нагромаджені в так великій скількості, що їх вартість можнаби оцінити тільки астрономічними числами. Лежали тут камінні, вартости тріліонів і квадріліонів.

Чи Тоная знав про отті величезні богатства, можна було сумнівати ся, бо і Барт, здавало ся, не припускав, щоби ті хрусталі були дорогоцінними каміннями.

Король Негрів вважав мабуть тільки себе паном і властителем доволі незвичайної печери, яку оберігати наказувало йому віщованє. Потверджували сей здогад, здаєть ся,

цілі громади людських костий, які лежали по кутках. Чи було се похоронне місце, чи може печера служила, що є дуже можливо, до обходів страшних свят, підчас яких плила щедро крив людська при канібальських бенкетах?

Бартови насували ся також такі здогади і схиляючись до товариша, сказав пошепки:

— Тоная вправді впевняє, що підчас його панування такі обходи не лучали ся, однак отті кости вказують, що не треба вірити його словам.

Вказав при тім на величезний костир свіжо зложених костий, які мали на собі сліди, що вкриваюче їх мясо було варене.

Вражінє се незабаром ще скріпило ся.

Король і його гості дійшли до кінця печери, де було заглибленє, в роді каплички біля катедри. Сильна деревляна крата замикала вхід, за яким, в деревляній клітці, сидів вязень.

Клітка була так мала, що міг він в ній сидіти тільки скорчившись. Вязнем сим був Матакіт!

— Се ви, пане — крикнув нещасний Кафр в хвили, коли пізнав Кипріяна. — Заберіть мене з відси, освободіть мене! Волю вже вернути до Гріквеленду і бути там, повішеним, чим тут, в тій курячій клітці, дожити страшної смерти! Тоная з'їсть мене!

Слова отті сказав так зворушаючим голосом, що Кипріянови зробило ся жаль його.

— Добре, Матакіт — відповів йому інженер — можу постаратись о твоє увільненє, однак, поки не віддаш діаманту, не вийдеш з сеї клітки.

— Віддати діамант, пане — кликнув Матакіт — алеж я не мав його ніколи, клянусь! — Говорив се з такою правдою у голосі, що не можна було сумнівати ся в його слова.

Знаємо, що Кипріян вже перед тим не дуже вірив в вину Матакіта.

Сильна деревляна крата замикала вхід, за яким, в деревляній клітці сидів вязень (стор. 124).

— Якщо ти отже не украв діаманту, так чому-ж ти втікав? — питав його далше.

— Тому — відповів Матакіт — що по доказанню невинности моїх товаришів, сказали би певно, що се я украв, а знаєте добре, що в Гріквеленді не дуже то церемонять ся з повішенем Кафра. Засуджують його, заки обвинувачуть! Я перелякав ся і утікав крізь Трансваль, як справдішній винуватець.

— Ну, добре, вірю тобі — сказав Кипріян — однак хочеш вернути до Гріквеленду і наразити ся знов на підозріня?

— Так, волю, чим тут полишитись — сказав нещасний дріжучи з тривоги.

— Будь спокійний, мій приятелю, постараюсь тебе увільнити.

Стрілець звернув ся до Тонаї.

— Скажи щиро, що хочеш за сього вазня.

Тоная, по короткій надумі, сказав:

— Чотири рушницї, десять разів по десять набоїв до кождої і чотири мошонки скляних перел; се не за богато, правда?

— Се є 20 разів за богато, однак Фарамон Барт є твоїм приятелем і зробить все, щоби тебе вдоволити.

Сказавши ті слова, задумав ся хвилину, а відтак відозвав ся:

— Слухай Тоная, дістанеш, що хочеш, однак даш нам за се кілька буйволів, потрібну поживу і почетну сторожу, щоби всіх нас перевела крізь Трансваль.

— Згода — сказав Тоная дуже вдоволений.

Вазня випущено сейчас на свободу і наситивши ще раз очи чудесами печери, дозволили собі Фарамон, Кипріян і Матакіт завязати очі і відвести назад до палати Тонаї, де з причини заключеної умови мала відбути ся велика гостина.

Умовлено ся ще, що Матакіт не верне ще зараз до Вендергарт-копальні, тільки дождити-ме вістки від Кипріяна.

Події, які відтак склали ся, показали, що ся обережність була на місци.

Слідуючого дня Кипріян, Фарамон, Лі і Матакіт пустили ся з численною сторожію в дорогу з поворотом до Гріквеленду.

Тепер годі було вже не сумнівати ся, що „Зоря Півдня“ пропала і п. Веткінс не вишле її до Лондона, щоби там поміж найкращими брилянтами Англії пишала ся своїм блеском.

XX.

Поворот.

Джон Веткінс ніколи не був в такім лихім гуморі, як по від'їзді чотирьох суперників в погоню за Матакітом. Кожний день, кожний тиждень, який минав, віднимав в нього надію відзискання свого брилянту, крім сього не доставало йому звичайного товариства і тужив за Гільтоном, Фріделем, Панталяччім а навіть за Кипріяном.

Скорочував собі час дождидання збанком джину а збільшена кількість алькоголю не впливала цілком лагодячо на його вдачу. До сього прилучилась тривога о судьбу виправи, бо Бардік, взятий в неволю бандою Кафрів, по кількох днях утік і вернув на ферму, де розказав про трагічну смерть Фріделя.

Був се лихий знак для Панталяччія і Кипріяна.

Аліса також почувала себе нещасливою. Не співала вже і рояль замовк. Не цікавило її так дуже стадо струсів, навіть Дада не займала її своєю пажерливістю і птах проковтував безкарно найрізномродніші предмети.

Одного вечера, в три місяці від часу від'їзду виправи,

сиділа Аліса, гафтуючи при світлі лампи біля батька, який сидів у своєму фотелі з невідступним збанком.

З похиленою над роботою головою сумно думала Аліса, коли нараз заковтано до дверей.

— Прошу вийти — відповіла здивувана, що хтось приходить до них так пізно.

— Ось і я, пане Веткінс — відозвав ся голос Кипріяна.

Був се дійсно Кипріян, однак який блідий, змарнілий, з довгою бородою і знищеною подорожню одіжю. Помимо сього сяли його очі весело а уста усміхали ся.

Аліса повздержала скоро оклик здивування і радости, простягнула тільки мовчки руки, щоби привитати приятеля.

Розбуджений з своєї дрімоти, пан Веткінс, протирав собі очі і питав ся, що стало ся. Минуло кілька хвилин, заки фармер вспів зібрати думки і, зрозумівши вкінці, якого має гостя, кликнув :

— А діамант?

— Діамант, на жаль, не вернув ся!

Кипріян розказав короткими словами про подробиці виправи, смерть товаришів, побут в Тонаї, промовчуючи, розумієть ся, про Матакіта. Замітив тільки, що є пересвідчений про його невинність.

Не забув згадати про докази привязання Бардіка, Лія і про приязнь Фарамона Барта. Підчас оповідання не згадав про лихі наміри своїх суперників, як також про се, до чого був приневолений присягою, про чудесну печеру. Тоная — кінчив Кипріян своє оповіданє -- додержав своєї обіцянки. В два дни по прибуттю до столиці, приготовано достаточну кількість поживи, буйволи та сторожу. Під проводом самого короля товаришило нам 300 Негрів, навантажених мукою і вудженим мясом аж до місця, де полишили ми віз. Знайшли ми його в добрім стані, під галузями, якими його вкрито.

Попращали ми нашого гостинного господаря і дали ми йому місто обіцяних чотирьох, пять рушниць і значний

запас набоїв. З такою збрусю володар краю між ріками Замбезі і Лімпопо буде непобідимий.

— А дальшу подорож як ви відбули? — спитала міс Веткінс.

— Посували ся ми вправді поволи, однак вже без пригод. Сторожа покинула нас доперва на границі Трансвалю, де і Фарамон Барт з нами розпрощав ся, удаючи ся з своїми Бассутами до Дюрбану.

По сорок днів дороги крізь Фельд, приходжу на жаль з порожніми руками.

— Отже чому Матакіт утік? — спитала панна Веткінс, слухаючи з увагою оповідання Кипріяна.

— Із страху — відповів Кипріян.

— Чи нема справедливости в Гріквеленді? — обурював ся фармер.

— О, часто аж за багато, однак цілком не дивую ся, що бідолаха, бачучи розбурхані уми ізза зникнення діаманту, волів на якийсь час усунутись.

— І мене се не дивує — сказала Аліса.

— В кождім случаю впевняю вас, що він є невинуватий і надію ся, що полишать його в будущині в супокою.

— Гм — сказав Веткінс мабуть не цілком пересвідчений — може той Кафр удає тільки страх, щоби схоронитись перед поліцією.

— Ні, він є невинуватий, таке є моє пересвідчене і мені здаєть ся, що я дорого заплатив за нього — сказав Кипріян рішучо.

— Щож, полишіть ся при своїм пересвідченю, а я полишу ся при своїм — кликнув Веткінс.

Аліса перервала сю неприємну розмову.

— Чи знаєте, пане Мерé, що ваш закіп підчас вашої неприсутности став ся дуже видатний і ваш спільник Тома Стіль є на дорозі до зроблення майна.

— Нічого не знаю про се, першим моїм ділом було вас відвідати — з ніким я досі не бачив ся.

— Мабуть ви ще без обіду? — спитала Аліса.

— Признаю ся, що таки так дійсно — відповів Кипріян.

— Ох, не відійдете з відси, не з'ївши обіду. Хорий і по так важкій подорожі без обіду до 11-ої вечером!

Не вважаючи на відмову Кипріяна, Аліса вибігла до своєї комори і незабаром вернула, несучи на підносі кілька тарелів з холодним мясом і торт з апрікоз своєї роботи. Поставила се всьо перед збентеженим Кипріяном і коли сей не дуже скоро забирав ся до їди, сказала, сміючи ся весело :

— А може вам пократити?

Вид розложених потрав викликав також апетит у п. Веткінса і попросив він Алісу о порцію „biltong'a" (під консерви з струса). Аліса заїдала міддали.

Імпровізована вечеря була знаменита. Ніколи Кипріян не відчував такого апетиту. Тричі брав торта, випив дві склянки вина і щоби увінчати діло, згодив ся навіть скоштувати джін п. Веткінса, який, говорячи мимоходом, дрімав вже добре.

— Чим ви занимали ся через отті три місяці? — спитав Кипріян Алісу. — Лякаю ся, що ви вже геть призабули хемію!

— О, помиляєте ся дуже — відповіла з докором. — Я пильно працювала, а навіть дозволила собі робити деякі досвіди в вашій лябораторії. Однак заспокійте ся, не збила я там нічого і всьо находить ся в найкращім порядку. Говорячи щиро, дуже полюбила я хемію і дивно мені, як могли ви її покинути для копаня або вандрівки по Фельдї.

— Як се, панно Алісо -- ви не знаєте, чому я се вчинив?

— Нічого не знаю, відповіла Аліса, почервонівши. — Я на вашому місци робила би діаманти, місто їх шукати. Се краще відповідає гідности ученого.

— Чи се приказ, який ви мені даєте? — спитав Кипріян.

— О нї, тільки просьба. Ах, пане Мерé, колиб ви знали, як почувала я себе нещасливою, бачучи, що ви наражуєтесь на такі небезпеки і труди! Чи мушина, говорила я собі, так здібний, має бути нараженим на нужденну смерть серед пустині від укушення змиї або зубів тигра? Се дійсно було злочином дозволити вам виїхати! Чи се не чудо, що ви цілі назад повернули? А без приятеля свого Фарамона, якого, щоби Всевишній за се нагородив... — не докінчила, тільки дві великі сльози блискучі на її віях, говорили ясно про її недокінчену думку.

Кипріян був дуже зворушений.

— Ті дві сльози — сказав Кипріян — є для мене більш дорогі, чим всі діаманти в світі і для них наразив би ся я ще на далеко більшу небезпеку.

Було вже по півночі, коли Кипріян, розпрощавши ся з Алісою, вернув ся до своєї кімнати. Тут застав пачку листів, які міс Веткінс уложила йому в порядку на бюрку. Держав листи в руках, не маючи відваги отворити їх. Що може бути в них? Чи не принесуть вони вістки про якесь нещастє? Що робить його батько... мати і мала сестричка Жанета?

Боже, що могло стати ся в протягу тих трьох місяців!...

Прочитав скоро ті листи і відотхнув спокійно; усьо було гаразд.

Його начальники бажали йому щастя, з нагоди його влучної теорії повстання діамантів і дозволяли полишити ся ще пів року в Гріквеленді, якщо вважає се потрібним для науки.

Події укладали ся після його бажання і Кипріян заснув так вдоволений, як се йому рідко лучало ся.

Слідуючий день перейшов інжінерови на гостинах у знакомих. Був в Томи Стіля, який приняв його дуже щиро. В розмові рішили, що Лі і Бардік будуть знов працювати в копальні. Кипріян хотів їм відступити частину її, щоби могли собі призбирати трохи гроша. Він не думав більше

працювати в копальні, бо дійшов до пересвідчення, що се не його задача.

Надто був чесним, щоби ломити слово, дане Тонаї і використати відомість про чудесну печеру. Єствуване її утвердило його однак в пересвідченню про правдивість теорії кристалізації діамантів і з тим більшим запалом задумував приступити до нових досвідів.

Почав отже на ново своє давнйіше житє в лябораторії, а його запал збільшили ще заохочуючі слова міс Аліси.

Пан Веткінс, від часу зникнення діаманту, ні словом не згадав про обіцянку подружа Кипріяна з Алісою. Можна однак було здогадуватись, що коли інженерови удасть ся зробити камінь, міліонової вартости, так нагадає собі дану обіцянку.

Забрав ся отже з охотою до нової проби; постарав ся о руру, повторив попередні досвіди і поручив Бардікови піддержувати огонь в рівній мірі.

Відтак забрав ся до другої роботи, яку бажав покінчити перед поворотом до Парижа. Розходилоь йому іменно о поміри обниження верхньої долини в північно-східній стороні.

Обниженє се приписував діланю води в епосі формування тут діамантів.

Шість днів займав ся тією працею з незвичайною пильністю. Рисував пляни і порівнював з мапою, купленою в Кімберлі. Однак дивна річ, що ті обчислення, помимо кількох порівнувань, не згоджували ся. Дійшов до пересвідчення, що мапа мусіла бути зле уложеною. Певний точности своїх мірничих приладів, запримітив Кипріян, що на англійській мапі означена північна точка була висунена доволі значно на північний схід, в наслідок чого, цілком природно, всі прочі лінії виходили криво.

— Ага, вже знаю, як повстала ся похибка — кликнув інженер. — Ті осли, які укладали сю карту, позабули про відхиленє магнетної голки. А тут виносить воно не менше як 29° на захід. З того заключенє, що лінії її ширини

і довготи повинні бути пересунені о 29° на схід. Треба здогадуватись, що до зроблення сеї мапи Англія не прислала тут своїх найкращих землемірів.

Добре. *Errare humanum est!* Нехай той обвинувачує тих землемірів, хто в своєму життю не помилився ніколи.

По дорозі до дому, стрінув старого Вендергарта і розказав йому предивний вислід своїх помірів. Треба буде, додав, зробити спростоване в усіх мапах сього краю.

— Чи се правда, що говорите? — спитав дивно зворушеним голосом шліфір.

— Так!

— Чи булиб ви в стані доказати се перед відповідними властями?

— Перед десятима, якщо буде треба!

— А ніхто не зможе вам доказати помилки?

— Хібань ні, бо досить є вказати на причину неточности. Не брати під увагу відхилу магнетної ігли є дуже разячою похибкою.

Яків Вендергарт попрощав незабаром Кипріяна, який і не запримітив, як дивно його зворушила вістка, що місцеві мапи є хибно уложені.

По кількох днях Кипріян, переходячи біля хатини Вендергарта, запримітив на дверях напись: „В дорозі — за ділами!“

XXI.

Справедливість в Гріквеленді.

Підчас слідуєчих днів Кипріян звернув цілу свою увагу на сліджене за підпріяною пробою. Надіяв ся що тим разом кристалізація повинна скорше доконати ся, бо печ була краще зроблена.

Розуміть ся, що і Аліса і п. Веткінс дуже цікаво, хоч з різних мотивів, дожидали висліду проби. Якщо однак п. Веткінс і його дочка заохочували Кипріяна до роблення нових діамантів, населене Гріквеленду було невдоволене з сього.

Не було вже вправді давних провідників Панталаяччія і Гільтона, однак полишили ся їхні товариші, які також ненавиділи Кипріяна за його роботу. Можна було бачити часто громади копачів, живо розправляючих і грозячих піднятими п'ястуками переходячому Кипріянови.

— Не дамо себе зруйнувати, покинь свої нерозумні експерименти! — кликали за ним.

Коли однак Кипріян не злякав ся тих погроз, рішено ужити сильніших середників. Одного дня, підчас хвилевої неприсутности Бардіка, громада людей в протягу хвилини погасила вогонь, знищила печ, зруйнувала мур і поломила знаряди.

Ціле уряджене, з таким трудом уставлене, зістало знищене.

— Хоч би мав я згинуту, зачну усьо ще раз на ново, а не уступлю! — сказав вперто Кипріян — а тих драбів обжалую о знищене моєї власности. Побачу, чи є справедливість в Гріквеленді!

Була справедливість, тільки не така, якої надіяв ся інженер.

Не говорячи нікому, навіть п. Алісі, переляканій попередними погрозами, про пригоду, сів Кипріян біля столика і одним замахом написав скаргу, яку завтра мав подати губернаторови Капштату. Відтак поклав ся вже заспокоєний і незабаром заснув. Спав вже може дві години, коли нараз збудив його стукіт дверей, які відчинили ся.

П'ятьох замаскованих і озброєних в револьвери людей, з ліхтарнями в руках, підійшло до його ліжка.

Один з них поклав руку на рамени Кипріяна і захриплим голосом почав читати записаний папір, який держав в руках:

„Кипріян Мерé.

Повідомляємо тебе отсим, що тайна рада, зложена з 22 властителів Вендергарт-копальні, засуджує тебе одноголосно, в ім'я загального добра, на смерть, яка має наступити сьогодні о пів до першої по півночі.

Ти обвинений за се, що хочеш безправно зробити винахід, який знищить усьо працююче населенє в цілім Гріквеленді.

Судді в своїй непомильній мудрости врадили, що винахід сей має бути знищений, а одинока людина, знаюча про нього, вбита; краще вбити одиницю, чим знищити тисячі родин.

Дальше порішено полишити тобі десять хвилин часу на приготуванє до смерти, полишити тобі вибір її, а твої папери мають бути спалені з виїмком отвертих листів до родини; хата твоя має бути зрівнана з землею.

Так нехай стане ся усім зрадникам.“

Кипріян вважав з початку усьо те немудрим жартом, чуючи однак грізні слова присуду, завдав собі питанє, чи ся понура комедія, так можлива з огляду на тутешні дикі обичаї, не є часом правдою?

Чоловік, який держав його за руку, розвіяв усякі сумніви.

— Сейчас встаньте — сказав гостро — нема часу!

— Се є безправне убийство — відповів Кипріян одягаючись.

Був більше обурений, чим зворушений і цілком супокійно напружував свою увагу, бажаючи пізнати по голосі людей, які йому грозили.

— Чи вибрали ви вже собі смерть? — спитав знов замаскований.

— Не маю потреби вибирати, тільки протестую проти підлої зради, якої хочете допуститись — сказав рішучим голосом Кипріян.

— Можеш протестувати, помимо сього будеш висіти. Маєш ще може що розпорядити?

— Нічого такого, що міг би я повірити моїм убийникам.

— Отже вперед! — закомандував начальник.

Двох людей стануло по боках Кипріяма і мала дружина спрямувала ся до дверей, коли нараз зайшло щось неожиданого.

Поміж розбишак з Вендергарт-копальні кинув ся якийсь чоловік.

Був се Матакіт. Молодий Кафр блукав часами по ночі біля табору і сьогодні інстинктивно пішов за замаскованими. Стоючи біля дверей, вислухав цілу розмову і зрозумів, що грозить Кипріянови. Не подумавши про наслідки свого вчинку, кинув ся до ніг Кипріяна і обнимаючи їх, сказав.

— Пане, чому ті люди хочуть тебе вбити?

— Тому, що я зробив штучний діамант — відповів Кипріян.

— Ах, пане, як я тепер соромлю ся і жалію свого вчинку — сказав з плачем Матакіт.

— Що се має значити? — спитав Кипріян.

— Скажу всьо — говорив уриваним голосом Матакіт — нехай не ведуть тебе на смерть. Се я винуватий, се я вложив до печі сей великий діамант.

— Викиньте сього балакуна — приказав начальник банди.

— Алеж ще раз кажу, що се я вложив діамант до апарату — говорив дальше Матакіт. — Так, так, бо хотів вас ошукати, що вам удав ся експеримент.

— Говориш правду? — спитав Кипріян розчарований і здивуваний.

— Але-ж так, сотню разів так, говорю ширу правду.

Випрямив ся і, бачучи звернену на себе увагу всіх, почав розказувати.

— Підчас великого обриву землі, коли лежав я засипаний землею, найшов я великий діамант. Думав я саме, як би його найкраще сховати, коли стіна присипала мене, мабуть за кару. Коли відзискав я притомність, лежучи в ліжку пана інженера, держав я ще сей камінь в руці. В першій хвилі хотів я його віддати, соромився однак признати ся, що я є злодій і рішив я ждати нагоди.

Незабаром опісля посадив мене пан інженер до береження печі, в якій мав зробити ся діамант. Другого дня був я сам біля неї, коли трісла рура.

Бачив я, що пан інженер засумував ся тою неудачею, отже обліпив я чим скорше діамант глиною, вкинув в руру і упорядкував печ.

Ах, що се була за радість, коли пан інженер знайшов діамант!

Шалений сміх п'ятох замаскованих розляг ся при останніх словах Матакіта.

Кипріян, цілком природно, не був захоплений тією веселістю. Правда, яка звеніла в словах молодого Кафра, не дала ся заперечити. Даремно силкував ся інженер винайти факти, які опрокинули би се тверджене, даремно говорив собі:

— Природний діамант ростопив би ся від горячі, яка була в печі. Здоровий розум казав признати, що охорона з глини, яка його окружала, берігла його від жару. А може із-за того, що так довго перебував в печі, став чорний? Може розплав ся від жару і знов відтак скристалізував ся? Здогад сей блискавкою майнув в голові інженера, не міг одначе знайти останнього слова загадки.

— Нагадую собі добре — сказав один з муштин — що дійсно бачив я того памятного дня грудку землі в руці Кафра; держав її так сильно, що не можна було її виїняти йому.

— Так, годі довше сумніватись, бо чи се можливе робити діаманти? Дійсно булиб ми дурнями, вірючи в се! Цілком так, як колиб хто хотів робити звізди!

І знов почали сміяти ся.

Видко було, що Кипріян більше терпів від їхньої веселости, чим від попередних погроз.

По хвили начальник замаскованих відозвав ся:

— Ми є думки, мане Мерé, що що до присуду, виданого на тебе, треба нам ще надуматись. Не забувай однак, що сей присуд висить над тобою! Слово, або знак, яким повідомиш поліцію, а будеці пропащий на віки.

Сказавши се, вийшов, а за ним його товариші.

Темінь вкрила знов кімнату. Кипріян питав себе, чи се всьо не є витвором уяви, однак риданé Матакіта, який скорчив ся на долівці, не позволяли сумнівати ся, що се була дійсність.

— Отже се було правдою! Уникнув смерти, однак за ціну такого упокореня! Він, інженер, вихованець політехніки, визначний хемік і звісний вже геолог, дав себе ошукати невченому Кафрови?!...

Так ні, се його гордість, зарозумілість без краю вистроїли йому такий жарт! Був певний, що відкрив теорію кристалізації!? Чи може бути щось смішнішого? Чи се не виключне діло природи, щоби при помочи цілих віків перетворювала ріжні творива в кристали?

А однак, важко було не дати себе обманути такою наглядністю! Приготував експерімент так льогічно, що надіяв ся удачі. Виїмкові розміри каміня причинили ся до сього, що повірив в неї.

Навіть такий Депре був би обманув ся. Чи такі похибки не лучають ся щоденно? Чи не знаємо досвідчених нумізматиків, які приймають звичайну бляшку за добру монету? Кипріян старав ся себе успокоїти дорогою таких порівньань. Вже ніколи більше нічого такого не зробить.

Так скінчила ся та нічна пригода, яка грозила сумними наслідками.

Цілком природно, що звичайне походженé „Зорі Півдня“ знайденої і схованої прямо Кафром відновило рани по її втраті в серці п. Веткінса.

Знов відозвали ся його наріканя і підозріня, що тільки Матакіт міг украсти діамант підчас бенькету.

— Даремно боронив Кипріян свого слугу, не міг пересвідчити фермера.

Знеохочений повторюваними підозрінями, сказав вкінці:

— Я вірю в чесноту Кафра, а остаточно ся річ може тільки мене обходити, бо прецінь брилянт був моєю власністю, заки жертвував я його п. Алісі.

— Так, без сумніву? — сказав іронічно фермер.

— Цілком природно; бо чи Матакіт не найшов його в моїм закові? — сказав Кипріян.

— Правда, однак мимо сього, діамант належав до мене, бо концесія звучить: перші три більші діаманти мають бути віддані властителям копальні.

На се Кипріян не знав, що відповісти.

— А що, маю я слушність? — спитав Веткінс.

— Цілковиту — відповів Кипріян збентежений.

— Був би я вам дуже вдячний, колиб написали ви мені ці слова на письмі, бо може віднайдесть ся камінь так безсоромно украдений.

Кипріян взяв папір і написав:

„Отсим посвідчаю, що найдений в моїм закові працюючим у мене Кафром діамант, відповідно до умови, є власністю пана Джона Веткінса“.

Кипріян Мерé.

Обставина ся одним почерком розвіяла мрії Кипріяна.

Якщо діамант віднайдесть ся, буде він законною, а не дарованою ним власністю Веткінса, а його мільйонна вартість не виповнить пропасти, яка відділює його від Аліси.

Рівнож не добром ворожила справа Матакіта, бо фермер не простить крадіжки.

Бідолаху увязнено і по несповна 12 годинах засуджено, засуджуючи його на смерть, якщо в протягу 24 годин не зверне діаманту.

Стараня Кипріяна нічого не допоможуть, бо діаманту не може віддати, тому що його дійсно не взяв. Кипріян даремно думав, як би се врятувати нещасного, в якого вину не міг повірити.

XXII.

Новий рід копальні.

Про події, які склали ся минувшої ночі, дізнала ся також міс Веткінс.

— Ах, пане Кипріяне — говорила до нього добра дівчина — ви журите ся непотрібно. Чи-ж ваше житє не є варта стілько, що діамант?

— Однакож, панно Алїсо...

— Не думаймо більше про се і прошу вас, не робіть більше досвідів.

— Чи ви приказуєте менї, панї? — спитав Кипріян.

— Так, так, зборонюю вам тепер ними займатися, як попередно казала, якщо вже маю право вам приказувати.

— Зроблю усьо, що ви приказуєте — відповів Кипріян, стискаючи подану собі руку.

Дізнавши ся відтак про присуд на Матакіта, дуже засумувала ся, особливо вразило її те, що її батько взяв в тім участь. В вину Кафра, як і Кипріян, вона не вірила і радо була би причинила ся до увільнення нещасного.

Однак, як забрати ся до сього? Як збудити милосердє в його обвинителя п. Веткінса?

Мусимо додати, що Веткінс не міг видобути від Матакіта ніяких зізнань, ані погрозою кари, ані обіцянкою увільнення.

Позбавлений надії відзискати коли небудь „Зорю Півдня“, гумор його став неможливий; всі лякали ся з ним говорити. Помимо сього Алїса рішила ся піти до нього.

На другий день по присуді, менше мучений як звичайно гостцем, забрав ся Веткінс порядкувати свої папери.

Сидячи у фотелі за гарним бюроком, переглядав по черзі численні документи власности і контракти. Біля нього сиділа Аліса похилена над гафтом і мало звертала увагу на Даду, яка, як звичайно, гордо похожала по кімнаті і розумними очима стежила за роботою п. Веткінса і його дочки.

Нараз голосний оклик приневолив Алісу оглянутись.

— Сей птах стає з кожним днем щораз більше невиносимим; ось тепер пірвав мені важний пергамін.

Дада!... тут... віддай його сейчас!

По хвили почав лаятись далше:

— Ах, сей поганий птах проковтнув його! Документ дуже важний, оригінал декрету, який признає мені право експльоатувати копальню! Се вже годі видержати! Однак ти мені віддаш, хоч би мав я тебе задусити! — Червоний з гніву кинув ся фармер в погоню за струсом.

Струс, перебігши двічі довкола кімнати, видобув ся крізь відчинене вікно на двір.

— Алеж тату — просила Аліса — заспокійтесь, знов захворієте із зворушення!

Гнів Веткінса був страшенний. Утеча Дади ще збільшила його.

— Нї — кликнув на пів здавленим голосом — сього вже за багато! Треба се раз покінчити! Не дам собі так видерти, цінного документу! Оловяна кулька навчить розуму злодія! Відберу йому мій пергамін, даю слово чести!

Аліса з плачем йшла за ним. Просьби не помогли; фармер взяв рушницю і побачивши Даду йдучу в напрямі дімка, де мешкав Кипріян, вистрілив.

Птах, неначе догадуючись наміру фармера, сховав ся за дімком.

— Пожди, пожди, вже я тебе дістану, поганче, — кричав Веткінс, йдучи за нею.

Цілком природно, що Аліса не відступала батька, прохаючи його, щоби зжалівся над її улюбленим птахом. Дійшли так до хатини, та тут Дада зникла. Веткінс заковтав в двері, догадуючись, що тут схоронила ся.

Двері відчинили ся і в них станув Кипріян.

— Ах пан Веткінс... панна Аліса... як мені мило привити вас у себе — сказав здивований нежданою гостиною.

Без віддиху розказав йому фармер пощо прийшли.

— В таких случаю поможу вам шукати виновника — сказав Кипріян, запрошуючи їх до середини.

— Зараз покінчу я з ним діло — сказав фармер, вимахуючи грізно рушницею.

Рівночасно благаючий погляд Аліси вияснив Кипріянови, як дівчина лякається заповідженого виконання погрози.

— Лі — сказав Кипріян по французьки до Китайця, який саме війшов — струс сховав ся мабуть у твою кімнату; зв'язи його, однак так, щоби міг втічи, а я міжтим поведу п. Веткінса в противну сторону.

Гарний сей плян не міг бути на жаль виконаний, бо Дада сховала ся до першої кімнати, до якої саме війшли.

Сховала ся нещасна в куток мабуть почувавши свою вину, сховала голову за крісло, думаючи, що тим стане невидима.

Пан Веткінс кинув ся на неї.

Помимо сього, що був лютий, здержав ся однак перед стрілянем в чужім домі.

Аліса з плачем відвернула ся, щоби нічого не бачити.

Її жаль натхнув Кипріяна спасенною думкою.

— Пане Веткінс — сказав він нараз — розходить ся вам о зворот документу, правда? Отже дістанете його, не вбиваючи Дади. Вистарчить розрізати горло, або жолудок. Позвольте мені підняти ся сеї операції? Студював я колись

в зоологічному музею і надіюся, що добре справлюся з сею хірургічною роботою.

Веткінс згодився.

При помочі Бардіка і Лія, зв'язано сильно Даду, відтак Кипріян, щоби заощадити її болю, і щоби підчас операції не боронила ся, обв'язав її голову хусткою, напоєною хлороформом. Відтак острим ножем перетяв звисаючу верхню шкіру на горлі, відсунув на бік судини кровні і перетяв тканики білі, як перлова маса.

Горло Дади виглядало, як сильно видута кишеня, в якій находила ся паша і предмети проковтнені нею попереднього дня, а може давніше.

Перший погляд на сей здоровий проликовий знаряд казав догадуватись, що механічні заглиблення в ній нічого йому не пошкодять.

Доволі широкий отвір дозволив Кипріянови вложити руку знов і видобути кулю із слоневої кости, яка там стреміла.

Кулю сю проковтнула Дада перед п'яти місяцями, отже мабуть не могла вона перейти крізь долішний отвір горла.

Відкладаючи кулю на бік, Кипріян узяв ся до дальших розслідувань в горлі Дади як археолог в римському таборі.

— Мосяжний ліхтарик — кликнув здивуваний, витягаючи зігнений домашній знаряд.

Бардіка і Лія огорнув так веселий сміх, що на його голос прийшла Аліса з другої кімнати.

— Золота монета, ключ, гребінь — викликавав по черзі Кипріян, винимаючи отті предмети.

Нараз зблід.

Пальці його діткнули ся предмета дивного вигляду, ні... се неможливо!...

Вкінці підняв руку разом з оттим предметом. Пан Веткінс крикнув голосно:

— „Зоря Півдня“!...

Так, славний діамант, цілком ненарушений, знайшовся і яснів в дневному світлі, як велика зоря.

Тільки дивна річ, діамант змінив краску — запримічено се загально. О скільки попередно була гебаново чорна, „Зоря Півдня“ світила тепер рожево, так гарним рожевим блеском, що се побільшувало ще її прозорість і підносило блеск.

— Думаєте, що через се брильянт втратить на цінні? — питав фармер по перших вибухах радості.

— Цілком ні — впевняв його Кипріян — навпаки, тепер можна його зачислити до громади хамелеон-діамантів. Мабуть в горлі Дади не було йому холодно. Тим можна пояснити зміну краски.

Се явище вже не раз розглядали наукові товариства! годили ся, що викликати його може нечаяна зміна температури.

— Богови дяка, віднайшов я отже тебе, ти скарбе моєї душі — повторяв п. Веткінс, стискаючи в руках брильянт, щоби впевнити ся, що се не сон.

— Тільки прикрости вчинив ти мені своїм зникненєм, що більше не випущу тебе з рук.

Підняв його в гору, граючись з ним так, що здавало ся, що на зразок Дади готов його проковтнути.

Міжтим Кипріян зашив сильною ниткою отвір в горлі, відтак шкіру на шиї і розв'язав Даду.

Дуже змучена, немов засоромлена, лежала Дада спокійно, не показуючи ніякої охоти до утечі.

— Чи вона виздоровіє? — спитала Аліса, мабуть більше засумована станом Дади, чим врадувана віднайде-ним брильянтом.

— Без сумніву виздоровіє — впевняв Кипріян. — Я не підняв би ся був операції, колиб не вірив, що вона удасть ся. Ручу вам пані, що по трьох днях ні сліду не буде

з рани і що Дада, заки мине дві години, знов напхає своє горло, яке саме тепер ми випорожнили.

Аліса, заспокоєна тими словами, подякувала Кипріянови приязним поглядом.

Пан Веткінс досить вже натішився своїм каменем і звертаючись до Кипріяна, сказав гордим тоном:

— Пане Мерé, віддали ви мені велику прислугу, так, що не знаю, чим вам зможу відвдячитись?

Серце Кипріяна почало скорше битись.

Чим відвдячитись? О, п. Веткінс міг йому відвдячитись. Чи йому так важко нагадати собі обіцянку, дану перед виїздом, що хто йому поверне брильянт, тому віддасть руку своєї дочки, а чи він не звернув йому, хоч не в Трансвалі найшов його?

Кипріян говорив се в своїй душі, за гордий був він, щоби сказати голосно такі слова. Зрештою був певний, що пан Веткінс сам собі нагадає про обіцянку.

Між тим Веткінс ні словом не доторкнувся до сього діла, тільки попрашав холодно Кипріяна і дав знак дочці, щоби пішла за ним.

Матакіта сейчас освобождено. Не багато однак бракувало, щоби бідолаха житим своїм не наложив сей незвичайний апетит струса.

Завдяки щасливому случаєви був вратований в останній хвилі.

XXIII.

Перерваний бенькет.

Щасливий з віднайденя „Зорі Півдня“, Веткінс рішив устроїти з тієї нагоди величавий бенькет. Діамант забезпечено всякими можливими середниками від поновного зникнення, а Даду не запрошено вже на бенькет. Слідуючого дня, пополудні, приготування були в повнім розгарі.

— „Зоря Півдня“!...

Так, славний діямант, цілком ненарушений, знайшовся і яснів в дневному світлі, як велика зоря.

Тільки дивна річ, діямант змінив краску — запримічено се загально. О скільки попередно була гебаново чорна, „Зоря Півдня“ світила тепер рожево, так гарним рожевим блеском, що се побільшувало ще її прозорість і підносило блеск.

— Думаєте, що через се брилянт втратить на цінні? — питав фармер по перших вибухах радості.

— Цілком ні — впевняв його Кипріян — навпаки, тепер можна його зачислити до громади хамелеон-діямантів. Мабуть в горлі Дади не було йому холодно. Тим можна пояснити зміну краски.

Се явище вже не раз розглядали наукові товариства! годили ся, що викликати його може нечаяна зміна температури.

— Богови дяка, віднайшов я отже тебе, ти скарбе моєї душі — повторяв п. Веткінс, стискаючи в руках брилянт, щоби впевнити ся, що се не сон.

— Тільки прикрости вчинив ти мені своїм зникненєм, що більше не випущу тебе з рук.

Підняв його в гору, граючись з ним так, що здавалося, що на зразок Дади готов його проковтнути.

Міжтим Кипріян зашив сильною ниткою отвір в горлі, відтак шкіру на шиї і розв'язав Даду.

Дуже змучена, немов засоромлена, лежала Дада спокійно, не показуючи ніякої охоти до утечі.

— Чи вона виздоровіє? — спитала Аліса, мабуть більше засумована станом Дади, чим врадувана віднайде-ним брилянтом.

— Без сумніву виздоровіє — впевняв Кипріян. — Я не підняв би ся був операції, колиб не вірив, що вона удасться. Ручу вам пані, що по трьох днях ні сліду не буде

з рани і що Дада, заки мине дві години, знов напхає своє горло, яке саме тепер ми випорожнили.

Аліса, заспокоєна тими словами, подякувала Кипріянови приязним поглядом.

Пан Веткінс досить вже натішився своїм каменем і звертаючись до Кипріяна, сказав гордим тоном:

— Пане Мерé, віддали ви мені велику прислугу, так, що не знаю, чим вам зможу відвдячитись?

Серце Кипріяна почало скорше битись.

Чим відвдячитись? О, п. Веткінс міг йому відвдячитись. Чи йому так важко нагадати собі обіцянку, дану перед виїздом, що хто йому поверне брилянт, тому віддасть руку своєї дочки, а чи він не звернув йому, хоч не в Трансвалі найшов його?

Кипріян говорив се в своїй душі, за гордий був він, щоби сказати голосно такі слова. Зрештою був певний, що пан Веткінс сам собі нагадає про обіцянку.

Між тим Веткінс ні словом не доторкнувся до сього діла, тільки попрощав холодно Кипріяна і дав знак дочці, щоби пішла за ним.

Матакіта сейчас освобождено. Не багато однак бракувало, щоби бідолаха житим своїм не наложив сей незвичайний апетит струса.

Завдяки щасливому случаєви був вратований в останній хвилі.

XXIII.

Перерваний бенькет.

Щасливий з віднайденя „Зорі Півдня“, Веткінс рішив устроїти з тієї нагоди величавий бенькет. Діамант забезпечено всякими можливими середниками від поновного зникнення, а Даду не запрошено вже на бенькет. Слідуючого дня, пополудні, приготования були в повнім розгарі.

Візники звозили припаси мяса, які могли прокормити цілий полк піхоти, а пан Веткінс не відпочав, поки всі лікери, вина, овочі і ярина всіх склепів з околиці, не перенесли ся до його кухні.

Около четвертої години стіл був накритий. Батерія фляшок стояла в взірцевім порядку на бічному столику, а запах печені долітав з кухні.

О шестій почали сходити ся гості. О сімей гамір був так великий, що навіть орхестрі не вдало би ся його заглушити.

Присутний був також Матвій Преторіус, значно спокійніший від часу, коли не потребував лякати ся жартів Панталяччія, Тома Стіль, купець Натан, фермери, копачі, купці і урядники.

На просьбу Аліси з'явив ся також Кипріян і заняв біля неї місце. Обоє не були в надто добрім настрою, бо 50-кратний мільонер п. Веткінс ані думав про відданє руки своєї дочки звичайному інженерови, який навіть не вмів „робити діамантів“. Фермер легковажив тепер інженера, не тямлячи, що з його рук одержав багатство. Перед щасливим фермером, отже не за ним, як підчас попереднього бенкета, ясніла „Зоря Півдня“, лежачи на синій оксамітній подушці під скляним кльошем. До сього, для обезпеченя, кльош був ще обведений дротяною сіткою.

Випито кілька тостів на честь „Зорі“.

В салі ставало горячо до невидержаня. Нараз три сильні удари перервали гамір розмови.

— Прошу вийти — сказав п. Веткінс — хто би се не був, буду йому радий, о скільки тільки є він спрагнений.

На порозі з'явила ся висока, худощава стать Якова Вендергарта.

Гості були здивувані; знаючи загально ворожнечу, яка була поміж обома сусідами, надіяли ся з нежданної появи Вендергарта, немилого інциденту.

Тишина огорнула широку салю. Всі погляди спрямували ся на сивоволосого, старого шліфїра, а він стояв мовчки, із схрещеними руками, в високім капелюсі на голові і довгим, чорнім пальті.

Пана Веткінса огорнув неописаний страх, дрож стрясла ним.

— Га, алеж се довго трівало, заки ви, сусїде, рішили ся зробити мені приємність, явившись в моїй хатї. Що за щасливий вітер привів вас до мене?

— Вітер справедливости, сусїде Веткінс — відповів холодно старик. — Приходжу сказати тобі, що правда по сімох літах вкінци тріумфує. Приходжу тобі сказати, що година справедливости прийшла, що закон приказує тобі звернути мені копальню, яка носить моє ім'я, а яку ти колись силою видер в мене.

О скільки з початку Веткінс був стрівожений появою Вендергарта, о стільки тепер вперта і нагальна його вдача казала йому стати гордо проти небезпеки.

Опер ся сильно о поруче фотеля і почав сміяти ся згїрдно.

— Сей бідолаха ошалїв — сказав, звертаючись до своїх гостей. — Знав я вже давнїйше, що в него нема пятої клепки, однак тепер, здаєть ся менї, що вже добре збожеволїв.

— Смієть ся добре сей, хто смієть ся останній — сказав повагом Вендергарт, витягаючи з кишенї папір.

— Мабуть тямиш Джоне Веткінс, що присудом призначено тобі ґрунти, які лежать на захід від 25" ширини від Грінїч? А менї ґрунти, лежачі на схід від сеї лїнії!

— А так, приятелю — жартував дальше Веткінс — і тому зробив би ти краще, колиб пішов до дому й положив ся до ліжка, місто тут чесним людям переризати забаву.

Яків Вендергарт розвинув папір.

— Тут знаходить ся поясненє — сказав лагідним голоюсом — королевою Вікторією підписане і губернатором оголошене, а яке торкаєть ся похибки в мапах Гріквеленду. Похибка ся, яку перед 10 роками поповнив землемір, не звертаючи уваги на відхиленє магнетної голки від північної точки, фальшує усі мапи і всі поміри ґрунтів після неї зроблені. Наслідком теперішнього спростованя буде пересуненє лінії ширини о три милі за захід. Се урядове спростованє запевнює мені зворот моєї власности. Се мав я тобі сказати Джоне Веткінс.

Чи фармер не зрозумів сього пояснення, чи удавав, що не розуміє, досить, що ще раз хотів згїрдливим сміхом позбути ся противника. Однак сміх сей звенїв неприродно і не знайшов відгону серед бенькетуючих. Свідки сей події мимовільно були пересвідчені про правдивість слів Якова, повагою його бесіди.

Купець Натан перший вмішав ся в сей спір.

— Се, що говорить п. Вендергарт, може дійсно є правдою, похибки прецінь лучають ся. Може краще буде зажадати пояснення?

— Ждати на пояснення? — крикнув фармер, вдаряючи п'ястком в стіл. — Я тут маю тільки право до пояснень. Не обходять мене чужі пояснення. Чи не є я у себе паном? Чи не признано мені права власности копальні, яке сей старий крокодилъ важить ся опрокинути? Якщо хоче хто трівожити мене в моїм праві, зроблю, що вже раз зробив я: піду до суду і побачимо, хто побідить.

— Суди не мають чого вже мішати ся тут — відповів спокійно Вендергарт; з признанєм похибки на мапах, справа вже рішена.

По тих словах показав Вендергарт папір із стемплями.

Положенє Веткінса ставало неприємним, пробував ще сміяти ся, однак починало йому не ставати відваги, коли нараз глянув на лежачу проти його „Зорю Півдня“.

— А колиб навіть так було — кликнув — колиб мене безправно хотіли позбавити майна, якого сім років вживав я супокійно, що се мені може зашкодити? Чи не маю брилянту, який мене захоронить від всякої нужди?

— Помиляєш ся — знов сказав Вендергарт рішучо. — „Зоря Півдня“ належить до того, до кого належить копальня з усім, що на її ґрунтах знаходить ся. Меблі того дому, вино в фляшках і мясо на тарели: всьо те тепер є моєю власністю. Будь певний, що я підприняв всякі середники охорони.

По тих словах, Яків, плеснув в долоні. Сейчас війшли полісмени з офіциром на чолі. Офіцир підійшов до стола і поклав руку на кріслі.

— В імени права — сказав — оголошую, що обнимаю в хвилеве посіданє меблі і всі предмети, які знаходять ся в сім домі.

Всі встали, з виїмкою фармера, який, неначе громом поражений, сидів в своїм фотелі.

Аліса обняла його за шию і старала ся успокоїти.

Вендергарт не кидав ока з свого противника. Дивив ся то на нього то на „Зорю Півдня“ і більше в тому погляді було милосердя, чим ненависти.

— Зруйнований!... зруйнований!...

Були се одинокі слова, які прошептали дріжучі уста Веткінса.

Тоді підійшов до него Кипріян і сказав з повагою у голосі:

— Пане Веткінс, тому, що ваше майно є так сильно загрожене, позвольте мені в тім бачити можливість наблизити ся до вашої дочки. Маю честь просити вас о руку панни Аліси.

XXIV.

Логасаюча Зоря.

Слова, сказані молодим інженером, викликали загальне вражінє. Помимо малої вражливости гостей Веткінса, не могли вони відмовити свого признання такій безкорисности.

Із схиленими очима стояла Алїса біля батька, мабуть одинока в тій кімнаті, яку вчинок Кипріяна не здивував.

Прибитий ще нещастєм, яке впало на його, фармер не відповів нічого, почував однак, що віддаючи Кипріянови руку Алїси запевнює її тим самим щасливу і певну будучність.

Дещо збентежений своїм виступом, перед так численним збором, докоряв собі Кипріян, що дав пірвати себе почуваням.

Серед сього загального замішання Вендергарт підійшов до фармера.

— Джоне Веткінс, не належу до тих, які побідженого ворога топчуть ногами. Доходив я своїх прав, бо се було річею моєї чести. Знаю однак, що держучи ся надто точно букви закона, можна стати жорстоким і карати невинних за провини їх батьків. Адже я стою над могилою, по що мені скарбів, якщо не маю з ким ними поділитись? Отже, коли дозволиш на подружє молодят, жертвую їм, яко весільний дарунок, „Зорю Півдня“, обовязуючись ще вчинити їх моїми спадкоємцями, щоби нагородити кривду, заподіяну твоїй милій донечці.

Слова ті викликали голосні оклики признання і подиву серед присутніх.

Всіх погляди звернули ся на Веткінса, а сей, ховаючи сльози під віями, закрив очі рукою.

Та не могучи вгамувати зворушення, відозвав ся Веткінс крізь сльози:

— Ти благородна людина. Твоя помста великодушна; за кривду, яку я тобі заподіяв, даєш щастє моїй дитині!...

Аліса і Кипріяні тільки поглядом були в стані дякувати своєму добродієви.

Старик простягнув руку до свого давного ворога і Веткінс стиснув її з вдячністю.

Очі присутніх заясніли сльозами, навіть сивого полісмена, сухі звичайно, як корабельні сухарі.

Веткінс змінив ся не до пізнання. Черти його виражали стільки доброти і лагідності, як попередно впертості і злоби. Суворе, поважне лице Вендергарта прояснило ся добродушно.

— Забудьмо про все — кликнув — пиймо за здоров'я молодій парі, якщо пан офіцер здійме секвестр із занятого вина!

По тій веселій промові запанувала загальна веселість в салі.

Яків Вендергарт сидів біля Джона Веткінса і укладав пляни на будуче.

— Продамо все і поїдемо за дітьми до Європи. Там купимо сільську посілість і маю надію, що ще гарних днів доживемо.

Між тим Кипріяні говорив з Алісою по французьки і здається, що молоді добре бавили ся розмовою, бо були в дуже веселому настрою.

Температура салі ставала що раз більше горячою. Помимо відчинених вікон, ні вітрець не заколихав полумінні свічок.

Кожний почував, що душна атмосфера мусить закінчити ся вибухом нагальної бурі, так частої в південній Африці.

Вже незабаром блискавки і гомін грому заповіли надходячу бурю.

В тій хвили нечайний подув вітру погасив усі свічки, а рівночасно пустив ся падати рясний дощ.

— Чи не чули ви, як по ударі грому наступив сухий відгомін, немов би трісла скляна куля? — спитав Тома Стіль сусіда.

Між тим зачинено скоро вікна і запалювано свічки. Інстинктивно звернули ся погляди всіх на те місце, де лежала „Зоря Півдня“.

Діамант зник.

Кльош, який вкривав його і дротяна сітка находили ся на попереднім місци і виключали здогад, щоби хто міг його діткнути ся.

Явище се виглядало на чудо.

Кипріян підійшов до стола і побачивши на синій подушці легкий пил, крикнув здивуваний, пояснюючи коротко се що стало ся:

— „Зоря Півдня“ улетучила ся!

Се явище є звісне в Гріквеленді. Є се самé лихою прикметою тамошних діамантів і всі про те знають, однак не говорить ся про се, щоби не псувати цін. А саме великі камені по більшій часті тріскають, полишаючи по собі тільки пил. Причини сього явища досі ще не вияснено.

Молодого інженера заняла на хвилю наукова сторона сього явища більше, чим страта матеріяльна, яку поніс.

— Є се дуже дивне — сказав серед загального збен-теження — не се, що камінь тріс, тільки що так довго вдержав.

Звичайно лучасть ся далеко скорше, що найбільше в 10 днів по ошліфуваню, чи так пане Вендергарт?

— Так, дійсно, перший раз в житю бачу камінь, тріскаючий в 3 місяці по обробленю — потвердив старик зітхаючи. — Мабуть було призначено, щоби „Зоря Півдня“ не належала до нікого. І подумати тільки, що вистарчило би було вкрити камінь лёгкою верствою товщу, щоби запобігти сьому нещастю!

— Чи так дійсно — перервав йому Кипріян з вдово-ленем людини, яка вкінци найшла останнє слово загадки. — В такім случаю всьо тепер ясно. Мабуть крихкий камінь набрав товщу в горлі Дади і се задержало його до сьогодня.

Та мабуть був би краще зробив, колиб був тріс перед чотирма місяцями, заощадивби був мені важкої подорожі крізь Трансваль.

Всі завважали, що Джон Веткінс втратив знов свій веселий настрій і неспокійно сидів у фотелі.

— Як можна так спокійно говорити про се нещастє— сказав червоний з обурення. Пробіг, говорите про тих 50 міліонів, які як дим розвіялись, неначе про папіроску.

— Доказує се, що ми є філософами — відповів Кипріян.

— Будьте філософом, коли хочете — сказав фармер — 50 міліонів полишаєть ся однак 50 міліонами і на дорозі їх не найдете.

Ах Якове, вчинив ти мені сьогодні дуже важну прислугу. Думаю, що я тріс би з гордості, як каштан, колиб „Зоря Півдня“ належала ще до мене.

— Чи і ви будете мені докоряти? — спитав Кипріян, вдвляючись у свіже личко Аліси. — Здобув я такий дорогий клейнод, що страта діаманту не зажуристь мене.

Зникненє діаманту, причинило ся до сього, що поміж населенєм Гріквеленду ще голоснійше відозвали ся казки й повіря, які про нього кружляли. Кафри і копачі більше чим коли небудь були пересвідчені, що великі камінї приносять нещастє своїм власителям.

Яків Вендергарт, так гордий з ошліфування „Зорі Півдня“ і Кипріян, який мав намір жертвувати її музеєви гірничої школи, почували себе більше враженими сею ненадійною подією, чим хотіли се признати.

Ті, слідуючі по собі прикрі вражіня, страта майна і „Зорі Півдня“ підкопали здоровлє пана Веткінса. Не міг він підняти ся вже з ліжка, хорував якийсь час і закінчив житє. Анї печалива опіка дочки і Кипріяна, анї слова розради Вендергарта, не вспіли привернути йому охоти до житя, анї перепинити катастрофи.

Даремно Вендергарт впевняв його про спільність майна, старий фермер, вражений в своїй гордості, яко владитель виїмкового каменя, не міг перенести його втрати.

Одного дня покликав Алісу і Кипріяна до себе, злучив їх руки і не говорячи ні слова, помер.

Дійсно мусіла єстувати дивна злука поміж щастем старого фермера а судьбою дивного каменя.

„Зоря Півдня“ принесла своєму владителеви без сумніву „нешастє“, як говорено в суєвірнім Гріквеленді. Поява її була початком упадку фермера.

Однак многі не могли зрозуміти, що не „Зоря Півдня“, тільки власні похибки були причиною упадку Джона Веткінса.

Скільки нещасних на сьому падолі вважає себе жертвою ненависної судьби, а розглянувшись добре, можна би пояснити невдачу кожного з них, власними його похибками.

Колиб Веткінс був менше захланним і колиб до малого камінчика, званого діамантом, не привязував так великої, каригідної ваги, тоді поява і зникненє „Зорі Півдня“ не поділяли би так на нього, як не зворушили Кипріяна — його фізичне і моральне здоровлє не булоб віддане на ласку подібного явища. Посвятив діамантови цілє своє єство, через нього й згинув.

В кілька тижнів обходжено тихо свято вінчаня Аліси з Кипріяном і молода пара почувала себе непомірно щасливою.

Знайденє „Зорі Півдня“ причинило ся до значного збільшеня ціни копальні. Купці видирали собі її прямо і перед відїздом до Європи Кипріян продав її за 100.000 франків.

Молода пара, не задержуючи ся довше, покинула Гріквеленд, забезпечивши вперед будучину Бардіка, Лія і Матакіта. До доброго сього вчинку причинив ся також

Яків Вендергарт. Старий шліфiр продав свою копальню товариству, яке оснував купець Натан і по переведенню ліквідації, поїхав до Франції, до своїх прибраних дітей.

Завдяки роботячості Кипріяна і його заслугам, науковий світ приготував йому оваційне прийняте за його поворотом до краю.

Тома Стіль вернув до Ленкешайру з 20 тисячами фунтів, оженив ся і полює на лиси, помимо заборони, а до сього випиває що вечера фляшку вина і більше до щастя йому нічого не треба.

Вендергарт-копальня не є ще вичерпаною і постачає рікрічно п'яту часть діамантів, які вивозить ся з Рога Доброї Надії; однак ні один копач не був на стільки щасливим, щоби найти другу „Зорю Півдня“.

КІНЕЦЬ.

Юлій Верн.

Померший перед кількома роками автор „Зорі Півдня“, французький письменник Юлій Верн, належить до найбільш популярних письменників всесвітньої літератури. Сю популярність придбав він собі головню своїми фантастичними повістями, в яких на канві цікавого оповідання, подає читачеви звістки про здобутки науки й снує сміливі мрії, в яких силкуєть ся, з питомою собі бистротою фантазії, розв'язати не одну загадку, яких так багато скриває в собі природа. В часах, коли Верн писав свої повісти, наука й техніка не стояли ще на такій висоті розвитку, як сьогодні і багато з проблемів, яких він доторкав ся в своїх писаннях, вважали ся неможливими до розв'язання ніколи. Та з поступом природних й технічних наук не одна мрія Верна сповнила ся, не одна його гіпотеза стала фактом. Так пр. тоді, коли Верн писав свою повість „Подорож довкола землі в 80-ти днях“, панувала думка, що тільки в мріях можна обіхати землю в так короткому часі, а сьогодні й половини того часу на се не потрібно.

Коли додати ще до сього гладкий стиль й прозорість оповідання Верна, так стане зрозумілим, чому Верн користуєть ся такою широкою популярністю, особливо серед молодіжи.

Юлій Верн уродив ся 9. лютого 1828 р. в місті Нанті в Франції. З початку студював право в Парижі, відтак посвятив ся письменській праці. Його перші твори, оповідання й комедії, цілком не подібні до пізнійших його пові-

стий, не здобули йому признання серед читаючої публіки. Писав він також поезії та складав пісні, з яких одна „Les Gabiers“ і досі тішить ся популярністю серед французького народу. - В 1850 р. написав до спілки з голосним французьким письменником А. Дюмом дві комедії: „Les Pailles rompues“ і „11 jours de Siège“, які мали доволі гарний успіх на сцені французької „Комедії“.

Першу свою фантастичну повість „Cinq semaines en ballon“ написав в 1863 р. на замовлене редактора одної газети в Парижі. Вона відразу звернула на себе увагу публіки і зробила імя Верна славним. З того часу написав Верн багато повістей, як пр. „Подорож довкола місяця“, „Діти капітана Гранта“, „Подорож довкола землі в 80-ти днях“, „Чорні Індії“, „Шансельор“, „20.000 миль під водою“, „Пригоди капітана Гатерса“ і ин., в яких займаєть ся ріжними науковими проблемами, стараючись розв'язати їх тими середниками, які давали йому тогочасні здобутки науки та його буйна фантазія.

Повісти Верна переложено на усі майже мови культурного світа а деякі з них діждали ся і по кількадесять видань.

На українській мові маємо не багато перекладів із писань Верна. Досі зявили ся тільки отсі переклади його повістей: „Подорож довкола землі в 80-ти днях“ (яку видало українське Пед. Тов.), невеличке оповіданє: „Крізь бльокаду“, та отсей переклад „Зорі Півдня“.

Мирослав Каній.

ЗМІСТ.

	стор.
I. Палкі Французи	5
II. Діамантові поля	15
III. Дещо науки не зашкодить приятни	22
IV. Вендергарт-копальня	28
V. Перша проба	32
VI. Звичай в таборі	39
VII. Катастрофа	48
VIII. Велика проба	53
IX. Несподіванка	56
X. Джон Веткінс роздумує	62
XI. »Зоря Півдня«	69
XII. Приготованя до погоні	75
XIII. Кризь Трансваль	80
XIV. На північ від Лімпопо	87
XV. Заговір	93
XVI. Зрада	101
XVII. Африканські перегони	107
XVIII. Говорячий струс	111
XIX. Чудесна печера	119
XX. Поворот	127
XXI. Справедливість в Гріквеленді	133
XXII. Новий рід копальні	140
XXIII. Перерваний бенкет	145
XXIV. Погасаюча зоря	150
Юлій Верн	157

